تصوير ابو عبدالرحمن الكردي

د. زەرێ یوسوپۆڤا

شێوەی سلێمانی زمانی کوردی

وەرگێڕانی لە زمانی رووسییەوە:

د. کوردستان موکریانی

منتدي اقرأ الثقافي
www.iqra.ahlamontada.com

شێوەی سلێمانی زمانی کوردی

شێوەی سلێمانی زمانی کوردی

دانانی

د. زەرێ یوسوپۆڤا

وەرگێڕ لەزمانی ڕووسییەوە

د. کوردستان موکریانی

لەبڵاوکراوەکانی کۆڕی زانیاری کوردستان

هەولێر ٢٠٠٥

- ناوی کتێب: شێوەی سلێمانی زمانی کوردی

- نووسینی: د. زەرێ ع. یوسوپۆڤا

- وەرگێڕانی لەزمانی ڕووسییەوە: د. کوردستان موکریانی

- بڵاوکراوەی کۆڕی زانیاری کوردستان ژمارە: (٨)

- تیپ لێدان و دەرهێنانی هونەری: هاژە سمکۆ

- دەرهێنانی هونەری بەرگ: ئاراس ئەکرەم

- سەرپەرشتی چاپ: ئەورەحمانی حاجی مەحموود

- تیراژ: ١٠٠٠ دانە

- چاپی یەکەم - چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە - هەولێر

- ژمارەی سپاردن بە کتێبخانەی بەڕێوەبەرایەتی گشتی ڕۆشنبیری لە هەولێر ٢٠٠٥/٢٦٠

نووسەر و وەرگێڕ لە هۆڵەندا ساڵی - ١٩٩٦ -

پێشەکی وەرگێڕ

شێوەی سلێمانی زمانی کوردی بەرهەمێکی ڕێزمانییە، لەلایەن دکتۆر زەرێ ع. یوسوپۆڤاوە لێی کۆڵدراوەتەوە و لە مۆسکۆدا لە ساڵی (١٩٨٥)دا چاپکراوە.

لەبەر گرنگی بابەتەکە و نەبوونی بەرهەمێکی سەربەخۆ سەبارەت بەهەموو بەشەکانی ڕێزمانی شێوەی سلێمانی و لەرووی ئەوەی ئەم بەرهەمە بەندیواری بە پسپۆری من هەیە و شارەزاییشم لەو زمانەدایە، کە ئەم بەرهەمە بەنرخەی پێ نووسراوەتەوە، بۆیە وام بەباش زانی ئەم کتێبە لەزمانی ڕووسیەوە وەربگێرمە سەر زمانی کوردی، بۆ ئەوەی باسێکی زانستانە، بەشی زمانەوانی کتێبخانەی کوردی پڕ بکاتەوە و ڕۆشنبیرانی کورد سوودی لێ وەربگرن.

ئەم بەرهەمە برێتیە لەم بەشانەی خوارەوە: پێشەکی ـ لەم بەشەدا د. زەرێ بەکورتی لە زمانی کوردی دەدوێت، کە دەچێتەوە سەر چ خێزانێکی زمان، نێوی ئەو شوێنە جوگرافییانە دەبات، کە پێی دەدوێن، جا دێتە سەر دابەشکردنی زمانی کوردی بەسەر شێوەکانیدا و نەخشەی مامۆستا تۆفیق وەهبی و دکتۆر مەکەنزی دەخاتە ڕوو، بیروڕای خۆی بەرامبەر هەردوویان ڕوون دەکاتەوە و سەبارەت بە نەخشەکانی د. مەکەنزی تێبینێکی زۆری هەیە و باری سەرنجی خۆی زانستانە لەم بوارەدا ڕوون دەکاتەوە. هەر لەم بەشەدا بەراوردێکی فۆنۆتیکی نێوان دیالێکتی کرمانجی خواروو و کرمانجی ژووروو دەکات و لایەنی پەرەسەندووی بەشەکانی ئاخاوتن لەهەردوو دیالێکتەکەدا دەخاتە ڕوو و لە شەش خاڵ دا جیاوازی نێوان شێوەی سۆرانی و زمانی فۆلکلۆری نیمچە شێوەکانی دی کرمانجی خواروو دەچەسپێنێت.

لەم پێشەکییەدا ناوی ئەو ڕۆژنامە و کۆڤارە کوردییانە تۆمار دەکات، کە لە عیراق دا بە زمانی کوردی دەردەچن، هەروا نێوی ئەو ڕۆشنبیرانە تۆماردەکات، کە دەورێکی باڵایان لەپەرەسەندن و پێش خستنی زمانی کوردیدا بینیوە.

لە باسی ئەلفوبێ و ڕێنووسی کوردیدا لەو ئەلفوبێیە دوواوە، کە ئەم شێوەیەی پێ دەنوسرێتەوە لەگەڵ ئەو ئاڵ و گۆڕانەی بەسەر ئەم ئەلفوبێیەدا هاتووە بۆ ئەوەی شێوەکەی دەنگەکان پڕبکەنەوە.

بەشی سێیەمی بەرهەمەکە دەربارەی فۆنەتیکە لەڕووی بزوێن و نەبزوێن و نیمچە بزوێنەوەیە، کە زانستانە لێی کۆڵیوەتەوە.

وشەکانی زمان و جۆریان و دابەش کردنیان بەسەر وشەی گشتی و وشەی تایبەتیدا بەشی چوارەمی کتێبەکەی گرتۆتەوە.

بەشی پێنجەمی بابەتەکە باسی مۆرفۆلۆژییە، کە زانستانە، لەناو، ئاوەڵناو، جێناو، ژمارە، چاوگ، کار ن ئاوەڵکار و ئامراز دەکۆڵێتەوە.

بەشی شەشەمی، کە بەشی هەرە دوایی ئەم پەرتووکەیە سەبارەت بە ڕستەیە، لایەنی سادە و نەسادەی - لێکدراو و تێکەڵ و ئەو ئامرازانەی هاوبەشی دارشتنیان دەکات، ڕوون کردۆتەوە. هەر لەم بەشەدا تێکستێکی یەك لاپەرەیی بە زمانی کوردی بلاوکردۆتەوە لەگەڵ وەرگێڕانەکەی بە زمانی ڕووسی، هەروا هەندێك لە وشەکانی هەر بەزمانی ڕووسی لەڕووی ڕێزمانەوە بۆ خوێنەرانی ڕووس لێکداوەتەوە.

نووسەر لە پێشەکی بەرهەمە ڕێزمانێکەیدا دەڵێت: ***ئەو لێکۆڵینەوەی پێشکەشتان کراوە، دەربارەی شێوەی سلێمانییە و ئەمڕۆ بە پێشکەوتووترین شێوەی وێژەیی زمانی کوردی عێراق دادەندرێت*** ، بەلام ئەوەی لە ئەنجامی خوێندنەوەو وەرگێڕاندا بۆم دەرکەوت ، لێکۆڵینەوەکە هەر تەنیا لە بارەی شێوەی سلێمانی نییە، بەڵکو فراوانترە و شێوەکانی دی کرمانجی خواروشی گرتۆتەوە، بۆیە ئەگەر ناوی ***(ڕێزمانی شێوەی کرمانجی خوارووی)*** *لێنابا زیاتر لەگەڵ ناوەڕۆکی بابەتەکەی ڕێکدەکەوت .

** لەسەردانی ساڵی ۱۹۹٦ ی زەرێ بۆ هۆڵەندا و دیسانەوە لە سەردانی ساڵی ۲۰۰۳ دا بۆ کوردستان، باسی یەکنەگرتنی ناو و ناوەڕۆکی ئەو بەرهەمەم بۆ کرد ، ئەویش لەگەڵ ئەوەدا بوو ، کە دەبا ناونیشانی ئەو ڕێزمانەی بەردەست لەگەڵ ناوەڕۆکەکەی یەکیان بگرتابا ، هەروا ئەوەی ڕوونکردەوە، کەوا لەسەرەتادا ناوی (ڕێزمانی شێوەی کرمانجی خوارووی) ی لێنابوو ، بەلام یەکێك لە*

کەرەستەی هەڵبژاردنی وشەی کوردی ڕەسەن بۆ ئەم لێکۆڵینەوەیە، ئەم چاپەمەنییە کوردییانەن، کە زۆربەیان لە عیراقدا چاپ کراون و لیستەی ناوەکانی لە کۆتایی ئەم وەرگێرانەشدا بڵاوکراونەتەوە. لەگەڵ ئەو تێبینییەی، کە لەمەوبەر باسم کرد د. زەری لەم کەرەستەیەدا ژیرانە و زیرەکانە و زانایانە بەڵگە و وێنەکانی پێویستی ئەو بابەتەی، کە ناوچەکەی هەزاران کیلومەتر لێی دوورە، هەڵبژاردووە.

بەهاری ١٩٨٨ و زستانی ٢٠٠٤

هەڵسەنگێنەرانی بابەتەکەی بەو مەرجە ڕێگەی لەچاپدانی ئەو بەرهەمەی دابوو، کە ئەو ناوەی ئێستەی لێبنێت، هەر لەم ڕوانگەوە، داوای لە من کرد، کە وەرگێرانەکە بەناوی: ڕێزمانی شێوەی کرمانجی خوارووی بڵاوبەمەوە، بەڵام من لە وەرگێراندا ڕێگە بە خۆم نادەم، کە تیپێک دەسکاری بکەم، نەک ناونیشانی کتێبێک.

پێشەکی نووسەر

زمانی کوردی بەر بەشی باکووری رۆژئاوای گروپی زمانانی ئێرانی رۆژئاوایی دەکەوێت، لەنێو هەموو خاکی کوردستان دا قسەی پێ دەکرێت، کە لە ڕووی کارگێرێوە بەسەر تورکیا و ئێران و عیراق و سوریەدا دابەشکراوە، هەروا کورد لە یەکێتی سۆڤێتیش دا دەژین، کە بە شێوەیەکی سەرەکی لەودیوی قەفقاس و لەنێوەڕاستی ئاسیا دان. ژمارەی کورد بە پێی سەرچاوە چاپکراوەکانی بێگانە و ناوخۆیی نێزیکەی بیست ملیون کەس دەبێت. (بڕوانە سەرچاوەی ژمارە ١٠، لاپەرە ٣٦).

لەزمانی کوردیدا دوو کۆمەڵە دیالێکتی سەرەکی هەن؛ دیالێکتی ژوور و دیالێکتی خواروو، لە کوردناسی سۆڤێتیدا زاراوەی کرمانجی بۆ ناولێنانی دیالێکتی ژووروو بەکاردێت و زاراوەی سۆرانیش[1] بۆ دیالێکتی خواروو.

شێوەی ژووروو لە کوردستانی تورکیادا (ناوچەی دیاربەکر، هەکاری، بتلیس، مووش، وان، ئەرزەڕووم و خەرپووت و هی دی)دا قسەی پێ دەکرێت، هەروا لە کوردستانی ئێران (خۆراسان و ئەو هەرێمانەی دەکەونە ڕۆژئاوای گۆمی ورمێ) و لە کوردستانی عیراق دا (ناوچەی مووسل، ئاکرێ، زاخۆ، ئامێدی، دهۆك، چیای ژەنگار و هی دی) و لە سوریا (ناوچەی قامیشلی، حەسەکە، کورد داخ) و لەیەکێتی سۆڤێتیش دا بەم دیالێکتە دەدوێن.

دیالێکتی خواروو لە کوردستانی ئێران (ناوچەی مەهاباد، سەکز، بۆکان، سەردەشت، سنە، کرماشان و هی دی) و لە کوردستانی عیراق دا لە (ناوچەی هەولێر، ڕەواندوز، سلێمانی و کەرکووك و هی دی قسەی پی دەکەن. (بڕوانە سەرچاوەی ژمارە ٧، لاپەرە ٢٠)

ئەو لێکۆڵینەوەیەی پێشکێشتان کراوە، دەربارەی دیالێکتی سلێمانییە و ئەمرۆ بە پێشکەوتووترین شێوەی وێژەیی زمانی کوردی عیراق دادەندرێت، ئەم دیالێکتە، کە لە سالی (١٩١٨)ەوە بە زمانێکی ڕەسمی کوردستانی عیراق (ناوچەی سلێمانی)

ژمێردراوە، زۆربەی بەرهەمەکانی دەرەوەی (مەبەستی نووسەر دەرەوەی یەکێتی سۆڤێتە - وەرگێڕ) پێ چاپ دەکرێت.

شێوەی سلێمانی (کە لەمەودووا هەر زاراوەی سلێمانی بۆ بەکاردێنم) بەر دەستەی دیالێکتی خواروو دەکەوێت، کە لە بناغەی فۆنۆتیکی و ڕێزمانیدا کۆمەڵێك تایبەتێتی تێدا بەرچاو دەکەوێت و بەو هۆیەوە لە دیالێکتی ژووروی جیادەکاتەوە.

لەبواری ئێرانی ناسیدا هێشتا بیروڕایەکی یەکگرتوو دەربارەی دیالێکتەکانی زمانی کوردی بەدی ناکرێت. بیروڕای زانایان دەربارەی ئەو بەشانەی دیالێکتەکانیان لێ پێك هاتوون و هەروا ناونیشانیان جیاوازی هەیە.

هێندێك لە لێکۆڵەوەران، کە زانایانی کوردیشیان بەر دەکەوێت، زمانی کوردییان دابەش کردۆتە سەر چوار دیالێکت: کرمانجی لوڕی، گۆرانی[٢] و زازا. (بڕوانە نەخشەی ژمارە - ١). بەپێی ئەو دابەش کردنەی، کە زۆربەی فیلۆلۆژییانی ئێرانی پەسەندیان کردووە، سلێمانی بەر گرووپی کرمانجی خواروو دەکەوێت (٥٣).

نەخشەی ژمارە (١)

دابەش کردنی زمانی کوردی بەسەر دیالێکتەکان دا لەلایەن تۆفیق وەهبی‌یەوە

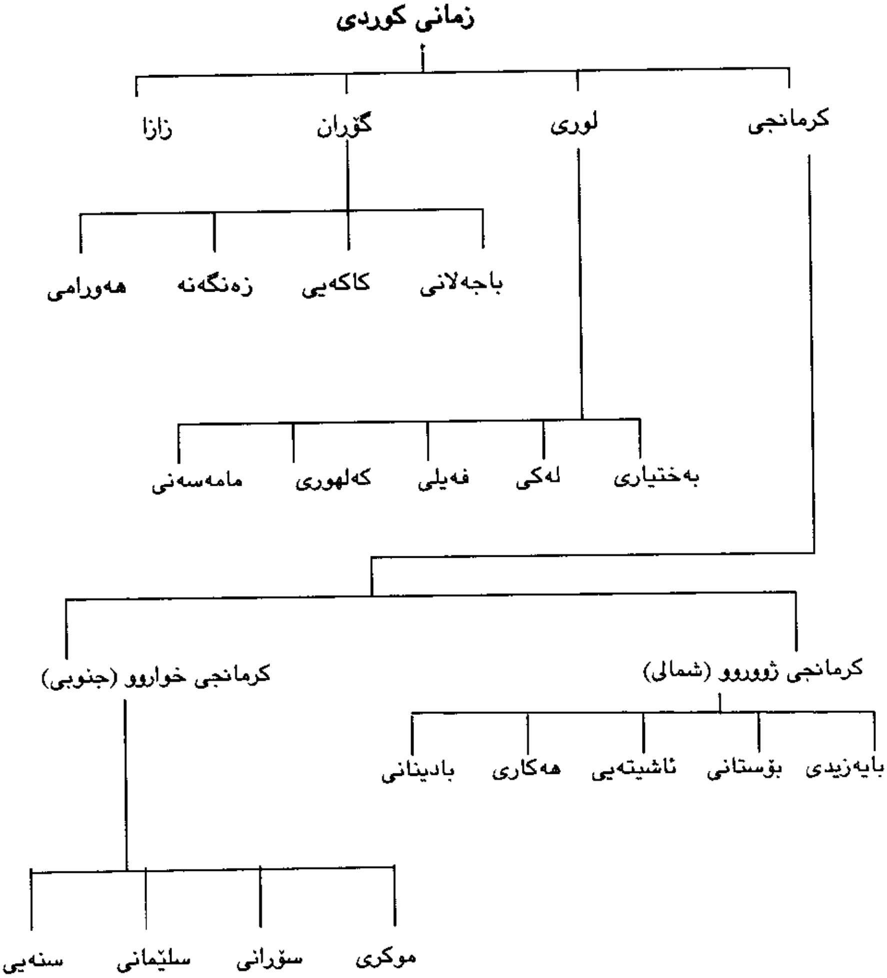

دابەشکردنی زمانی کوردی بەسەر دیالێکتەکاندا لەم ساڵانەی دواییدا لەلایەن زانایانی کوردی عیراقەوە لەگەڵ ئەو دابەشکردنەی پێشوودا جیاوازی هەیە. بۆ وێنە محەمەد ئەمین هەورامانی ـ نووسەری ڕێزمانی بەراوردکاری نێوان دیالێکتی سۆرانی و هەورامانی (٦٣) زمانی کوردی دابەش کردۆتە سەر سێ دیالێکت: کرمانجی ژووروو (بادینانی)، کرمانجی نێوەراست (سۆرانی) و کرمانجی خواروو (گۆرانی)، کە دیالێکتی هەورامانی و باجەلانی و زازا و لوڕی (لەکی) دەگرێتەوە.

فوئاد حەمە خورشید (٦٠) زمانی کوردی کردۆتە چوار دیالێکت: کرمانجی ژووروو، کرمانجی نێوەراست، کرمانجی خواروو و گۆرانی؛ کە ئەوەی دوایی‌یان دیالێکتی هەورامانی و باجەلانی و زازای گرتۆتەوە. بەپێی ئەم دابەش کردنە و ئەوەی پێشووش سلێمانی کەوتۆتە نێو گرۆپی نێوەراست.

ئێرانی ناسی ئینگلیز ـ د. ن. مەکەنزی زمانی کوردی دابەش کردۆتە سەر سێ دیالێکت: ژووروو، نێوەراست و خواروو. (بڕوانە نەخشەی ژمارە ٢)

دیالێکتی زازا، لوڕی و گۆرانی نەخستۆتە نێو گرۆپەکانی زمانی کوردی. لێرەدا پێویستە ئەوە بگوترێت، کەوا ئەم بیروڕایەی د. ن. مەکەنزی دەربارەی زازا و لوڕ و گۆران تازە نییە، چونکە لەپێش ئەودا لەلایەن هێندێک نووسەری سۆڤێتی‌یەوە باسکراوە بڕوانە (سەرچاوەی ژمارە ٢٤ لاپەرە ٤)، هەروا لەسەرەتای سەدەی بیستەمدا لەلایەن زانایانی ڕۆژئاوای وەك ئۆسکار مان و ك. هەدەنگ (٤٥؛ ٤٦)، ئا. کریستنسن (٣٩؛ ٣٦) و کەسانی دییەوە باس کراوە. ئەگەرچی ئەم دیالێکتانە لەلایەن ئەم نووسەرانەوە بەتەواوی و بەقووڵی لێیان نەکۆڵدراوەتەوە و لەگەڵ دیالێکتەکانی دی زمانی کوردیدا بەراوردنەکراون، کەچی لە ئەنجامیشدا هەر خۆیان دەیانبەنەوە سەر زمانانی گرۆپی باکووری ڕۆژئاوا.

د. ن. مەکەنزی هەوڵی داوە ئەم بیروڕایەی خۆی بچەسپێنێت، ئەویش لەنێو چوارچێوەیەکی یاسای زمانەوانیدا، بەهۆی هێنانەوەی چەند نیشانەیەکی فۆنۆتیکی و مۆرفۆلۆژی بۆ جیاکردنەوەی دیالێکتی سۆرانی لە دیالێکتی کرمانجی، لەو نیشانانە:

نیشانەی ناسیاری، هەروا وشەی لێکدراوی ئاوەڵە، گەردانکردنی کاری نادیار و جێناوی کەسی لکاو.

نەخشەی ژمارە (٢)

نەخشەی دیالێکتەکانی زمانی کوردی بەپێی دابەش کردنی د. ن. مەکەنزی

ژووروو	بایەزیدی هەکاری بادینانی	دیاربەکر بۆتان ژەنگار	زازا
نێوەراست	موکری	سۆران	
	ئەردەلان (هەورامی)	سلێمانی	
خواروو	(گۆران) کرمانشا لەك	زەنگەنە	

لێکچوونی دیالێکتەکانی نێوەراست لەگەڵ دیالێکتی گۆرانی لەرووی ئەم نیشانانەوە، دەباتەوە سەر ئەوەی کەوا لە گۆرانەوە وەرگیراوە، بەڵام کەرەستەی زمانەوانی ئەوە پیشان دەدات، کەوا ئەم نیشانانە لەنێو دیالێکتی کرمانجی ژووروشدا بەرچاو دەکەون، وەك نیشانەی ناسیاری (ـ ەکە)، کە لە دیالێکتی گۆران و دیالێکتەکانی نێوەراست دا یەکن و لەنێو هێندێك لە بەشەکانی دیالێکتی ژووروشدا بەکاردێت، ئەم بەکارهاتنەش هەر لەنێو ئەو تێکستانەدا هەن، کە د. ن. مەکەنزی خۆی بۆ وێنەی دیالێکتی کرمانجی و سورچی و ئاکرێی (٤٤، بەرگی ـ ٢) هێناوەتەوە. هەر لێرەدا پێویستە لەگەڵ ئەو رایەی ر. ل. تسابۆلۆف دا نەبین، کە هەمان تێبینێکەی

مەکەنزی دووپات دەکاتەوە، کەوا باری ناسیاری و نەناسیاری هەتا بەشێوەیەکی نادیاریش لەنێو ئەو دیالێکتانەی زمانی کوردیدا بەدی ناکرێت (٢٥، لاپەرە ـ ١)، ئەم بابەتە باسکراوەی نووسەر لەسەر بنکەیەکی ڕاستی زمانەوانی بنیات نەندراوە و لە واقیعی زمانەکە دوورە، ئەم جۆرە کێشەیەی ناسیاری و نەناسیاری لەبواری دارشتنی ڕێزمانیدا باس دەکرێت و لەنێو هەموو دیالێکتەکانی زمانی کوردیدا هەن (بڕوانە سەرچاوەی ژمارە ٢؛ ٧؛ ٢٦؛ ٦٣).

نیشانەی دی هاوبەشی نێوان گۆرانی و دیالێکتەکانی نێوەڕاست، کە بە بیروڕای د. ن. مەکەنزی لە دیالێکتی ژووروودا نییە، داڕشتنی وشەی لێکدراوی ئاوەڵەیە، کە (لەلایەن ئێمەوە وەکو وشەیەکی لێکدراوی دیارخەری جۆراوجۆر باسکراوە)، ئەم وشە لێکدراوەش لەنێو هەموو دیالێکتەکانی زمانی کوردیدا هەیە و دیالێکتی گۆرانیش یەکێکە لەوان، بڕوانە (سەرچاوەی ژمارە ٢؛ ٧؛ ١١؛ ٢٦).

جێناوی نیشانەش لەو بارانەن، کە د. ن. مەکەنزی باسیکردوون و لەو ڕایەدایە، کەوا لەنێو دیالێکتەکانی نێوەڕاستدا و لەنێو دیالێکتی گۆراندا لەچاو دیالێکتی ژووروودا کەمتر بەکاردێت (١١، لاپەڕە ١٧٠).

د. ن. مەکەنزی دوا بەدوای کارەکەی ئۆسکارمان دا لای وایە بوونی باری کاری بزر بە یارمەتی (ر)ێ لەنێو دیالێکتەکانی نێوەڕاستدا باری پەرەسەندووی لەسەر (ـ ی) دامەزراو، کە دەڵێت ئەم جۆرە داڕشتنەی کاری بزر بە یارمەتی (ـ ی) هێشتا لەناوچەی ئەردەڵاندا هەر بە شێوەی سەرەتایی خۆی پارێزراوە و ماوە و بەکاردێت، د. ن. مەکەنزی هەبوونی ئەم دیاردەیەش هەر دەباتەوە سەر ئەوەی لە گۆرانییەوە وەرگیرابن (١١، لاپەرە ١٦٨) لێرەدا پێویستە ئەوە ڕوونبکرێتەوە، کەوا ئەو کارە تێنەپەڕانەی کۆتاییان بە (یا) دێت لەدیالێکتی کرمانجی ژووروش دا بەرچاو دەکەوێت، کەواتە ئەم بارە بە پێچەوانەی بیروڕایەکی مەکەنزییەوە. ئەم بارە گشتییە لە سۆرانیش دا هەیە، کە کۆتایی بە (ا) دێت، کەواتە هەرسێ دیالێکت ـ کرمانجی ژوورو و گۆرانی و سۆرانی لەم بارەدا یەك دەگرنەوە. هەروا شوێنەواری دێرینی

هەورامان (٧٩) ئەمە ڕوون دەکاتەوە، کەوا ئەو پاشگرانەی لەکاردا بەکاردێن لە دیالێکتی کرمانجی و سۆرانیدا لەم دیالێکتەش دا هەن. دووا نیشانەی، کە د. ن. مەکەنزی دەربارەی یەکبوونی دیالێکتی نێوەڕاست و گۆرانی دا بەوێنە هێناویەتێوە، جێناوی کەسی لکاوە، لێرەدا نووسەر خۆی دان بەوەدادەنێت و دەڵێت ((لەم بارەدا نابێت باسی وەرگێران بکرێت)) ئەگەرچی جێناوی لکاوی کەسی لەنێو دیالێکتەکانی نێوەڕاست دا پارێزراوە، کەچی د. ن. مەکەنزی هێندێك ڕێکەوتی زمانەوانی ڕوون دەکاتەوە لەدیالێکتی خواروو و دیالێکتی گۆرانی دا، کە نووسەر بەدیالێکتێکی زمانی کوردی دانابێت. لەگەڵ ئەو کێشەی دۆخ دا ئەو ڕاستییە دەخرێتە بەرچاو، کەوا ئەم جێناوی لکاوە لە زمانێکی ترەوە نەهاتۆتە نێو زمانی کوردیەوە (٢٥، ل ٢٨) لەبەر ئەم هۆیانە:

یەکەم) جێناوی لکاو ئەگەرچی لەهەموو بارێك دا نا، بەڵکو لەهێندێك باردا لەنێو دیالێکتەکانی ژووروی زمانی کوردیشدا بەرچاو دەکەوێت (بڕوانە سەرچاوەی ژمارە ٤٤، بەرگی دووەم).

دووەم) جێناوی لکاو هاوبەشی زۆربەی بەشەکانی ڕێزمانی لەنێو دیالێکتی نێوەراست دا دەکات، لەوانە هاوبەشی کردنی مۆرفۆلۆژی لەکاتی گەردان کردنی کاری ڕابوردووی تێپەڕدا و هەروا بەشداری لە دارشتنی وشەی لێکدراودا لەگەڵ جێناوی خۆیی و لەگەڵ ئەوانەش دا لەنێو ڕستەدا دەوری سینتاکس خۆی دەگێرێت و هتد.. کە ئەم بارانە هەموو بەڵگەی هەبوونی جێناوی لکاون لە زمانی کوردی دا.

بەم جۆرە ئەوەمان بۆ روون دەبێتەوە، کەوا ئەو نیشانە ڕێزمانییانەی د. ن. مەکەنزی پێشانی داون بۆ ئەوەی بەهۆیانەوە سنوورێکی زمانەوانی لەنێوان دیالێکتی گۆرانی و دیالێکتەکانی دی زمانی کوردیدا دابنێت، بەپێچەوانە بوون بە بەڵگەی بوونی دیالێکتی گۆرانی بە موڵکی زمانی کوردی، ئەو ڕاستییە زمانەوانی‌یەی لێکچوونی ئەو نیشانانەی نووسەر بەوێنەی لێك جیابوونەوەی دیالێکتەکانی زمانی کوردی

هێنابوونێوه دەمان گەیەنێتە ئەنجامی یەکبوونی ڕێزمانی دیالێکتەکانی زمانی کوردی و کاریگەری دیالێکتی کرمانجی خواروو بۆ سەر دیالێکتی گۆرانی[٤]

ئەو نیشانە فۆنۆتیکیانەی وەك:

$(v / w < {}^{*}xm , şm , ç < ş)$

لەکاری چوون دا و هەروا سەرەتای $^{*}x$ > k کە د. ن. مەکەنزی بەوێنە هێناونێوە بۆ ئەوەی ڕوونی بکاتەوە، کە گۆرانی و زازا[٥] بەر زمانی کوردی ناکەون (بڕوانە سەرچاوەی ژمارە ٤٣؛ ١١) چونکە ئەم دەنگانە لەنێو دیالێکتەکانی دی زمانی کوردیدا بەرچاو ناکەون.

د. ن. مەکەنزی لەنێو هەموو دەنگەکانی زمانی کوردیدا هەر تەنیا سێ دەنگ جیاوازی جیاکردۆتەوە بۆ ئەوەی بیکاتە بەڵگەی لێك جیابوونەوەی دەنگەکانی زمانی کوردی، بەڵام باسی ئەم هەموو دەنگە وێك چوانە ناکات، کە لەنێو دیالێکتەکان دا هەن و وەکو یەك وان بۆ ئەوەی بە بەڵگەی وێکچوونیان بژمێرێت، کەچی تەنیا سێ دەنگی لێك نەچووی کردۆتە بنەمای جیابوونەوەیان.

تا ئێستە دوو بیرورا سەبارەت بە دیالێکتەکانی زمانی کوردی هەن، یەکێکیان لەگەڵ ئەو باوەڕەدایە، کە دیالێکتی گۆرانی و زازا و لوڕی سەر بە زمانی کوردین، ڕای دووەم لەگەڵ ڕای یەکەم دا نییە و ئەم دیالێکتانەی (گۆرانی و زازا و لوڕی) بە زمانانی سەربەخۆی ئێرانی دادەنێت، بۆ گەیشتن بە ئەنجامێکی بنج بڕی ئەم کێشەیە، پێویستی بەلێکۆڵینەوەی تایبەتی و سەربەخۆ هەیە، ئەگەرچی ئەو لێکۆڵینەوانەی لەسەر زازا و گۆرانی کراون (بڕوانە سەرچاوەی ٨، ٤٨، ٤٩، ٦٣) هەروا چاپکراوانی دەرەوەی وولات (بڕوانە سەرچاوەی ٧٦ ـ ٨٠؛ ٨٣) ئەو بناغەیەمان بۆ دەچەسپێنێت بۆ ئەوەی بلێین ئەمانە دیالکتی جۆراوجۆری زمانی کوردین.

بۆ لێکۆڵینەوە لەم بوارەدا پێویستە بە پێوانەی زمانەوانی کاربکرێت تاوەکو بتواندرێت شوێنی دیالێکتی زازا و گۆرانی لەنێو دیالێکتەکانی دی زمانی کوردیدا بەدیاربخرێت[٦]، بۆ گەیشتن بەم ئامانجە دەبێت هەموو لایەنێکی دیالێکتی گۆرانی و زازا

شی بکرێتەوە، تاوەکو لایەنە لێك چوو و لایەنە لێك نەچووەکانی ئەم دیالێکتە لەگەڵ دیالێکتی کرمانجی و سۆرانی دا بەراورد بکرێت.

ئەگەر لایەنە جیاوازەکانی نێوان دیالێکتی خواروو (سۆرانی) و دیالێکتی ژووروو (کرمانجی) بخەینە بەرچاو بریتی دەبێت لەم بارانەی خوارەوە:

دەنگی دیفتونگی وەك (وا، وێ، وی) و لە نەبزوێنەکان دا دەنگی (ڵ)ێی گران و (ل)ی سووك، نەبوونی دەنگی (چـ) ی قورگ و دەنگی (ڤ)ی لێوی ـ زمانی و دەنگی قورگی پ، ت، ك .

دیالێکتەکانی خوارووش لەنێوان خۆیان دا کەمێك جیاوازییان لە دەنگەکانیان دا هەیە، بۆ وێنە بەشێوەیەکی فراوان دەنگی (و، ر، ت) خراونەتە نێوان دوو بزوێنەوە: هاتوو (و)ە، بڵێـ(ر)ەوە، چوو (و)ە(ت)ەوە، هەروا دەنگی (ك، گ)ی نێوەڕاستی زمان، کە دەکەونە پێش بزوێنەوە دەنگیان دەگۆڕێت:

ڕووناکی، کێ، کوێ. دەنگی (ن)ی پشتەوەی زمان شێوەیەکی تایبەتی هەیە لەنێو هێندێك وشەی وەك مانگ، کانگا و هتد(٧).

دیالێکتەکانی خواروو لەبواری ڕێزمان دا زیاتر هەنگاویان ناوە، بەتایبەتی لەگەردان کردنی ناودا سووکتر بووە، هەروا لە جیاکردنەوەی رەسەن لەنێو هەموو شێوەکانی‌دا نەماوە (کە لەدیالێکتی ژووروودا لە دۆخی تیان و خستنەسەردا بەرچاو دەکەوێت)(*).

نیشانەی کۆ (ـ ان) کە بۆ کۆکردنەوەی ناو بەکاردێت، ئێستە بەکارهێنانەکەی بەم شێوەیە تەسك بۆتەوە و لەبریتی ئەو شێوەی نوێی کۆ (ـ ەکان) وەیا (ـ انە) بەکاردێت (بڕوانە سەرچاوەی ژمارە ـ ١٨)، پێوەلکانی نیشانەی ناسیاری (ـ ەکە) بە کۆتایی ناوەوە بەتایبەتێتیکی دی دیالێکتی کرمانجیی خواروو دەژمێردێت، کە بەزۆری بەکاردێت.

جیاوازیێکی دی سەرنج ڕاکێش بەکارهێنانی ئامرازی پێوەندی سادەی (ـلێ ـ پێ، ـ تێ)یە، کە جێناوی لکاوی (ـ یێ) دەتوانێت جێگەیان بگرێتەوە (بڕوانە بابەتی جێناوی لکاوی ـ یێ).

لەشێوەی دروست بوونی کاری کارا بزر (کە لەگەڵ شێوەکانی شیکردنەوەی کرمانجیدا جیاوازە) پێویستە سەرنجی گەردان کردنی بکەرەکان بدرێت، لەگەڵ کاری رابوردووی تێپەڕدا (لەگەڵ جیاوازی گەردان کردنی کراوی کرمانجیدا) بارەکانی جۆراوجۆری دەمکاتی ئیلزامی و دەمکاتی بکەری و کراوی و لە کۆتاییدا بەزۆری بەکارهێنانی (ـ ەوە) کە ئەرکی داڕشتن وشەی نوێ و گۆڕینی مانای وشەی هەیە.

ئەرکی زۆری جۆراوجۆری جێناوی لکاو لە تایبەتیە هەرە گرنگەکانی دیالێکتی خوارووە.

جیاوازی دیار و ئاشکرای نێوان دیالێکتی ژووروو و دیالێکتی خواروو لەڕووی ووشەی فەرهەنگیش دایە.

لێرەدا پێویستە ئەوە بگوترێت، کەوا ئەو نیشانە هەڵبژاردراوانەی جیاوازی نێوان هەردوو دیالێکتەکە دوا نیشانەی بڕیاردراونین، چونکە هێژ ئەم نیشانانەی جیاوازی بە تەواوی لێیان نەکۆڵدراوەتەوە و ئەوەی شایەنی باسە هێندێك لەو نیشانانە ، کە تایبەتن بە دیالێکتێك لەنێو شێوەیەکی دی دیالێکتی دیدا بەرچاو دەکەوێت و بەکاردێت. لەتایبەتێتیکانی دیالێکتی ژووروو دارشتنی (ئۆبێکتی)یە، کە لەدیالێکتی خواروو لەناوچەی سلێمانیدا بەشێوەیەکی نارێکی بەکاردێت، بەکارهێنانی (ـ ی) بۆ دارشتنی ناوی بکەر لەنێو ناوچەی سلێمانیدا بەرچاوناکەوێت، بەڵام لەوانەیە لەبەشە دیالێکتی تری خواردوودا وەکو سۆرانی بەکاربێت. پاشگری (ـ ڕا) تایبەتە بەدیالێکتی ژووروو کەچی لەبەشە دیالێکتی موکری و سۆرانیدا بەکاردێت، بەڵام لەبەشە دیالێکتی سلێمانیدا بەکارنایەت.

ئەگەر دەربارەی جیاوازیی سەرەکی نێوان بەشە دیالێکتی ئەدەبی سلێمانی و بەشە دیالێکتەکانی دی وەك سۆرانی بەتایبەتی بەشی نێوەراستی لەڕووی تێکستە

فۆلكلۆریكانێوه (بڕوانه سەرچاوەی ژمارە ٨٧؛ ٨٩، ٩٠، ٩٤) وردبێنەوە و بەراوردی بكەین لەگەڵ شێوەی وێژەیی سلێمانیدا ئەم جیاوازییانە بەرچاو دەكەون:

١- هەبوونی دۆخی تیان لەگەڵ ناودا: *(ـ ی)* بۆ ناوی نێری تاك *(ـ ێ)* بۆ ناوی مێی تاك *(ـ ی)* بۆ ناوی كۆتایی هاتوو بە نیشانەی نەناسیاری وەیا نیشانەی ناسیاری بێ ئەوەی سەر بە هیچ رەسەنێك بێت.

٢- هەبوونی باری تیانی جێناوی كەسی سێیەمی تاك *(ـ ە) وی* بۆ نێر و *(ـ ە) وێ* بۆ مێ.

٣- هەبوونی ئامرازی ـ *ێ* ، ـ *ێی* بۆ ناوی مێ و ـ ییە بۆ ناوی نێر.

٤- بەكارهێنانی ناوی كراو لەكاتی ڕابوردوودا، كە كۆتایی بە *(ـ ی)* و *(ـ گ)* هاتووە بەرامبەر بەشێوەی *(ـ وو، ـ و)ی* سلێمانی.

٥- بەكارهێنانی *(ـ ت وەیا ـ یت)* بۆ كاری ڕانەبوردوو و داهاتووی كەسی سێیەمی تاك بەرامبەر بە *ـ ێ (ت)ی* سلێمانی.

٦- بەكارهێنانی ئامرازی پێوەندی *وە، لۆ، دە، ڕە،* لەگەڵ پاشگری *(ـ ڕە)* دا.

لەبواری فۆنۆتیكیش دا ئەم ئاڵ و گۆڕانە بەرچاو دەكەوێت:

١- گۆكردنی (ر)ێ لە برێتی (ڵ)ی گران وەك لە وشەی (ماڵ ـ مار) دا هەیە.

٢- گۆڕینی دەنگی (ع)ی بە (ح)ێ وەك لەوشەی (عەبا ـ حەبا) دایە.

٣- گۆڕینی دەنگی (چ) بەدەنگی (س) وەك (دەچتە ـ دەستە) // دەچێت.

٤- گۆڕینی دەنگی (ق)ی بە (ك)ێ (لق ـ لك) و نەمانی دەنگی (د، ت) نێوان ددان.

ئەو بابەتانەی لەمەوبەر باسكران، ئەوە ڕوون دەكەنەوە، كەوا پێوەندیی نێوان دیالێكتەكانی زمانی كوردی هێشتا بەتەواوی لێیان نەكۆڵدراوەتەوە و لە قۆناغی ئەمڕۆش دا هەموو بەشەكانی زمانی كوردی بەباش شی نەكراوەتەوە و دیراسەت نەكراوە، باشترین ڕێگە بۆ دابەشكردنی دیالێكتەكانی زمانی كوردی وا چاكترە بەهۆی هەبوون وەیا نەبوونی جێناوی لكاوەوە بێت لەنێو دیالێكتەكان دا لەسەر ئەم نیشانە

سەرەکی‌یە زمانی کوردی دابەش دەکرێتە سەر دوو گروپی سەرەکی: دیالێکتی ژووروو (کە لە تورکیا و سوریا و عیراق و ئێران)دا قسەی پێ دەکرێت و دیالێکتی خواروو (لە عیراق و ئێران) دا پێی دەدوێن. دیالێکتی زازا لە (تورکیا) و گۆرانی (عیراق و ئێران)، کە ئەم دووانەی هەرە دوایی لەڕووی گەڕانەوەیان بۆ کامە دیالێکت هێشتا گفتوگۆی لەسەرە، بەڵام لەبەر ڕۆشنایی پێوانەی ئەو باسانەی لەمەوبەر ڕوون کرانەوە زازا بەر دیالێکتی ژووروو و گۆرانی بەر دیالێکتی خواروو دەکەون.

بەم دیالێکتە کوردییانە بەرهەمێکی زۆر نووسراوەتەوە و چەند سەدەیەکیش بەسەر نووسینیدا تێپەڕیوە (بڕوانە سەرچاوەی ژمارە ١٥، ٢١، ٨١، ٨٢). بۆ وێنە بە دیالێکتی زازا و هەروا بە دیالێکتی کرمانجی ژووروو لە سەدەکانی نێوەڕاست دا بەرهەمێکی هۆنراوەیی زۆر دەوڵەمەند لەلایەن ئەم شاعیرانەوە هۆنراوەتەوە و بەجێماوە، وەك عەلی حەریری (سەدەی ١١)، فەقێ تەیران (سەدەی ١٤)، مەلای جزیری (سەدەی ١٥) مەلای باتەیی (سەدەی ١٥) ئەحمەدی خانی، سەلیم سلێمان، حارسی بتلیسی (سەدەی ١٧) و هی دی.

ئەو بەرهەمانەی بەدیالێکتی زازا نووسراونەتەوە و پارێزراون زۆربەیان فۆلکلۆرین (چیرۆك ، پەند ، قسەی نەستەق و گۆرانی دڵداری و پاڵەوانی) هەروا دەستنووسی بابەتی ئاینیشیان هەیە و هەڵگیراوە. (بڕوانە سەرچاوەی ژمارە ٨).

بەدیالێکتی گۆرانیش بەرهەمێکی زۆر ماوەتەوە، کە بۆ ماوەی چەند سەدەیەك زمانی میرنشینی ئەردەلان بووە (بڕوانە سەرچاوەی ژمارە ١٥) هەروەکو چۆن هۆنراوەی دڵداری لەدیالێکتی ژووروودا باو بووە، هەروا لە دیالێکتی گۆرانیشدا هەبووە و بەرهەمی ئەم کەڵە شاعیرانە شوێنی دیاریکراوی خۆیان گرتووە لەبواری هۆنینەوەی ئەم جۆرە بابەتەدا و بە مامۆستای هۆنراوەی دڵداری (غەزەل) سەردەمی خۆیان دەژمێردرێن. لەدیالێکتی گۆرانی‌دا شاعیرانی سەدەی هەقدەم ئەمانە بوون: شێخ ئەحمەدی تەختی، مەلا تاریەی هەورامانی، محەمەد قولی سلێمان، مەلا مستەفای بێسارانی و لەسەدەی (١٨) هەژدەمدا: ئەحمەد بەگی کۆماسی، میرزا شەفیع

جەمارێزانی، رەنجوری، لە سەدەی نۆزدەم دا: مەولەوی، وەلی دێوانە، سەیدی، جەفایی، فەقێ قادری هەمەوەندی و هی دی. دیوانی ئەم شەش شاعیرانەی هەرە دوواییی و داستانی رۆمانتیکی (شیرین و خوسرەوی) خانای قوبادی (سەدەی ١٨) لەلایەن زانایانی کوردی عیراقەوە چاپکراون (بڕوانە سەرچاوەی ژمارە ٧٦ - ٨٠)

بەدیالێکتی گۆرانی بەرهەمێکی زۆری ئایینی هەیە، کە بابەتەکانی بریتین لە سروودی ئایینی، هۆنراوە دەربارەی چۆنیەتی پەیدابوونی کەون، نوێژ و نزا ، ژیان و بەسەرهاتی پیاوچاکان. ئێران ناسی نێودار م. موکری (بڕوانە سەرچاوەی ژمارە ٤٩) راژەیەکی دیاریکراوی پێشکێش کرد بە چاپکردنی بابەتە دینێکانی دیالێکتی گۆرانی.

بەرهەمێکی گرنگ بەدیالێکتی موکریش نووسراوەتەوە، کە بە هۆیانەوە ناوی ئەم شاعیرانەی خوارەوە بە نەمری مانەوە، وەك: ئەحمەد کۆری موکریانی (سەدەی هەژدەهەم)، ئەدەب (١٨٠٦ - ١٨٧٦)، میرزا رەحیمی وەفایی (١٨٣٨ - ١٨٩٩)، مەلا عبدالرحمن شوان (١٨٥٦ - ١٨٩٦) سەید رەشید (شەهید) (١٨٥١ - ١٩٣٣)، میرزا سەلیم سابلاخی (سەدەی نۆزدەم) وهی دی. لەشاعیرە نێودارەکانی ئەمرۆی ئەم دیالێکتە. ئەورەحمان هەژار (وەرگێری شەرەفنامەی شەرەفخانی بتلیسی لەزمانی فارسیوە بۆسەر زمانی کوردی)، هەروا خاڵەمینی بەرزنجەیی، هەمینە، خالیدی حوسامی و هی دی.

لەدیالێکتی خواروو - شێوەی سلێمانیدا بەرهەمێکی دەوڵەمەندی هونەری و زانستی و وێژەیی هەیە. لەم دە ساڵانەی ڕابوردوو لەعیراقدا دیوانی ئەم شاعیرە کلاسیکیانە چاپکرا: نالی (١٨٠٠ - ١٨٥٦)، سالم (١٨٠٥ - ١٨٦٩)، کوردی (١٨١٢ - ١٨٥٠)، حاجی قادری کۆیی (١٨١٦ - ١٨٩٧)، هەروا دیوانی شاعیرانی ئەم سەردەمەش وەك: پیرەمێرد، سەلام، گۆران، زێوەر، بێکەس، دڵزار و هی دی. بەرهەمێکی زۆری میللیش بەچاپ گەیندراوە، هەر بەم شێوەیە بەرهەمێکی زۆری کۆمەلایەتی - ڕامیاری، وێژەیی، زانستی، کە لەم بارانەی ئەمرۆی کوردی عیراق دەدوێت بلاوکراوەتەوە.

ئـەم چاپەمەنییانـــەی خـــوارەوە ئێســـتە لەلایـــەن کـــوردی عێراقـــەوە پـــەخش و بڵاودەکرێنەوە:-

١- هاوکاری - رۆژنامەیەکە کۆمەڵایەتی، ڕامیاری، وێژەیی هەفتانەیە، بەغدا.

٢- بەیان گۆڤارە و زمانی حاڵی وەزارەتی ڕۆشنبیری و ڕاگەیاندنە، بەغدا.

٣- رۆشنبیری نوێ - گۆڤارێکی وێژەیی ڕۆشنبیری، بەغدا

٤- پەروەردە و زانست - گۆڤارێکی پەروەردەیی فێرکردنی لاوانە، بەغدا.

٥- کاروان - لەلایەن ئەمینداریێتی گشتی رۆشنبیری و لاوان (بەزمانی کـوردی و عـەرەبی دەردەچێت)، بەغدا

٦- نووسەری کورد - گۆڤاری یەکێتی نووسەرانی کوردە، بەغدا.

٧- رۆژی کوردســتان - گۆڤـاری کۆمەڵـەی ڕۆشـنبیری کوردیـیـە (بـە زمـانی کـوردی و عەرەبی بڵاو دەکرێتەوە) بەغدا.

٨ - زانکۆ - گۆڤاری زانکۆی هەولێرە (بەزمانی کوردی و عەرەبی چاپ دەکرێت) هەولێر.

٩ - پاشـکۆی رۆژنامـەی عـێراق - پاشـکۆیەکی مانگانـەی کـوردی رۆژنامـــەی عـەرەبیی (عێراق)ە، بەغدا.

دەسـتەی کـوردی سـەر بـەکۆری زانیـاری عـێراق مـەزنترین مەڵبـەندی زانیـاری کوردستانی عێراقە، کارگێڕانی کاری مەزنی لێکۆڵینەوەیی جێبـەجێ دەکـەن، لـەبواری وێژە، زمـان و مێـژووی کـوردەوە، شـوێنەواری وێژەیـی و مێژوویـی (بـە دیالێکتـەکانی زمانی کوردی) تێدا چاپ دەکرێت.

بەرهـەم هێنـانی هونـەری و کـاری زانسـتی و کۆڤـار دیسـانەوە وێـژە و زانسـتی کۆمەڵایـەتی ڕێکخراوەکـانی ســلێمانی و هــەولێریش دەگرێتــەوە. لـەپاڵ چـاپکردنی بەرهەمی شاعیرانی کورددا بەرهەمی وەرگێڕاوی ڕووسی و رۆژئاوایی کلاسیکیش چـاپ دەکرێت، وەك بەرهەمی : پوشکین، چێخـۆف، دوستۆیۆفسـکی ، گۆگـۆل، تۆرگێنیـڤ، شەکسپیر، موپاسان، بەلزاك و هی دی.

بەرهەمی کوردانی یەکێتی سۆڤێت شوێنی دیاری کراو و تایبەتی خۆی لەنێو بڵاوکراوەکاندا هەیە. گرنگترین بەرهەمی چاپکراو لەعیراقدا بابەتی : فەرهەنگ، دیوانی شیعر، فۆلکلۆر، لێکۆڵینەوەی زانستی دەگرێتەوە، کە بە هەوڵ و کۆششی تاکەکەسی رووناکبیرانی کورد : مەلا عبدالکریم مدرس، گیوی موکریانی، علاءالدین سجادی، شێخ محەمەدی خاڵ و محەمەدی مەلا کەریمە و هی دی بڵاوکراوەتەوە. مێوونووس و رۆژنامەنووسی نێودار حوسێن حوزنی یەکەمین چاپخانەی کوردی، کە تێپەربوونی (٦٠) شەست ساڵەی دامەزرانی لەساڵی ١٩٧٥دا زۆر بەفراوانی یادکراوە، بەهۆی بەرهەمەکانێوە دەورێکی باڵای هەبووە بۆ پێش خستنی رۆشنبیری نەتەوەیی و نیشتمانی.

هەموو بەرهەمێکی کوردی بەشێوەیەکی سەرەکی لەعیراق دا لە کاتی ئێستەدا بە بەشە دیالێکتی سلێمانی بڵاودەکرێتەوە. لەنێو هێندێك لە خوێندنگەکان هەروا لە چەند ئینستیتووتێکدا بەم شێوەیە دەخوێندرێت.

لیکۆڵینەوە لەدیالێکتی کرمانجی خواروو لە نێوەراستی سەدەی نۆزدەم دا دەستی پێکردووە. لەو کاتەدا، کە ئێران ناسی رووس ـ آ. خۆدزکۆ لێکۆڵینەوەیەکی فیلۆلۆژی دەربارەی دیالێکتی سلێمانی چاپکرد (بڕوانە سەرچاوەی ژمارە ـ ٣٨).

بەنیو سەدە دوای ئەم بەرهەمەی پێشوو بابەتێکی دی دەربارەی ئەم دیالێکتە بڵاوکراوەتەوە، کە لەلایەن رۆژهەڵاتناسی بەناوبانگی فەرەنسەیی ج. مۆرگان کەرەستەیەکی زۆری لەساڵانی (١٨٨٩ ـ ١٨٩١)دا لێ کۆکراوەتەوە. ئەم بەرهەمە بابەتی فۆنۆتیکی و مۆرفۆلۆژی و وشەی فەرهەنگی دیالێکتی خوارووی: موکری، سلێمانی، هەورامانی، سنەیی، جافی، گاڕووسی، لەکی، یەزیدی و .. (بڕوانە سەرچاوەی ژمارە ٥٠).

ئێرانی ناسی ئەڵمانی ئوسکارمان (بڕوانە سەرچاوەی ژمارە ـ ٨٤) بەرهەمێکی دوو بەرگی دەربارەی دیالێکتی موکری بڵاوکردەوە، کەمێك لەدووای ئەم بڵاوکراوەیەدا ڕێزمانی ڕاهێنانی ل. فۆسووم چاپکرا (بڕوانە سەرچاوەی ژمارە ٤٢).

یەکەمین بەرهەمی ڕێزمانی بەراوردکاری نێوان دیالێکتی ژووروو و دیالێکتی خواروو لەلایەن (ئی. سون)ەوە (بڕوانە سەرچاوەی ژمارە ٥٢)بەنێوی ڕێزمانی کوردییەوە بڵاوکرایەوە، لەم کارەدا دیالێکتی سلێمانی لەپاڵ دیالێکتەکانی خوارووی وەك هەکاری و موکری باسکراوە.

لەساڵی ١٩٥٨دا لە نیویۆرك ڕێزمانێکی ڕاهێنانی کوردی (دیالێکتی سلێمانی) لەلایەن ئی. مەکاروسەوە (بڕوانە سەرچاوەی ژمارە ٤٧) چاپکرا.

س. ئیدمۆنس وتارێکی دەربارەی کێشەی چۆنیەتی بەکارهێنانی ئەلفوبێی لاتینی بۆ نووسینی کوردی بڵاوکردەوە (بڕوانە سەرچاوەی ژمارە ٤٠)، هەروا وتارێکی دی سەبارەت بە ئەرکی جێناوە لکاوەکان و پێشگر و پاشگرەکان لە دیالێکتی خوارووداا بڵاوکردۆتەوە (بڕوانە سەرچاوەی ژمارە ٤١).

لەساڵی ١٩٦١ ـ ١٩٦٢دا د. ن. مەکەنزی (بڕوانە سەرچاوەی ژمارە ٤٤) بەرهەمێکی دوو بەرگیی چاپکرد، بەرگی یەکەمیان لەڕێزمانی هەردوو دیالێکتی سەرەکیی زمانی کوردی نێوەڕاست (ئێمە زاراوەی خوارووی بۆ بەکاردێنین) و ژووروو دەکۆڵێتەوە. بەرگی دووەمیان بریتییە لەو تێکستانەی ، کە نووسەر لە ساڵانی (١٩٥٤ ـ ١٩٥٥) دا لە کوردستانی عیراق دا بەهەردوودیالێکت کۆی کردوونەتەوە و بوونەتە کەرەستەی بەرهەمە ڕێزمانێکەی. لەم کارەدا د. ن. مەکەنزی لەپاڵ دیالێکتی سۆرانی و موکریدا باسی دیالێکتی سلێمانیشی کردووە.

لەساڵی ١٩٦٦دا لە ئۆکسفور فەرهەنگێکی کوردی ـ ئینگلیزی لەلایەن (توفیق وەهبی و س. ئیدمۆنس)ەوە چاپکرا، کە وشە فەرهەنگێکانی بریتین لە وشەکانی ئەم سەردەمەی ناوچەی سلێمانی (بڕوانە سەرچاوەی ژمارە ٨٥).

یەکێك لەو بەرهەمانەی دوایی سەبارەت بەم دیالێکتە چاپکرابێت، بەرهەمێکی ج. بڵاوە (بڕوانە سەرچاوەی ژمارە ٣٧) کە لە ساڵی ١٩٨٠دا لەپاریسدا بڵاویکردۆتەوە.

لێکۆڵینەوەی زمانی کوردی لە عیراقدا پێڕەوی تایبەتی خۆی هەیە. یەکەمین نووسەران بەرهەمی ڕێزمانی و بەرهەمی قوتابخانەیی، کە بەشێوەی سلێمانی داندرابێت،

لەلایەن ئەم زانایانەوە بووە: (سەعید صدقی (بڕوانە سەرچاوەی ژمارە ٦١)، توفیق وەهبی (بڕوانە سەرچاوەی ژمارە ٥٥)، نوری علی امین، محمد خاڵ (بڕوانە سەرچاوەی ٦٦، ٩٣) و هی دی. ئەم زانایانەش بەیەکەم دانەری فەرهەنگ دانان دادەندرێن، کە وشەی فەرهەنگبان دیالێکتی خوارووشی گرتۆتەوە، لەوانە محمد خاڵ، دانەری فەرهەنگی سێ بەرگییە (بڕوانە سەرچاوەی ٧٥)، یەکەم دانەری فەرهەنگی کوردی - عەرەبی، کە وشەکانی برێتین لە وشەی دیالێکتی سۆرانی و بادینانی زانای بەناوبانگ گیوی موکریانییە (بڕوانە سەرچاوەی ژمارە ٧٣). فەرهەنگی زاراوەیی دوو بەرگی مارف قەرەداغی مەردوخ شوێنی دیاری خۆی هەیە لەبواری وشەی کشت و کاڵیدا (بڕوانە سەرچاوەی ژمارە ٧٤)، دەستەی کوردی کۆری زانیاری عیراق بەرگی یەکەم و دووەمی فەرهەنگە کوردی - کوردێکەی عەبدولرەحمان محەمەد ئەمین زەبیحیی چاپکرد (بڕوانە سەرچاوەی ژمارە ٧١).

لەم چەند ساڵانەی دواییدا لەعێراقدا چەند زمانەوانێکی کورد هەڵکەوتن، کە زۆربەیان زانستی زمانیان لەیەکێتی سۆڤێت (لینینگراد، باکۆ و مۆسکۆ)دا وەرگرتووە و بەرگریان لە نامەی دکتۆریان کردووە، کە چەند لایەنێکی زمانی کوردی گرتۆتەوە (١، ٣، ٤، ١٢).

لەو کارە نوێیانەی دەربارەی رێزمانی بەراوردکارین لەنێوان دیالێکتەکانی زمانی کوردیدا بەرهەمی ئەورەحمانی مارفە، کە دەربارەی مۆرفۆلۆژی سۆرانی و کرمانجییە (بڕوانە سەرچاوەی ژماری ٦٨)، بەرهەمەکەی محەمەد ئەمین هەورامانی کە بابەتەکە بەراوردکردنی فۆنۆتیکی و مۆرفۆلۆژی لەنێوان سۆرانی و هەورامانی دایە لەرووی ناوەرۆکەوەی بەنرخە (بڕوانە سەرچاوەی ژمارە ٦٣).

لێکۆڵینەوە لە شێوەی خواروو لەلایەن کوردناسانی نیشتمانەوە لەسەرەتای ساڵانی شەستدا دەستی پێکرد و چەند کوردێکی ناسراو لە کۆماری عیراقەوە بەرەو یەکێتی سۆڤێت نێردران و نامەی دکتۆریان سەبارەت بە زمان و وێژەی کوردی عیراقەوە تەرخانکرد و بەرگریان لێکرد و بروانامەی دکتۆریان وەرگرت (بڕوانە سەرچاوەی ١، ٢٨،

١٦، ٢١، ٢٢، ٣٠) لەساڵی ١٩٦٨دا لێکۆڵینەوەیەکی زانستی دەربارەی دیالێکتی موکری لەلایەن مامۆستایان ك. ر. ئەیوبی و ی. آ. سمیرنوڤاوە چاپ کرا. (بڕوانە سەرچاوەی ژمارە ٢٩)، لە ساڵی ١٩٧٨دا بەرهەمە بەنرخ و دەوڵەمەندەکەی ك. ك کوردوێیڤ، کە دەربارەی ڕێزمانی بەراوردکارییە لەنێوان دیالێکتی کرمانجی و سۆرانی دایە بڵاوکرایەوە[٧] (بڕوانە سەرچاوەی ژمارە ٧).

هەروا کێشەی مۆرفۆلۆژی و سینتاکسی لەنێو چەند وتارێکی نووسەری ئەم چەند دێرانەدا لێی کۆڵدراوەتەوە. توێژەرانی زانستی بەشی کوردناسی فەرهەنگێکی (کوردی - ڕووسی)یان ئامادە و چاپکرد، کە کوردێکەی بۆ یەکەمین جار دیالێکتی سۆرانی بگرێتەوە و لەنێو وشە فەرهەنگیکاندا وشەی شێوەی سلێمانیش بەکارهێنراوە (بڕوانە سەرچاوەی ژمارە ٩).

ئەم نوسراوەی بەردەستتان لەسەر بنەمای کەرەستەیەکی دەوڵەمەند لێی کۆڵدراوەتەوە، کە لە بڵاوکراوە هونەری و زانستی و وێژەیی ئەم سەردەمە و تێکستی فۆلکلۆری عێراقن.

نووسەر سوپاسی ئەو کۆمەڵە هاوکارانەی دەرەوە دەکات، کە خۆیان بەدیالێکتی سلێمانی دەدوێن، لەوانە : ئەورەحمانی مارف - زمانەوان ، کەیکاوس قەفتان - زانا و چیرۆك نووس ، ئەنوەر قادر محەمەد - زانا و شاعیر بۆ یارمەتیدانیان لەپێداچوونەوەی کەرەستەکاندا.

نووسەر سوپاسی کارگێران و لێکۆڵەوەرانی بەشی رۆژهەڵاتناسی سەر بەئەکادیمیای زانستی یەکێتی سۆڤێت و بەشی لینینگراد ئینستیتوتی رۆژهەڵاتناسی ئەکادیمیە دەکات بۆ ئەو سەرنج و تێبینییە بەنرخانەی لەکاتی لێدوانی. دەسنووسی ئەم بابەتەدا پێشکێش کرا. هەروەها سوپاسی تایبەتی ئو. س. گریگۆریڤا دەکات بەرامبەر بە یارمەتیدانی ئامادەکردنی تیکنیکی لەپێناو چاپکردنی دەسنووسەکەدا.

ئەلـفـــو بێ و ڕێنووس

لەشێوەی سلێمانیدا ئەلفوبێی عەرەبی - فارسی بەکاردێت لەگەڵ هێندێك گۆڕین و خستنەسەردا، تا لە دەنگی کوردی نێزیکی بخاتەوە.

ئەم جیاوازییانەی خوارەوە لەنێو ئەلفوبێی عەرەبی - فارسی و شێوە کوردێکەیدا هەیە:

١- ئەم دەنگە عەرەبییانە (ث، ذ، ص، ض ، ط، ظ[١٠]) ی تێدا نییە.

٢ - دانانی شێوەی تازەی (ڤ) بۆ دەربڕینی دەنگی ڤێی لێوی - دانی: مرۆڤ، گۆڤار.

٣- دانانی سەر و بۆری تازە:

آ) سەری ٧ لەگەڵ نەبزوێندا بەکاردێت ، کە بە زۆری لەسەر (و، ی) دادەندرێت: خۆش، بۆ، دێ، شێر. هەروا لەسەر (ل)یش دادەندرێت: گوڵ، گەڵا.

ب) ژێری لەگەڵ (ر)ی سووك بەکاردێت بۆ دەربڕینی ڕێی گران (ڕ): ڕۆژ، کوڕ، قوڕگ.

٤- بزوێنی (ا، ە، ی، ێ، و، ۆ) کە دەکەونە سەرەتای وشەوە شێوەی هەمزەیان بە پێش دەکەوێت: ئاو، ئەو، ئیمڕۆ، ئێرە، ئورفە، ئۆخ.

٥- بزوێنی درێژی ( ) شێوەکەی بە دووبارەکردنەوەی نووسینی تیپی (و)ە: وو: دوور، هەموو.

٦- بۆ گەیاندنی واتای بزوێنی کورتی (*i*) ، کە شێوەکەی لەنێو ئەلفوبێی عەرەبیدا نییە، هەر تەنیا، کە دەکەوێتە سەرەتای وشەوە تێبینی دەکرێت بە هەفرە دەنووسرێت وەك *inca* ئینجا، ـ *im* ئم.

٧- بۆ دەربڕینی واتای بزوێنی کورتی (ە) لەسەرەتای ووشەدا شێوەی (ئە)ی دەبێت، لە نێوەراستدا شێوەی (ـ ـە): ئەمە، کردە، سەرما.

٨- بۆ دەربڕینی (هێ و حێ) شێوەی (ه و ح)یان بۆ داندراوە: هەنگاو، هاتن، بەرهەم، حەوت، حەپین.

٩ـ بۆ دەنگی گرانی نەبزوێن بە دووبارەکردنەوەی شێوەکەی دەردەبڕێت: گوللە، کوللێرە.

شێوەی ئەلفوبێی کوردی لەسەر ئەلف و بێی عەرەبی ـ فارسی دامەزراو ، جیاوازی دیشی لەڕووی بزوێنی کورت و بزوێنی درێژدا هەیە و بە تایبەتی بزوێنی (*I*)، کە هەر تەنیا ئەگەر کەوتبووە سەرەتای وشەوە ئەوە شێوەی نووسینی بەم ئەلفوبێیە هەیە (بڕوانە پێشتر) هەروا کێشەی نووسینی (*u* و *w*)یش لەم ئەلفوبێیەدا بەرچاودەکەوێت ، کە بۆ هەردووویان یەك شێوە : (و) داندراوە ، هەروا سەبارەت بە (و *y*) یش لە یەك شێوەدا : (ی) خۆی دەنوێنێت .

لەزمانی کوردیدا هەمیشە هەوڵی گۆڕینی ئەلفوبێیەکەی بە مەبەستی پڕکردنەوەی دەنگەکان دراوە ، کە ئەمانەی ژێروون:

١ـ بۆ بزوێنی (ا) درێژ شێوەی آ، ا، ئا هەیە.

٢ـ یەك جۆرە شێوە هەیە. بۆ بزوێنی و هەروا بۆ نیمچە بزوێنی (*y*).

٣ـ بزوێنی درێژی (ۆ، وو) و بزوێنی کورتی (و) و نیمچە بزوێنی (و) هەموو هەر لەیەك شێوەدا: (و) کۆ دەبنەوە.

٤ـ هەردوو دەنگی لیٚ یەك جۆرە شێوەی دراوەتی ل.

٥ـ هەردوو دەنگی (ر)ێ یەك جۆرە شێوەیان هەیە (ر). کە لەم دواییەدا ڕێی گران شێوەی (ڕ) بۆ داندراوە و لەمەوبەر بەدووبارەکردنەوەی تیپەکە: (رر) دەردەبڕا.

کۆڕی زانیاری کورد لە ساڵی ١٩٧٣دا خەریکی پێڕەوی ڕێنووسی کوردی بوو، کە جۆری کێشەکانی ئەلفوبێشی دەگرتەوە، لەوانە باسی کێشەی بزوێنی درێژی (ی و وو)، کە شێوەی (ێ و ۆ)یان بۆ دانا و هەروا بۆ نەبزوێنی ڕێی گران شێوەی (ڕ)یان بۆ نەخشاند (بڕوانە سەرچاوەی ژمارە ٥٧)، بەڵام ئەم شێوە تازانە نەچەسپێن و لەنێو بەرهەمە بڵاوکراوەکان دا لەپاڵ ئەم شێوە تازانەش شێوە کۆنەکانیش بەرچاودەکەون[٨].

تایبەتێتی نووسینی عەرەبی نەیتوانیوە لەنێو ڕێنووسی کوردیدا ڕەنگ بداتەوە، لەنێو چاپەمەنی کوردێکاندا وشە عەرەبێکان بەچەند جۆرە نووسینێك بەرچاودەکەون و هێندێك لە وشەکان بەلێکدراوی دەنووسرێن وەیا هەر هەمان ووشە بەجیاجیا دەنووسرێن.

نەخشەی ژمارە ـ ١ ـ

ئەلف و بێ و دەربرینی بەهۆی نیشانەکانی دەنگ

ا ** [ئا]	a	ژ	j	م	m
ب	b	س	s	ن	n
پ	p	ش	ş	و [ئو]	U, w
ت	t	ع	ـ	ۆ [ئۆ]	o
ج	c	غ	x̄	وو	û
چ	ç	ف	f	ە [ئە]	e
ح	ḧ	ڤ	v	هـ	h
خ	x	ق	q	ی [ئی]	î, y
د***	d	ك	k	ێ [ئێ]	ê
ر	r	گ	g	**** [ئی]	i
ڕ	ṙ	ل	l		
ز	z	ڵ	خ		

لەم چەند ساڵانەی دواییدا لە عیراق دا چەند کارێك سەبارەت بەرێنووسی کوردی بڵاوکرایەوە (بڕوانە سەرچاوەی ژمارە (٥٤، ٥٧، ٦٦)، کە چەند بناخەیەکی یاسای چۆنیەتی ڕێنووسی دەگرتەوە، ئەم یاسایانە چەند بڕیارێکی تێدابوو، کە یارمەتی ڕێنووسی کوردی دەدات و بەگشتی ئەم خاڵانەی دەگرتەوە:

١ـ وشەی عەرەبی وەك سەلام لەرێنوسی کوردیدا بە سەلام بنوسرێت نەك صەلام.

٢ـ لە برێتی شەدە وەکو جاران بەکاردەهات لەوشەیەکی وەکو (زلّە) دا وەیا (مەکّە) دا بە دووبارەکردنەوەیە تیپەکە چارەسەرکرا: زللە. مەککە.

٣ـ کە بزوێن دەکەوێتە سەرەتای ڕستەوە (ء)ی بەپێشدەکەوێت: ئاش، ئێوارە.

٤ـ لەنێو نەبردنی بزوێنی کورتی و ، کە لەدوای نیمچە بزوێنی (w) دێت: ووشە، ووتار.

٥ـ لەنێو نەبردنی نیمچە بزوێنی (y) لەو وشانەی وەك (گەیشتن) و (زایین) دان.

٦ـ وشەی داڕێژراو بەهۆی پاشگرەوە هەروا پاشبەندی ئامرازیش لەکاتی نووسیندا بەوشەوە دەلکێت و دەبێت تێبینی ئەوەش بکرێت، کەوا لە نێوان دوو نیمچە بزوێنی (و، ی) دەکەونە نێوان دوو بزوێنەوە.

یاسای چۆنیەتی نووسینی وشەی لێکدراو لەم بارانەی خوارەوەدا روونکراوەتەوە:

١ـ ئەو وشە لێکدراوانەی بە یارمەتی ناوگری - ە - وەیا بەبێ ئەو داڕێژراون نێزیك لێك دەنووسرێن لەو بارەدا ناوگرەکە بە کۆتایی وشەی یەکەمەوە دەلکێت: دڵخۆش، گوڵەبەهار، کاروبار.

٢ـ ئەو وشە لێکدراوانەی وشەی یەکەمیان لە گروپی ناویین لەکاتی نووسیندا دوور لێك دەنووسرێن: تەواو کردن، رزگار بوون. ئەگەر هەردوو وشەکە تێکرا واتای ناوی ببەخشن، ئەوا لێك نێزیك دەنووسرێن: تەواوکردن، رزگاربوون.

لەکاتی نووسینی وشەی داڕێژراودا پێشگرەکە بە وشەکەوە دەلکێت: لێدان، پێکهێنان، تێکچوون. بەڵام لەو بارەی جێ ناوی کەسی لکاو و بکەوێتە نێوانیانەوە، ئەوە پێشگر و کارەکە لێك دەبنەوە[١٤].

فۆنۆتیك

بزوێن

دەنگی نەرم لە شێوەی سلێمانیدا برێتیە لە:

بزوێنی درێژ: ی، ێ، ا، ۆ، وو[15]؛

بزوێنی کورت: بزرۆکە، ە، و؛

دیفتونگ: وا، وێ، وی.

نەخشەی ژمارە ٢

بزوێن

پلەی بەرزی	ریزی		
	پێشەوە	تێکەڵاو	پاشەوە
سەروو	ی		وو
نێوەراست	ێ	بزرۆکە	و
خواروو		ە	ا

شێوەی هەر بزوێنێك لەم بزوێنانە لەڕووی شوێنی لە وشەدا و بوونی هێز لە وشەکەدا دەگۆرێت، هەروا لەلایەن تایبەتێتی چەندی و چۆنیش دا هەست بە جیاوازی ئەم بزوێنانە دەکرێت.

بزوێنی درێژ

ی - بە بزوێنی ریزی پێشەوە بەرز دەژمێردرێت. کە دەکەوێتە سەرەتای وشە بەزۆری لەنێو وشەی عەرەبیدا بەدی دەکرێت. کە ئەم بزوێنە هێزی لەسەر نابێت زۆر کورت دەکرێتەوە وەکو دەنگی نیمچە بزوێنی (ی - y) لیٚ دێت:

ئیش، پـیری، زیـن. ژییـا، بـەیانی‌یان و بـەیانی رۆیشـت roîşt و رۆیشـتن royştin بەراورد بکە هەروا لەگەڵ ئەگەر برۆشتایە (biroştaye)ی دیسانەوە بەراورد بکە کە (ی) بەیەکجاری لەنێوچووە و نەماوە.

ێ - بزوێنی ریزی پێشەوە لەهەموو بارێکدا بەرچاودەکەوێت:

ئێستا، شێو، دێ، پێکەنین، داهێنان.

ا- بزوێنی رێزی پشتەوە لەهەموو بارێکدا بەرچاودەکەوێت:

ئافرەت، باران، سووتا، کات.

ۆ - بزوێنـی ریـزی پشـتەوە، لـە سـەرەتای وشـەدا کـەم بـەکاردێت (بەشـێوەیەکی سەرەکی بۆ سەرسوڕمان لەسەرەتادا بەرچاودەکەوێت): بۆ، برۆ، کۆن، گۆرەوی، ئۆف، ئۆخ !

وو - بزوێنـی ریـزی پشـتەوە، لەسـەرەتای وشـەدا نـابێت و هێندێك جـار هـێزی لەگـەڵ بەکارنایەت: دوور، موو، چووکە، مووروو، بەم زوانە، ئەم دوو وشـانە بـەراورد بکـە: زوو- ئەفەرموێ هـەروا ئـەم وشـانەش لـەنێوان خۆیـان دا بـەراوردیان بکـە: فـەرموو، کوڕێکم بوایە، کوڕێکی بوو.

بزوێنی کورت

بزرۆکـە (*i*) بزوێنـی رێـزی تێکـەڵاو و بەشـێوەیەکی گشـتی و ئاشـکرا هـێزی لەگـەڵ بەکاردێت، لەو بارەدا کەهێزی لەگـەڵ بەکارنایـەت زۆر کـورت دەبێت و ئـەم بزوێنـە لـە کۆتایی وشەدا بەرچاو ناکەوێت: ژن (jin)، لەگەڵ ژنەکەم (jnekem)دا بـەراوردی بکـە، شت (şit) لەگەڵ شتێکی جوانە (şêkî cwane) دای بـەراورد بکـە، بـرا (bira) لەگـەڵ براکەی (brakey) دا بەراورد بکـە، بـزن (bizin) لەگـەڵ بزنـی سـپی (bizni sipî) دا بـەراوردی بکـە و هتـد. بزرۆکـە لەسـەرەتای وشـەدا هـەر تـەنیا لـەم وشـانەدا بـەرچاو دەکەوێت ئنجا (inca)، ئم (im) بـەڵام ، کـە دەکەوێتـە دوای نیمچـە بزوێنـی (w) ئـەوا بزوێنی کورتـی (و) شـوێنی بزرۆکەکـە دەگرێتـەوە: بـاووك (bawuk) لەگـەڵ بـاوکی من

bawkî min خەووت xewut (یانی خەوی تۆ - وەرگێر)، ووشك (wuşik).

٥- بزوێنی ڕێزی نێوەراست، بەپێی جۆری فۆنەتیکی لەسەرەتا و کۆتایی وشەدا دەبێت و لە ڕووی شوێنەوە باری ئاوەڵە وەیا نا ئاوەڵەیی پێك دێنێت: بەر، ئەمە، ئەستوور، دەست، کەنار و هی دی.

و- بزوێنی ڕیزی پشتەوەیە، بەشێوەیەکی سەرەکی لەنێوەراستی وشەدا دەبێت و زۆر کەم لەسەرەتادا بەدی دەکرێت، بەڵام لە کۆتایی وشەدا نابێت:

کورد، گورگ، کوشتن، ئورفە، سولەیمانی // سلێمانی، وورد // ورد، ووریا // وریا، ووت // وت.

بزوێنی قورگی لە هێندێك وشەی عەرەبیدا لەگەڵ نەبزوێنی ع دا بەکاردێت، وەك عەیب - ئەیب، عار - ئار، عیلم - ئیلم ، شاعیر - شایر، سەعات، سات و هی دی. هێندێك باری وا ڕوودەدات نەبزوێنی (ع)ی بەکارنایەت و ئەم وشانە بەراوردبکە: عەشیرەت - ئەشیرەت، مەعنا - مەنا // مانا، قورعان - قوران، شاعیر - شایر، عەنتیکە - ئەنتیکە، عەلی - ئەلی، عبدالرحمن // ئەفرەحمان[١٦] .

دیفتونگ

- وا: چـــوار çuar (çwar)، کـــوا kua (kwa) ، جـــوان cuan (cwan) خـــــواردن xuardin (xwardin) ، ڕوانـــــــین ruanîn (rwanîn)، بزوانـــــــدن bizuandin (bizwandin). وهی دی.

- وێ uê : گـــوێ guê (gwê)، خـــوێ xuê (xwê)، کوێـــر kuêr (kwêr)، بلوێـــر biluêr (bilwêr)، شوێن şuên (şwên) وهی دی.

- وی uî: هەنگوین henguîn (hengwin) ، پێنجوین pêncuîn (pêncwîn).

نەبزوێن

بەپێی تایبەتێتی کونسونانتی شێوەی سلێمانی (بڕوانە خشتەی ژمارە ٣) دەتواندرێت ئەم نەبزوێنانە دەستنیشان بکرێن:

فۆنیمی کپی پ، ت، ك بۆی هەیە دەنگی نەرمی گەروویی هەبێت، کە هیچ واتایەکی فۆنۆلۆژی ناگەیەنێت[١٧]. ئەمانە بەراورد بکە: پان و سەپان، پێرێ و پێ، پەنیر و پەنا، تا و تالان، تاریك و تارمایی، شێتۆکە و تۆڵە، کانی و کانێ، کۆن و کۆ، کورت و کورد، ژوورەکە و کەی و .. کە فۆنێمی (ك) دەکەوێتە پێش (ی، ێ، وێ) دەنگی دەگۆڕێت و گۆکردنی وەکو دەنگی (چ) لێ دێت: کێ، کێو، کیمیا، کیسەڵ، کوێخا، کوێ و هی دی.

هەروا فۆنیمی (گ)، کە دەکەوێتە پێش ئەو بزوێنانەی، کە لەگەڵ فۆنیمی (ك)دا دێن و دەنگی دەگۆڕن لەگەڵ (گ)یش دا دەبنە هۆی دەنگ گۆڕینی و هەروا دیفتۆنگی (وێ و وی) یش هەمان دەور دەگێڕن: گوێ، گێڕانەوە، گێتی، هەنگویین و هی دی.

فۆنێمی (ڤ) لەنێو ژمارەیەك وشەدا تێبینی دەکرێت، کە بە شێوەیەکی سەرەکی لاسایی کردنەوەی دەنگ دەردەبڕێت:

گڤەگڤ، ڤنگە ڤنگ، ڤیزە ڤیز، ڤرە ڤڕ.

هەروا لەنێو ئەم وشانەش دا هەیە:

هەڤ (د)ە، مرۆڤ، گیڤ، خۆگیڤ کردن و هی دی.

فۆنیمی (غ) کەم بەکاردێت و لەنێو ئەو وشانەش دا هەیە بەزۆری، کە کوردی نین (بە تایبەتی لەنێو وشەی عەرەبی دا هەیە): غەریب، غەڵەت، غاز، ئاغا، داغ، قەڵەبالغ، دەغەڵ، دەغڵ، یەغدان، کە دەکەوێتە کۆتایی وشەوە دەنگی (غ) بۆی هەیە ببێتە دەنگی (خ) وەك لەوشەی باغ // باخ، تیغ // تیخ، ساغ // ساخ، دەماغ // دەماخ، سیغ // سیخ دا تێبینی دەکرێت.

خشتەی ژمارە ٣

نەبزوێن

بە پێی شوێنی سازگەی / بەپێی هۆی دەربڕینی			لێوی	لێوی دانی	پێشەوەی زمان	ناوەڕاستی زمان	پاشەوەی زمان	قورگی	
								گەروویی	خوارووی قورگ
بێ دەنگی تەگەرەیی	داخراو	سادە	ب پ		د ت		گ ک	ق	
		نیمچە داخراوی لێکدراو				ج چ			
	بێ دەنگی لێکدراو	دەنگی یەک سازگەیی		ف	ز س		غ خ	ح	هـ
		دەنگی دوو سازگەیی		(ڤ)	ژ ش				
بێ دەنگی بەرز	داخراو		م		ن				
	بێ دەنگ لێکدراو	دەنگی نەرمی بڵاوە	و		ل	ی	(ن)		
		گران			ڵ				
	لەریوو	دەنگی نەرمی بڵاوە			ر				
		گران			ڕ				

فۆنیمی (ح)یش لەنێو وشەی نـاکوردیدا بەرچاودەکـەوێت و بـەکاردێت و بەتایبـەتی لەو وشانەدا کە فۆنیمەکە دەکەوێتە سەرەتای وشەوە:

حەد، حەکیم، حەج، حەق، حاڵ، حیلە، حورمەت، زەحمەت، زەبەلاح و هی دی.

که فۆنێمی (ن) دەکەوێتە پێش فۆنێمی (گ) گۆکردنەکەی دەکەوێتە کۆتایی زمانەوە و گرانتر دەبێت و (گ) گۆناکرێت لەم وشانەدا تێبینی دەکرێت:
ڕەنَ (ڕەنگ)، مانَا (مانگا)، مەنَ (مەنگ) و هی دی. هەروا هەمان دەنگ بەبێ بوونی هیچ هۆیەکی فۆنۆتیکی لەنێو هێندێك وشەدا هەن: سیانزە (سیانگزە)، پانزە (پانگزە) و هی دی[18].

فۆنێمی (ڵ) و (ڕ) یَ لەسەرەتای وشەدا نایەن.

پرۆسێسی فۆنۆتیکی

١ـ پەیدابوونی هێندێك دەنگ لە بەیەك گەیاندنی بزوێناندا:

آ) دەنگی (y): دەرگایەکە > دەرگا + ـ ەکە، هێشوویێك > هێشوو + ێك و هی دی.

ب) دەنگی (w)، کە زەحمەت دەبیسترێ.

خانووەکە (Xanuwaka) > خانوو + ەکە،

دووەم (dûwem) > دوو + ەم. لەگەڵ (دوو + هەم) دا بەراوردی بکە.

کەوتووە (kewtûwe) > کەوتوو + ە و هی دی.

پ) دەنگی (ت) لەگەڵ کاردا:

هێنایەتەوە (hênayetewe) > هێنایە + ەوە،

چووەتەوە (çûwetewe) > چووە + ە و هی دی.

ت) دەنگی (ر) (لەگەڵ شێوەکانی دارکا):

بڵێرەوە > بڵێ + ـ ەوە.

بکەرەوە > بکە + ـ ەوە. و هی دی.

ج) دەنگی (ھ) (لە دارشتنی ژمارەی پلەییدا دووهەم > دوو + ـ ەم (لەگەڵ دووەم دا بەراوردی بکە).

سێهەم > سێ + ـ ەم (لەگەڵ سێیەمدا بەراوردی بکە).

٢ـ لێکچوونی بزوێنی تێکەڵاو.

آ) پەڕەسەندوو:

چەقۆکە > چەقۆ + ـ ەکە (ناسراوە).

هەرمێکە > هەرمێ + ـ ەکە (ناسراوە).

ب) پەڕەنەسەندوو:

لێرە > لە + ئێرە

چاوەکان > چاوەکە + ـ ان و هی دی.

٣ـ بزوێن هێندێك بزوێنی نوێی دی دێتە سەر و بە جۆری دی دەگۆڕێت:

برسێتی > برسییەتی

بۆوە > بوو + ـ ەوە.

هاتۆتە > هاتوو + ـ ەوە + ە.

٤ـ ئاوازەی دەنگی ـ ی **î**

برای > برا + ـ ی **î** = برای لەگەڵ باوك + ـ ی **î** دا بەراوردی بکە.

برانیە > برا + ـ ینە و هی دی.

٥ـ دارشتنی دیفتۆنگ:

وێ **uê** (ئەنوێ (**enué**)// **enwê** > ئەنوو + ـ ێ)

وا **ua:**

ئەڕوا **eŕua** // **aŕwa** > ئەڕۆ **eŕo** + آ وهی دی.

٦ـ لەنێوچوونی هێندێك نەبزوێن:

آ) دەنگی (هـ)ێ:

رۆژ (هـ)ەلات، بێنە < بهێنە، (هـ)اوان.وا > وەها، (هـ)ەوەڵ، (هـ)ێستر و هی دی.

ب) دەنگی (ت)ی (لەگەڵ ـ ست ـ دا) هەڵس (ت) ان، بەس (ت)ە زمان دەس (ت) و هی دی.

پ) دەنگی (د) ێ:

من (د)اڵ، تەنـ (د)وور، چەنـ (د) و هی دی.

وشەکانی زمان
(تایبەتێتی گشتی)

بناخـەی وشـەکانی شـێوەی سـلێمانی هـەر سـامانی وشـەکانی زمـانی کـوردی دەگرێتەوە بەگشتی، کە بەشی گرنگی هاوواتای وشـەی وێـژەی کلاسیکی سلێمانییە .

وشەکانیش دابەش دەکرێنە سەر ئەم بەشانەی خوارەوە:

١ـ وشەی کوردی بەگشتی، کە لەنێو جۆرەکانی دی شێوە کوردێکان دا هەن و لەوانەیـە لەگـەڵ وشـەکەدا لەهـەمان شـێوەی سـلێمانی وشێوەکانی دیدا بەتـەواوی لێـك بچـن و لەوانەشە وشەکە لەڕووی واتا و فۆنۆلۆژێوە لێك دووربن: ئـەم بـارەی هـەرە دوایـی ئـەم لایەنانەی خوارەوە دەگرێتەوە:

١) دیاردەی سروشتی، کاتەکانی ساڵ و هی دی:

هاوین، کرمانجی ـ هاڤین، گۆرانی ـ هامن)، با (کرمانجی ـ با، گۆرانـی ـ وا)، ئـاگر (کرمانجی ـ ئاگر، گۆرانی ـ ئاور، ئایر، ئاهیر)، ئـاو (ئـاڤ، گۆرانـی ـ ئـاو)، رۆژ (هـەتاو (کرمانجی رۆ // رۆژ، گۆرانی رۆ // رۆژیار)، رۆ // رۆژ (کرمانجی رۆژ، گۆرانی رۆ)، شـەو (کرمانجی شەڤ، گۆرانی شەو // شەوە)، هەور (لەکرمانجی و گۆرانیش هەر هەورە)، مژ (لەکرمانجیشدا هەر مژە)، کەژ (گۆرانی کەژ//کەش) و هتد..

٢) پێوەندی خزمایەتی:

دا // دایك (کرمانجی دا، دایك // دێ، گۆرانی ـ دا // داکۆ)، باب // باو // بـاوك (کرمانجی ـ باڤ // باڤك، گۆرانی ـ بابـ (ۆ) // باو)، کوڕ (لەکرمانجی و گۆرانیدا هـەمان

وشه بەکاردێت) کچ (کرمانجی - کچ // کەچ (ك)، گۆرانی - کناچە)، خوشك (کرمانجی - خوشك // خویشك // خشك، گۆرانی - خۆیشك)، برا (لە کرمانجی و گۆرانیشدا هەمان وشه بەکاردێت)، ژن (کرمانجی - ژن، گۆرانی - ژەنی)، ژن برا (کرمانجی - مێر، گۆرانی - ژەن برا)، مێرد (کرمانجی - مێر، گۆرانی - مێرد)، زاڕۆ // زاڕۆك // زاڕۆلە (کرمانجی - زاڕ // زاڕۆك، گۆرانی زاڕۆ (لە)، دەسگیران - دەزگیران) و هتد.

٣) ئەندامانی تەنی مرۆڤ:

چاو (کرمانجی - چەڤ // چاڤ، چەهڤ // چـەعڤ، گۆرانـی چـەم // چـەو)، زمـان (کرمـانجی - زمـان، گۆرانـــی - زووان)، دەم (کرمــانجی - دەڤ، گۆرانــی - دەم)، گــوێ (کرمانجی - گوه، گۆرانی - گۆش)، مل (هەمان وشەیە لە کرمانجی و سۆرانی دا)، ئەستۆ (کرمـانجی - ستو (هـ) // سـتوکور، گۆرانـی ستکر)، قـژ (لـە کرمـانجیش هـەر قـژە، گۆرانی قژە)، کەلەکە (کرمانجی کێلەك، گۆرانـی - کەلەکـە)، بـرۆ (کرمـانجی - بـری // بـروو، گۆرانـی - بـرۆ)، دان // ددان (کرمـانجی - دران، گۆرانـی - ددان)، قنـگ // کنـگ (کرمانجی - قوون، گۆرانی - قنگە، سك // زگ (کرمانجی - زك)، لێـو (کرمـانجی - لێـڤ، گۆرانـی - لـەو // لـەب)، چـۆك (لـە کرمــانجی و گۆرانـیدا هــەمان و شـەیە) برژانـگ (لـەکرمانجی و گۆرانیـش دا هـەر هـەمان وشـەیە)، سـنگ // سینە (کرمـانجی - سـنگ، گۆرانی - سینە)، پێ // پا (کرمانجی - پێ، گۆرانی - پا // پــێ)، بـەژن (لـە کرمـانجی و گۆرانیشدا هەمان وشەیە)، پێست (کرمانجی - پۆست، گۆرانی - پۆس // پۆست)، خوێن (کرمانجی خوون، خێن // خوین، هـوون // خـوون)، مێشـك (مـەژی // مـەژوو، گرانـی - مەژك) و هتد.

٤) **نیشانەی چۆنیەتی**، ڕەنگی شـت: گـەورە (لـە کرمـانجی و گۆرانیـدا هـەر گەورەیـە)، مەزن // مازن (کرمانجی - مەزن، گۆرانی - مەزن)، درێژ (لە کرمانجی و گۆرانیش دا هەر درێژە)، نزیك (کرمانجی - نێزیك، گۆرانـی - نزیـك)، زوو (لـەکرمانجی و گۆرانیـش دا هـەر

زووه)، ئازا (له کرمانجی و گۆرانیش دا هەر ئازایە ڕوونـ (اك) (کرمانجی - ڕۆن، گۆرانـی - ڕۆشن)، کاول (لەکرمانجی و گۆرانیـش هـەر کاولـه) سـوور (کرمـانجی - سـۆر، گۆرانـی - سوور)، ڕەش (کرمانجی - ڕەش، گۆرانـی - سـیاو)، سـپی (کرمـانجی - سـپی، گۆرانـی - سپی، چەرم (گ)، سەوز (له کرمانجی و گۆرانیش دا هـەر سـەوزه)، ڕەق (لـەکرمانجی و گۆرانیـش دا هـەر ڕەقـه). تیـژ (لـەکرمانجی - تـووژ، گۆرانـی - تیـژ)، تـووره (گۆرانـــی - تووره) و هتد.

٥) **بزووتنەوە، ڕووداو (بەشێوەیەکی سەرەکی کاری بەکارهاتوو لەشێوەی بناخەی کاتی ڕابوردوودا دەبێت):**

ئێشا (رکمانجی - ئێشا // ئیشیا، گۆرانی - ئێشا)، دا)لـەکرمانجی و گۆرانیـش دا هەر (دا)یه)، زانـی (کرمـانجی - زانـی، گۆرانـی - زانـا)، ڕژا (کرمـانجی - ڕژیـا، گۆرانـی - ڕژیا)، ووت (کرمانجی - گۆت، گۆرانی - وات)، گریا (کرمانجی - گریـا، گۆرانـی - گـرەوا)، خوارد (کرمانجی - خار // خـوار، گۆرانـی - وەرد)، گـرت (لەهـەردوو دیالێکتەکـەدا هـەر گرتە)، بوو (کرمانجی بوو، گۆرانی - بێ)، چوو (کرمانجی - چوو، گۆرانی - چی // شی)، دیت // دی (کرمانجی - دیت، گۆرانی - دی)، خست (کرمانجی - خست، گۆرانی - وست)، خواسـت (کرمـانجی - خواسـت // خاسـت // خوەسـت، گۆرانـی - واسـت)، گەسـت (لـــه کرمانجی و گۆرانیش دا هەر هەمان وشەیه)، ڕست // ڕێسی (کرمانجی ڕست /*/ ڕێست، گۆرانی ڕەست)، گواست (کرمانجی - گوهاست، گۆرانـی - کیاسـت)، کـەوت (کرمـانجی - کەت، گۆرانی - کەوت // کەفت)، نا (کرمانجی دانی، گۆرانی - نیا) وهتد.

٦) **وشەی واتای جۆراوجۆر:**

مێ (له کرمانجی و گۆرانیش دا هەر مێیه)، نـێر (لـه کرمـانجی و گۆرانیـش دا هـەر نێره)، پشیله (کرمانجی پشیك، گۆرانی - پشیله)، قوڵنـگ (لـه کرمـانجی و گۆرانیـش دا

هەر قولنگە)، ماسی (کرمانجی ماسی // مەسی، گۆرانی - ماساوی // ماسای)، بزن (کرمانجی - بزن، گۆرانی - بزە)، زام (لە کرمانجی و گۆرانیش دا هەر زامە)، قرژانگ // قرژاڵ (کرمانجی - قرژانگ، گۆرانی - قرژانگی)، چەڵتووك (لە کرمانجی و گۆرانیش دا هەر ئەو وشەیە)، دیسان (کرمانجی - دیسا // دیسان، گۆرانی - دیسان) فرە (لەکرمانجی و گۆرانیش دا هەر فرەیە)، ژێر (کرمانجی - ژیر، گۆرانی - چێر، ژار (لەکرمانجی و گۆرانی دا ژەرە) وهتد.

٢- ئەو وشانەی هەر بەدیالێکتی خوارووەوە تایبەتن.

پیاو (گۆرانی - پیا// پیاگ)، پەنجە، باوەژن، (گۆرانی - باوەژەنی)، ڕۆڵە، منداڵ، جووتیار، بەسەزمان (گۆرانی - بەسەزوا(و) ان)، بەزەیی، هەژار، شێت، دراوسێ، فرمێسك، بەڵێن، بەش، لچ، گەلا، شووتی، پەرژین، مانگ، لافاو، دووکەڵ، گلێنە، گۆرانی، دەزوو، مەڕ، پەپوولە، کەڵەشێر، مانگا، بڵێسە، مێژوو، نەتەوە، کۆمار، لا، لادێ و ..

٣- ئەو وشانەی لە ڕووی فۆنەتیك و واتاوە لە زمانی فارسی نێزیکن:

سەر، دەس// دەست، پشت (فارسی پوشت)، دڵ، گوڵ، شانە (فارسی - شان)، کەف، خاك، تۆپ (فارسی - توپ)، لاشە (فارسی - لاش)، سەگ، شەرم، شێر، شار (فارسی - شهر)، شیرین، ڕاست، چەپ، لات، ساڵ، تەڕ، کار، ئازا (فارسی - ئازاد)، نان، پووچ، برنج، سارد (فارسی - سەرد)..

٤- ئەو وشە عەرەبییانەی لەهەردوو شێوەدا وەکو یەك بەکاردێن:

ئەقل، ئازیز // ئەزیز، شەرت، قسە، جاسوس، حاڵ، بەیت، وەخت، تاریخ، خەتەر، سات // سەعات، تابون و ..

لێرەدا پێویستە ئەوە بگوترێت، کەوا لە شێوەی سلێمانی ئەمڕۆدا وشەی عەرەبی لەچاو بەرهەمە کلاسیکێکاندا کەمتر بەکاردێت، لەبرێتی وشە عەرەبێکان و شەی کوردی بنجی بەکاردێت: مێژوو (عەرەبی - تاریخ)، نەتەوە (عەرەبی - خەلق)، پێویست (عەرەبی -

لازم)، زیرەك (عەرەبی ـ ئاقل)، كات (عەرەبی ـ وەخت)، نیشتمان (عەرەبی ـ وەتەن) و هتد.

زۆر لەو وشە عەرەبییانەی کەوتوونەتە نێو زمانی کوردێوە، وشەی نوێی دییان لێ دارێژراوە: نەخش (عەرەبی ـ نقش)، نەخشە، نەخشین، نەخش کردن؛ هەق// حەق، هەقانی، هەق بڵێ، هەق کردنەوە/// سەندنەوە و هتد.

٥ـ وشە وەرگیراوەکانی زمانانی فارسی وتورکی لەبەراوردکردنیدا لەگەڵ ئەوەی پێشوو رێژەکەی کەمترە:

دەریا، گوزەر، فرستادە، کوشندە، ئاڵتون، چەمکە، چەتە، چەخماخ، کورنوش و هتد..

٦ـ لە شێوەی ئەمرۆی سلێمانیدا هەروا وشەی ئەوروپایی ـ بەری رۆژئاوای ـ بەکاردێت: بۆمبا، دۆمینە، چینکۆ، گاز // غاز، کەرەنتێنە، کۆنگرە، لاستیك، پۆستە، میگناتیس و هتد.

٧ـ هەروا چەند وشەیەکی زمانی ڕووسیش بەرچاو دەکەوێت:

سەماوەر، ڕووس، سپوتنیك، کۆلخۆز، سۆڤیەت و هتد..

ئەمرۆ کارکردن لە زاراوەی زانستی و تیکنیکی و رامیاری و .. لە بواری زانستی فەرهەنگ داناندا لە ئەرکە بنچینەیەکانی زمانی کوردی دەژمێردرێت، جێبەجێکردنی ئەم کارە کەوتۆتە سەر لیژنەکانی کۆڕی زانیاری کورد، کە لە ماوەی چەند ساڵێکدا لەسەر بناخەی وشەی کوردی و عەرەبی و ئەوروپاییدا خەریکی ڕێك خستنی ئەم جۆرە زاراوەیانە بوون و ئەنجامەکانی کارەکەیان لەنێو بڵاوکراوەکانی کۆڕی زانیاری کورددا لەنێوان ساڵی ١٩٧٣ ـ ١٩٧٦دا چاپکرا، بڕوانە (سەرچاوەی ژمارە ٥٨ و ٥٩).

مۆرفۆلۆژی

ناو

ناو له شێوەی سلێمانیدا تایبەتێتی ناسیاری و نەناسیاری، ژمارە و دۆخی هەیە.

ناو له ڕستەدا دەوری نیهاد (سەرکار)، بەرکاری ڕاستەوخۆ و تیان و دیارخەر و ئاوەڵگوزار، دەگێرێت. که ناو له دەوری ناوی دیارخراودا دەبێت، ئامرازی خستنەسەری پێوە دەلکێت، شوێنیشی بەپێی نیشانەی ناسیاری و نیشانەی نەناسیاری، کە بەناوی دیارخراوەوە دەنوسێت دەگۆڕێت، هەروا جێگەکەی بە گوێرەی جۆری دیارخەر دیسانەوە دەگۆڕێت (بڕوانە بابەتی - ئامرازەکانی خستنی سەر لەنێو ئەم بەرهەمەدا).

نیشانەی ناسیاری

لەشێوەی سلێمانیدا دوو جۆرە نیشانەی ناسیاری هەیە:

(- ەکە) و (- ە) یە.

نیشانەی - ەکە لەچاو مۆرفێمەکانی دی لەگەڵ ناودا زۆرتر بەکاردێت و ئەم شێوە فۆنۆلۆژییەی خوارەوەی دەبێت:

١- لەگەڵ ئەو ناوانەی کۆتاییان بە نەبزوێن دێت هەر لەشێوەی (- ەکە)دا دەبێت:

منداڵەکە چاوەڕوانی ئەوە بوو تۆپەکەی بۆ بهاوێن.

ئێوارەیەك کوڕەکە ئەچێ بۆ ڕاو.

ژنەکە ڕووی تێکردمەوە.

٢- لەگەڵ ئەم ناوانەی کۆتاییان بە بزوێن هاتووە بەم جۆرەی ژێروو دەبێت:

آ) لەدووای بزوێنی (- ی) نیشانەی ناسیاری لە شێوەی (- یەکە)دا دەبێت و هێندێك جاریش شێوەی (- ێکە):

قازیەکە لەدوای ڕۆیشتنی ژنەکە ووتی..

ڕێوییەکە لەتەنیشت مەنجەڵەکەوە دانیشت.

ئەم ڕستەیەی ژوورەوە لەگەڵ ئەم ڕستەیەی ژێرەوە بەراورد بکە:

ڕێویکە توورە بوو.

ب) لەدوای بزوێنی (- وو) شێوەی ((و)ەکە)ی دەبێت و بە دەگمەنیش شێوەی (- ۆکە):

بێچوو (و)ەکە دڵی لەترسا کەوتە کوتەکوت.

منداڵەکان لەژێر سێبەری شاتوو(و)ەکەدا نووستن.

پیرەژنێك لەبەر خانوو(و)ەکەی دانیشتووە.

ئەم ڕستەیەی ژوورەوە لەگەڵ ئەم ڕستەیەی ژێرەوە بەراورد بکە:

خانۆکەیان زۆر جوانە.

ب) لەدوای بزوێنی (- آ، - ە، - ێ، - ۆ) شێوەی (- کە) دەبێت و بە دەگمەن شێوەی (- یەکە)ی ببێت:

ساواکەی لە لانکەکە دەرهێنا و گرتیە باوەشی. پارەکەم بدەرێ.

بەڵام کاتێك چوومە دێیەکە بۆم دەرکەوت ، کە کۆسپ و تەگەرە هەر زمان نەزانین نەبوو.

وا منیش ئەچم چەقۆکە تیژ ئەکەم.

کە نیشانەی ناسیاری لەگەڵ ناوێکدا بەکاردێت لەباری کۆدا بێت نیشانەکە لەگەڵ نیشانەی کۆ تێکەڵ دەبێت و بەهەردوویان لەشێوەی (- ەکان) دا دەبن:

چەند قسەیەکی لەگەڵ ژنەکان کرد.

شێخ سەلام چوارینەکانی خەیامی هەر بە شیعر گۆری بۆ زمانی کوردی.

نیشانەی ناسیاری (- ە) // (- یە)، (کە لەدوای ناوێکەوە دێت کۆتایی بە بزوێن هاتنبێت) لەگەڵ ناوێك دا بەکاردێت، کە جێناوی نیشانەی (ئەم) وەیا (ئەو)ی بەپێش کەوتبێت :

لە گوندێ لە گوندەکانی کوردستاندا جووتیارێك هەبوو.

خەڵکی ئەم دێیە ئەم خاکەی لە گۆرانیدا پێی ئەڵێن بەهەشتی ڕووی سەر زەمین.

نیشانەی ناسیاری (ـ ە) لە پێوەلکانی بەناوی کۆدا جیاوازی لەگەڵ نیشانەی (ـ ەکە) هەیە ، چونکە بە کۆتایی نیشانەی کۆ (ـ ان)ەوە دەلکێت:

بەو پارانە سەرایەکی بۆخۆی دروستکرد.

لەناو ئەو ژنانە ژنێك بوو، ناوی شەرمن بوو.

لەپاشا ئەم شتانە بسوتێنە.

بە سەرنج دانی پاشگری ناسیاری (ـ ەکە و ـ ە) لەم رستانەی پێشوودا بزوێنی (ـ ە) (بەبێ جێناوی نیشانە) بەو ناوانەوە دەلکێت، کە لەباسەکەدا هەن:

مام رۆستەم بە دەوری خەرمانەکەدا ئەسوڕایەوە، لەگەڵیشیا پرتە و بۆڵەی بوو نزاو هەڕەشەی لە ئاغا ئەکرد، پەنای ئەبرد بەر یەزدان، هەتا خەرمانە هیچی نەما. ئینجا ڕووی کردە کوڕەکە و پێی ووت.. کورەش پێی ووت..

نیشانەی نەناسیاری

نیشانەی نەناسیاری لەگەڵ ئەو ناوانەی کۆتاییان بە نەبزوێن هاتووە شێوەی (ـ ێك// ـ ێ)دەبێت و لەگەڵ ئەو ناوانەش، کە کۆتاییان بە بزوێن هاتووە لە شێوەی (ـ یێ(ك)// ـ یەك) دا دەبێت.

میری سۆران لەشکرێکی ڕێك و پێکی پر چەکی پێویست بوو.

کە سەرم هەڵبری ئەبینم دەرویشێ لەپاش گیانبازێکی دوور و درێژ بڕیارمان دا..

ئافرەت چایەکەم بۆ تێ بکە.

بەرەبەری پاییز بوو، نیوەرۆیەك لەگەڵ پوڵا دانیشتبووین.

ئەم دارشتنەی ژێرەوە (نیوەرۆیەکی هاوین) لەگەڵ ئەوانەی پێشوو بەراورد بکە، کە لەم داڕشتنەدا نیشانەی نەناسیاری لەشێوەی (ـ ك)دا دەبێت.

ئەو ناوەی لەگەڵ جێناوی نادیاردا بەکاردێت لەباری کۆی نادیاردا دەبێت و نیشانەی نەناسیاری پێوە دەلکێت:

پاش چەند دەقیقەیێك گەیشتنە قاپییەکی گەورە.

لەشەش سالّیما هەموو نووسراوێکی فارسیم دەخوێندەوە.

بەکارهێنانی نیشانەی ناسیاری و نیشانەی نەناسیاری لەم نەخشەیەی خوارەوەدا خۆی دەنوێنێت:

ژمارە	نیشانەی ناسیاری	نیشانەی نەناسیاری
تاك کۆ	ـ ەکە // ـ یەکە // ـ کە ـ ەکان// ـ یەکان // ـ کان	ـ یَ (ك)//یێ (ك) // ـ یەك// ـ ك
تاك کۆ	جێناوی نیشانە ئەم (ـ ەو) .. (ی)ە جێناوی نیشانە ئەم (ـ ەو).. (ی)انە	جێناوی نەناسیار.. یَ (ك)// یێ (ك)// یەك//ك

نیشانەی کۆ

نیشانەی کۆ بریتیە لە پاشگری (ـ ان)، بە لێکدانی لەگەڵ نیشانەی ناسیاری (ـ ەکە) و (ـ ە) شێوەی (ـ ەکە) و (ـ انە) یان دەبێت.

شێوەی (ـ ان) لەگەڵ ئەو ناوانەدا بەکاردێت، کە کۆتاییان بە نەبزوێن و بزوێنی (ـ ە) هاتووە:

ڕۆژ - ڕۆژان ، شەو - شەوان ،

ئێوارە - ئێواران ، مێشە - مێشان ،

کوڕ - کوڕان ، ژن - ژنان ،

نیشانەی کۆ لەگەڵ ئەو ناوانەی کۆتاییان بەبزوێن دێت هەر شێوەی (ان)ی دەبێت، بەڵام (ی) دەکەوێتە نێوان ناو و نیشانەکە و (و)یش تەنیا لەگەڵ ئەو ناوەدا دێت، کە کۆتایی بە (و) هاتووە:

چرا - چرایان ، چەقۆ - چەقۆیان ،

دێ - دێیان ، دانیشتوو - دانیشتووان ،

خانوو - خانووان ، کانی - کانییان ،
کورسی - کورسییان.

ئەوی لەبەر چاوانە لەبەر دڵانە.

شەوێ لە شەوان یارم هاتە خەو.

هەژاران ئەچوونە دەرەوە و مامۆستایان ئەهاتنە ژوورەوە و دەستیان بە پارانەوە ئەکرد.

پێش هەموویان من سووراندەی هەندێك لە خانووانی گوندم بەدی کرد.

لەبەشە دیالێکتی سلێمانی هەروا لە شێوەی موکریدا ئەو ناوانەی واتای شت دەبەخشن و لەباری کۆدان دەوری سەرکار (نیهاد) ناگێرن، بەڵکو هەر ڕۆڵی بەشەکانی ناسەرەکی رستە (دیارخەر و بەرکار و ئاوەڵگوزارە) دەگێرن

لەپاڵ نیشانەی کۆی (ـ ان) پاشگری (گەل)یش بۆ گیانداران بەکار دێت هەروا (ـ ات // ـ هات // وات) واتای کۆ دەبەخشن.

مێگەڵ، گاگەل، مەڕ و ماڵات، حەیوانات، سەوزەوات، مێوات // مێوەهات // مێوەجات، خەیالات، باخات و هی دی.

هەروا یەکێك لە تایبەتێتیکانی نیشانەی کۆی (ـ ان) بەکارنەهاتنێتی لەگەڵ ئەو ئاوەڵکارانەی، کە بەیارمەتی (ـ ەها) لێکدراون: ڕۆژەهای ڕۆژ، ساڵەهای ساڵ:

بەخودای شەوەهای شەو خەو نەئەچووە چاوم.

هێندێك ناو هەن بەبێ نیشانەی کۆ واتای کۆ دەبەخشن:

هەر چاوی بە منالە وردکە بکەوتایە..

بزەیێك لەسەر زاری پەیدا بوو.

گەڵای وەری لقی نەوی.

سەد جەردە لاتێك رووت ناکات.

نیشانەی بانــگــکــردن

لەشێوەی سلێمانیدا کۆتــایی نـاو لـەناوچووە، بـەڵام کۆتـایی دۆخــی بـانگ کـردن پارێزراوە و ماوە، بۆ گیاندار و بێگیان پاشگری (ـ ە / ـ یە) بۆ تاك لەگەڵ ئـەو ناوانـەی کۆتاییان بە نەبزوێن و ـ ینە // ـ ینــە = yne ـ لەگـەڵ ئـەو ناوانـەی کۆتاییـان بـە بزوێـن هاتووە لەباری کۆدا بەکاردێت:

خاڵە ماندوو نەبی.

دایە کارێکی خراپ قەوماوە.

دڵە با بەس بێ، دڵە با بەس بێ.

دەی جەنگاوەرینە وەرنە مەیدان.

رۆڵەیینە خەتای من نییە.

لـەو بارانـەدا، کـە ناوەکـە بـەهۆی نیشـانەی ناسـیاری (ـ ە)وە ناســراوە، (ـ ە)ی دۆخی بانگکردن لەنێودەچێت و بەکارنایەت، ئەم دوو دارشتنەی ژێروو بەراورد بکە:

باوکە گیان ! و باوکی خۆشەویستم.

لەگەڵ ئەو دیارخەرە، کە برێتیە لەجێناوی لکاو (ـ ە) بەکارنایەت:

باوکم چیت ئەوێ؟

کورِم تۆ نەخۆشی و بێ هێزی..

لەپاڵ بزوێنی (ـ ە)دا شێوەی (ـ ێ)ش لەگـەڵ ئـەو ناوانـەی رەگـەزی مێیـان هەیـە بەرچاو دەکەوێت و بزوێنی (ـ ۆ) بۆ ئەو ناوانەی رەسەنیان نێرە:

خوشکێ، کچێ، پوورێ، خاڵۆ

خوشکێ کێمان مردووە ؟

پوورێ پەنجەرەکە دابخە.

خاڵۆ ماڵەکەی فلان کەس لە کوێیە؟

ناوی کەسی نیشانەی بانگ کردن وەرناگرێت. هێندێك وشە هەن، کە دەکەونە پێش

ناوی کەسێوە و دەوری دۆخی بانگ کردن دەگێڕن و نیشانەی بانگکردنیش وەردەگرن وەیا شێوەی وشەکە بەجۆرێکە نیشانەکە وەرناگرێت:

کاکە (بۆ بانگ کردن و ئاگادار کردنی کەسێك وەیا یەکێك، کە لە قسەکەر بەتەمەن گەورەترە).

بابە، خاڵە، مام، خوشکە، پوورە (بۆ بانگکردن و ئاگاداریکردنی ئافرەتێك، کە بەتەمەن لە قسەکەر گەورەترە).

ئاوەڵناو

ئاوەڵناو تایبەتێتی خۆی هەیە، کە بەم نیشانە مۆرفۆلۆژی و سینتاکسیانەی خوارەوە دەست نیشان دەکرێت.

ئاوەڵناو لەڕووی واتاوە چۆنیەتی و نیسبی دەگرێتەوە (نسبیش هەر چۆنیەتییە) لەلایەن پێکهاتنێوە: سادە (ئەوانیش هەر چۆنیەتین) و دارێژراوە ـ بەهۆی پاشگر و پێشگرەوە، هەروا لێکدراویشی هەیە، کە ئاوەڵناوی چۆنیەتی و نیسبیش دەگرێتەوە. (بڕوانە بابەتی پێشگر و پاشگر).

جیاوازی ناو لەگەڵ ئاوەڵناودا لەڕووی دارشتنێوە هۆی پێکهاتنیانە، کە ئاوەڵناو لەچاو ناودا زێتر بەیارمەتی پاشگرەوە دادەرێژرێت، بەڵام ناو بەهۆی پێشگرەوە پێك دێت (دیسانەوە بڕوانە بابەتی پێشگر و پاشگر). ئاوەڵناوی چۆنیەتی بەپێی پلەی بەراوردی دەگۆرێت:

پلەی بەراوردکاری

بەهۆی پاشگری (ـ تر) دادەرێژرێت و بە یارمەتی ئامرازی پێوەندی (لە):

ئەم ساتە زانیم، کە لە ماچی سەرکوڵمی ئاتە شیرینتر و بەتامتر نییە.

لەڕێی خۆت لەچاخی خەلك چاکترە.

ئەم کوڕە لە براکەم زیرەکترە.

پلەی باڵا

بەیارمەتی پاشگری (ـ ترین) دادەڕێژرێت:

بەدترین: لە بەد بەدترە، بەد لە بەدترین چاکترە (پەند)

بابە: با بچووکترین پارچە بێت.

لەوانەیە هێندێك جار جێناوی (هەرە)ش لەگەڵ پاشگری (ـ ترین) بەکاربێت:

عەرەبانە چکۆڵانەکەی لە هەرە گەورەترین شووتی بارکرد.

ئەم وێنەیەی خوارەوە لەگەڵ ئەوانەی پێشووتردا بەراورد بکە، لەپلەی باڵای ئاوەڵناوەکەی هەر بەهۆی زمانەوە دەربڕاوە.

هیوای هەرە گەورە ئەوە بوو دڵی مێردەکەی لێ نەرنجێت.

ئەو ئاوەڵناوانەی ڕەنگ پێشان دەدەن بە یارمەتی پاشگری (بار) و (کار) پلەی جۆری ڕەنگەکە زێتر روون دەکەنەوە:

زەرد باو ، سپیکار، سوورباو ، ڕەشباو و هی دی.

زۆربەی ئاوەڵناوی چۆنیەتی بەهۆی پاشگری (ـ ایی)، (ـ ی)، کە دەکەونە کۆتاییەوە ناو دادەڕێژن:

شین - شینایی

ڕەش - ڕەشایی

فێنك - فێنکایی

کوێر - کوێرایی

گەرم - گەرمایی

سارد - ساردایی

دریژ - دریژایی

ئاوەڵناوی داریژراو و چەند ئاوەڵناویکی سادەش هەروەکو ناو بە یارمەتی پاشگری (- ی) ناوی میناکی دادەریژن:

ناخۆش - ناخۆشی

بیکار - بیکاری

سەربەست - سەربەستی

رووسوور - رووسووری

شیرین - شیرین

کورت - کورتی

شۆخ - شۆخی و هی دی.

بەشیوەیەکی گشتی ئاوەڵناو لەکاتی‌نەبوونی ژمارەدا، ژمارەش پیشان دەدات، هەروا ناسیاری و نەناسیاری، بەڵام لەهیندیك باردا، کە ئاوەڵناو ئەرکی سینتاکسی خۆی دەگیریت لەوانەیە نیشانەی ناسیاری و نەناسیاری و پاشکۆی ئامرازی پیوەندی و جیناوی لکاوی کەسی پیوە بلکیت.

ئاوەڵناو و ئەرکی سینتاکسی

ئاوەڵناو لەرستەدا ئەم دەورانە دەگیریت:

۱- دیارخەر (لەگەڵ ناو و کاردا).

۲- بەشی ناوی وشەیکار (گوزارە).

ئاوەڵناو کە دەوری دیارخەر دەگیریت و لەگەڵ ناودا دەبیت دەکەویتە دوای ناوەوە و بەهۆی ئامرازی خستنەسەرەوە بەیەکەوە، بەندیواری پەیدا دەکەن و وشەی لیکدراوی دیارخەری پیك دەهینن (بروانە باسی داهاتووتر)، بەڵام ئەو ئاوەڵناوەی

دەوری دیارخەر دەگێرێت و لەگەڵ کاردا دێت، ئەوا هەمیشە بەپێش کارەکە دەکەوێت:

زووتر و چاکتر ئەکات.

جوان بنووسە.

من خۆم و خێزانەکەشم تێرمان لیٚ خوارد.

لەو بارانەدا، کە ئاوەڵناو دەبێتە بەشێکی وشەیکار (گوزارە) لەپلەی ئاسایی و بەراورددا دەبێت:

ئەم کچە چەند جوانە!

هەتا ئەهات لەشم گرانتر و خاوتر ئەبوو.

دارشتنی خستنە سەر

لەشێوەی سلێمانیدا دوو جۆرە نیشانەی خستنە سەر هەیە:

(i - ی// y - ی) دەکەونە دوای ئەو ناوانەوە، کە کۆتاییان بە بزوێن هاتووە، (- ە) و (- یە) دوای ئەو ناوانەوە دێن، کە کۆتاییان بە (- ی) هاتووە، (- وە)ش دوای ئەو ناوانەی کۆتاییان بە (- وو) دێت.

خستنەسەری (-ی // Î -) لەم بارانەی خوارەوەدا بەکاردێت:

١) لەگەڵ ئەو ناوەی تاکە وەیا کۆیە یان لەباری ناسیاری دایە.

آ - لەگەڵ ئاوەڵناوی چۆنیەتی ونیسبی:

رەشکۆ دوو چاوی ڕەشی جوانی وەك ئەستێرە گەش کردەوە.

ئاسنی سارد ئەکوتیٚ (پەند).

منیش بەدەستی بەتاڵەوە گەرامەوە.

ب ـ لەگەڵ ناو و جێناودا:

کەر بۆنی زەعفەران نازانێ . (پەند)

ئەبێ پێشکەشیان بکەی بۆ کوڕانی پاشا.

بە ئارەزووی خۆم ئەکەم.

گەیشتە سەری ئەو کۆڵانەی ماڵەکەی تێدایە.

٢) دەکەوێتە کۆتایی ئەو ناوە نەناسراوەی بەهۆی نیشانەی نەناسیارێوە لەدۆخی دیارخەری داڕێژراوە :

آـ لەگەڵ ئاوەڵناوی چۆنیەتی و نسبیدا:

کوتکێکی داری دەرهێنا و پڕی کرد لە ئاو.

لەم کاتەدا سەگێکی بۆری بچکۆڵە بەلایا تێپەری.

لەبەر دەرگای خانوویەکی بەرز دابەزین.

ب ـ ناو و جێناو

زۆر زوو هەموو کون و کەلەبەرێکی بەندیخانەکەی شارەزا بوو.

لەم شارەدا کابرایەکی حەکیم هەبوو

ئەبینین کابرایەکی کەپەنگ بەشان لە دوورەوە رووی کردە ئاوایی.

٣ـ لەگەڵ ئەو ناوانە دێت، کە لەباری تاك وەیا کۆدا دەبن و نیشانەی ناسیاری (ـ ەکە) و (ـ ە) یان پێوە لکاوە.

لەسەر سەبیلەکەی باوکیان ئەچوون بە گژ یەکا.

ئایا ئەم پاشایەی ئێمە منی بۆ چییە؟

موو سپێکانی برژانگی ئەوەندەی نەمابوو چاوە هەڵقرچاوەکانی داپۆشێ.

خستنەسەری (ـ ە) لەو بارانەدا بەکاردێت، کە ناوی دیارخراوی وشەی لێکدەری

برێتی دەبێت لە ئاوەڵناوی نسبی، لەم جۆرە خستنەسەرەدا نیشانەی ناسیاری ، کە بە ناوی دیارخراوەوە بەندە بە دیارخەرەوە دەلکێت ، ئەگەر زنجیرەیەك دیارخەر بوون ئەوا بەهەرە دووا دیارخەرەوە دەنووسێت، بەلام پێوەندی نێوان ناوەکان بەیارمەتی ئامرازی خستنەسەری (ـ ە) دەبێت:

شەوی دڵ تاریك باڵە رەشەکانی خۆی بەلای ڕووی بەفرە سپیەکەدا ئەدات.

بەلام دەزگای تازە ئەم کارە گرانە بەئاسانی بەدی هێنا.

فرمێسك وەکو تەرزە و باران لەچاوە سوور هەڵگەراوەکانی ئەهاتە خوارێ.

کەچی هێندێك جار خستنەسەری (ـ ە) دەکەوێتە نێوان دیارخەر و دیارخراوەوە بێ ئەوەی نیشانەی ناسیاری لەنێو وشە لێکدراوە دیارخەرێکەدا هەبێت، ئەم جۆرە داڕشتنەی وشەی لێکدراوی دیارخەری ئەم دوو گروپەی خوارەوە دەگرێتەوە.

١ـ وشەی لێکدراوی دیارخەری چۆنیەتی، کە نیشانەی دۆخێکی چەسپیوی ناوی دیارخراو دەست نیشان دەکات:

شەوەزەنگ ،	**کەرە دێزە** ،
سەگە خوێری ،	**سەگە وەفادار** ،
نانە رەق ،	**خوشکە گەورە** ،
ئاشەکۆن ،	**گورگە بۆر** ،
کچە جوان ،	

لەژێر باڵی شەوە زەنگا بەنشێو و نزارا ئەڕۆیشتن.

لەگەڵ ئەو ڕستانەی خوارەوەدا بەراوردی بکە، کە نیشانەی ناسیاری لەنێو وشەی لێکدراوی دیارخەردا بەکارهاتووە:

هەرچۆنێ بوو بەو شەوە زەنگە برینەکانمان پێمان و ..

لەنانە ڕەق زیاتر هیچی کەی تیا نەبوو.

چووین بۆ لای کەرە دێز، ڕوانی کەرەدێز ئەو کەرە دێزەی جاران هیچی نەماوە.

ئەو ڕستەیەی هەرە ژێروو لەگەڵ ڕستەی داهاتوودا بەراورد بکە، کە خستنەسەری (- ی) لەبریتی (- ە)ی تێدا بەکارهاتووە.

کەری دێز تۆپینی خۆی و زیانی خاوەنی ئەوێ.

٢- ئەو وشە لێکدراوەی، کە دیارخەرەکەی چۆنیەتی نێوی دیارخراوەکە دەست نیشان دەکات و لەگەڵیدا دانەیەکی بیری یەکگرتوو پێشان دەدات:

کورە پاشا لەگەڵ (**کوڕی پاشا**)ی بەراورد بکە.

کچە شوان لەگەڵ (**کچی شوان**)ی بەراورد بکە.

کونە مشك، ژنە لادێی، ژنە ئاشەوان، کورە لادێی، توووتەڵەسەگ ، تویکڵە شووتی، دارە هەرمێ، کلکە ڕێوی لەگەڵ (**کلکی ڕێوی**)دا بەراورد بکە و **کچە کورد** و هتد.

خستنەسەری (- ە) لەم وێنانەی سەرەوەدا زۆر لەو بارانەدا بەکاردێت، کە دیارخەر بریتی دەبێت لە وشەیەك واتای ناو و ئاوەڵناو و هەڵ دەگرێت دیارخەرەکەش مانای خاوەنیەتی دەگەیەنێت، هەروەکو بەکارهێنانی خستنەسەری (ی - Î) .

خاتوو مەنیج وێنەیەکی ڕاستەقینەی ژنە لادێی خۆمان بوو.

لەگەڵ (ژنی لادێی)دا بەراوردی بکە.

کابرایەك بوو بە میوانی ماڵە کوردێك.

لەو دیوی شیشە ئاسنەکەوە دەستم ڕاکێشا.

لەگەڵ (ئێمەش خۆمان دا بەسەر شیشە ئاسنینەکانی پەنجەرەکانا).

لەڕستەی یەکەمدا ناوی (ئاسن) و لە ڕستەی دووەم دا ئاوەڵناوی (ئاسنین) دەوری دیارخەریان گێڕاوە، باوەکو لەنێوان ئەم وشە لێکدراوە دیارخەرانەدا پێوەندێکی واتایی

بەهێز هەیە، بەڵام وشە لێکدراوەکان بۆیان هەیە نیشانەی ناسیاری و نەناسیاریش بێنــە سەریان، بێگومان لەگــەڵ ئــەو وشــە لێکدراوانــەش، کــە بەیارمــەتی خستنەســەری (ـ ە) لێکدراون:

ئەگێڕنەوە، کە کوڕە گەورەیەك لە ڕاو چاوی بەکچە شـوانێك ئەکـەوێت، زۆری حـەز لێ ئەکات.

ئەیبەن هەتا ئەگەنە بەر کونە ورچێك، کـە تـاریکی بەسـەردا داهـات تووشـی ئاشـە کۆنێك بوو.

لەگەڵ ئەم ڕستەیەی خوارەوەدا بەراوردی بکە:

بەدبەخت، کە گەیشتە ئاشە کۆنەکە.

هەروا تێبینی ئەوەش دەکرێت، کەوا نیشـانەی نەناسـیاری دەکەوێتـە پێـش نێـوی دیارخراوەوە بۆ ئەو مەبەستە ئەم دوو ڕستەیەی خوارەوە بەراورد بکە:

کوڕێکی لادێی بەلایدا ڕۆیشت.

و

کوڕە لادێیەك هات.

بـەم جۆرە لـە شـێوەی سـلێمانیدا ئـەوەمان بـۆ ڕوون دەبێتـەوە، کـەوا پێوەنـدی وەسفی نێوان وشەی لێکدراوی دیارخەری لـەڕووی ناسـیاری نـاو و جـۆری دیارخـەرەوە دابەش دەکرێتە سەر دوو شێوەی دیارخەری خاوەنیـەتی لەگـەڵ خستنەسـەری (ـ ی) و چۆنیەتی لەگەڵ خستنەسەری سەری (ـ ە) دا:

لە وشەی لێکدراوی سەربەخۆدا، کە بـە یارمـەتی خستنەسـەری (ـ ی) لێك دراون و دوو وشـەی لێکـدراوی دیارخـەری لێـك دەدات، لەلایـەن دارشـتنەوە دەتواندرێـت وەکـو دارشتنێکی چەسپیو تەماشا بکرێت، بۆ وێنە:

(نانە ڕەق) لەگەڵ **(نانە کوێر)**دا بەراورد بکە.

نیشانەی بنچینەیی ئەو وشە لێکدراوانەی، کە بـە یەکـەوە دەنووسـرێن، هێندرێـك

جار پشت گوێ دەخرێت. ئەندازەی سنووردانانی وشەی لێکـدراوی دیارخـەری ئەمانـەی خوارەوە دەگەیەنێت:

آ - بەردەوام بوون لە قسەکردندا.

ب - واتای وشەکە (وشە لێکدراوەکە واتایەکی نوێ دەبەخشێت، کە لەوانەیـە بـەندیواری بە واتای ئەو وشانەوە نەبێت کە لێی پێکهاتوون).

پ) نەتوانینی لکاندنی نیشانەکە بە وشەی یەکەمی وشە لێکدراوەکە.

دارشتنی ناو

پاشگر و پێشگر بەهۆیەکی سەرەکی دارشتنی ناوی دارێژراو دەژمێردرێن، هەروا یارمەتی دارشتنی وشەی لێکدراویش دەدەن.

پاشگری ناو

ئەو پاشگرانەی ناو دروست دەکەن، واتای میناکی پێ دەبەخشن:

آ) - ی // - یی، آیی // آیەتی، (- ی) - ەتی// - (ی) ێتی.

(ئەم پاشگرانە بەناو و ئاوەڵناوەوە دەلکێن):

منداڵی، سەپانی، ئازایی // ئازایەتی، فێنکایی، کوێرایی، خۆشی، شیرینایی، کەمی // کەمێتی، راستی، برایەتی، پیاوەتی، برسییەتی // برسێتی، لاوێتی و هی دی.

ب) - ێنی (کەم بەکاردێت و بەناوەوە دەلکێت).

کچێنی، لاوێنی، کوڕێنی، بووکێنی و هی دی.

هێندێك پاشگر هەن ، کە دەچنە سەر ناو پیشە و جۆری کار پێشان دەدەن:

آ) - ەوان // وان، گەر، کەر، کار، ساز، باز، چی (بە ناوەوە دەلکێن):

نانەوا، ئاشەوان، گاوان، گزرەکەر، چاپ کەر، دادگەر، ڕاوکەر، مۆمکەر، کرێکار، خزمەتکار، سەعاتساز ، چاوباز، کۆترباز، قومارباز، پینەچی، ئێشکچی (سێ پاشگری هەرە دوایی کەم بەکاردێن).

ب) - یار، - ەر

دەچنەسەر ڕەگی کاری ڕانەبردوو:

فرۆشیار // فرۆشەر، کریار، بریار، نووسەر، تێکۆشەر و هی دی.

هێندێك پاشگر هەن ، کە دەچنە سەر ناو واتای شوێنی پێ دەبەخشن:

آ) - گا، - گە

کارگا // کارگە، کانگا // کانگە، گوزەرگا، ڕاوگە، ڕێگا // ڕێگە و هی دی.

ب) ـ ستان

کوردستان، کوێستان، دارستان، گۆرستان، چڕستان و هی دی.

پ) ـ زار

گوڵزار، پەموزار، مێرگزار، نەیزار و هی دی.

ج) ـ لان // ـ (ە) لان:

خوێیەلان، بەردەلانی، بێشەلان، جۆمەلانی و هی دی.

چ) ـ دان

فیشەکدان، کادان، ئاگردان، مۆمدان، تیردان و هی دی.

پاشگری ـ ێن، کە دەچێتە سەر ناو ناوی یاری دادەرێژێت:

نەردێن، قاپێن، تۆپێن، هەلوکێن، ماڵ ماڵێن، غارغارین.

کە پاشگری (ـ ینە) بەناو بەزۆری و بە ئاوەڵناوەوە بە کەمی دەلکێت:

گەنجینە، پووشینە، قیرینە، زەردینە و هی دی.

پاشگری ـ ە بەناو، ئاوەڵناو، ژمارە و رەگی کارەوە دەلکێت و ناوی جۆراوجۆر دروست دەکات:

دەستە (دەست)، ئاگرە (ئاگر) رووتە (رووت)، چاکە (چاک)، گەرمە (گەرم)، ووردە (وورد)، چلە (چل)، هەفتە (هەوت)، سەدە (سەد)، کردە (کرد)، وێرانە (وێران) و هی دی.

پاشگری ـ ش (ت) // ـ یشت:

مالشت، کۆششت، گەشایشت، بەخشایشت و هی دی .

پاشگری (ـ ێنە)

پاشگری ـ ێنە کەم بەکاردێت، کە دەچێتە سەر ناو و ئاوەڵناو شێوەی دارێژراویان لێ پێك دەهێنێت:

زەردێنە	لە ئاوەڵناوی (زەرد)ەوە داڕێژراوە
سپێنە	لە ئاوەڵناوی (سپی)
پشتێنە	لەناوی شوێن (پشت)
نیسکێنە	لەناوی (نیسك)ەوە.
گلێنە	لەناوی (گل)ەوە.

پاشگری (- وو)ش کەم بەکاردێت و بە کۆتایی هێندێك ناو و ئاوەڵناودا دەلکێت:

ڕۆژوو، پاروو، چزوو، جووانوو، تاڵوو، خواروو و هی دی.

ئەو پاشگرانەی ناو و ئاوەڵناو دادەڕێژن

پاشگری - انە:

سەرانە	لە	سەر
جووتانە	لە	جووت
ئاشانە	لە	ئاش
شاگردانە	لە	شاگرد
لەرزانە	لە	لەرز
چاکانە	لە	چاك
مۆردانە	لە	مۆرد
ژنانە	لە	ژن
منالآنە	لە	منالّ
پیاوانە	لە	پیاو
مانگانە	لە	مانگ
ڕۆژانە	لە	ڕۆژ

شەیتانە	لە	شەیتان	
برایانە	لە	برا	وەی دی

<u>پاشگری ـ انی:</u>

ووشکانی	لە	ووشك	
پێشانی	لە	پێش	
کوڕانی	لە	کوڕ	
نەرمانی	لە	نەرم	
ڕەقانی	لە	ڕەق	
کچانی	لە	کچ	
ژنانی	لە	ژن	
شەڕانی	لە	شەڕ	
ڕقانی	لە	ڕق	
هەقانی	لە	هەق	وەی دی.

<u>پاشگری ـ ندە (کەم بەکاردێت)</u>

دەسندە	لە	دەس	
باڵندە	لە	باڵ	
فڕندە	لە	فڕ (ڕەگی چاوگی فڕین)	
شەرمندە	لە	شەرم	
دڕندە	لە	دڕ (ڕەگی چاوگی دڕین)	
بڕندە	لە	بڕ (ڕەگی چاوگی بڕین)	وەی دی؟

پاشگری - ەوار // - وار (کەم بەکاردێت)

خوێندەوار	لە	خوێند (ڕەگی چاوگی خوێندن)
شینەوار	لە	شین
زستانەوار	لە	زستان
لێڕەوار	لە	لێڕ
سزاوار	لە	سەزا
بەندیوار	لە	بەندی

ئەو پاشگرانەی ئاوەڵناو لەناو و - ڕەگی کار دادەڕێژن -

پاشگری - (ی) ی

بەکۆتایی ناوەوە دەلکێت و ئاوەڵناوی داڕێژراو دادەنرێت:

منداڵی	لە	منداڵ
شەرابی	لە	شەراب
شەوی	لە	شەو
هێلکەیی	لە	هێلکە

پاشگری (- ن - ین)یش بە کۆتایی ناوەوە دەلکێن و ئاوەڵناوی داڕێژراوی لێ دادەڕێژن:

شەرمن	لە	شەرم
کرمن	لە	کرم
وورگن	لە	وورگ
تووکن	لە	تووک
زێڕین	لە	زێڕ

زێوین	لە	زێو	
دێرین	لە	دێر	
ئاگرین	لە	ئاگر	
رەنگین	لە	ڕەنگ	وهی دی

پاشگری - اوی -

ئەم پاشگرەش بەناوەوە دەلکێت و ئاوەڵناوی دارێژراوی لێ پێك دەهێنێت:

ئارداوی	لە	ئارد
ژەنگاوی	لە	ژەنگ
نماوی	لە	نم
خوێناوی	لە	خوێن
تۆزاوی	لە	تۆز
فێڵاوی	لە	فێڵ و هی دی

پاشگری - دار

پاشگری - دار بەکۆتایی ناوەوە دەلکێت و ئاوەڵناوی دارێـژراوی لێ پێکدەهێنێـت و واتای خاوەنێتیشی پێ دەبەخشێت:

ئابڕودار	لە	ئابروو
بۆندار	لە	بۆن
بریندار	لە	برین
ڕیشدار	لە	ریش
ژەنگـدار	لە	ژەنگ
ماڵدار	لە	ماڵ

خاڵدار	لە	خاڵ	وهی دی..

پاشگری - (ن) ۆك

ئەم پاشگرە بە کۆتایی رەگی کارەوە دەلکێت و ئاوەڵناوی دارێژراوی لێ دادەرێژرێت و کەم بەکاردێت:

گرینۆك	لە	گری (رەگی چاوگی گرین)
ترسنۆك	لە	ترس (رەگی چاوگی ترسان)
گەڕۆك	لە	گەڕ (رەگی چاوگی گەڕان)
پەڕۆك	لە	پەڕ (رەگی چاوگی پەڕین)
بەزۆك	لە	بەز (رەگی چاوگی بەزین) و هی دی.

پاشگری - ەکی

بەکۆتایی ناوەوە دەلکێت و ئاوەڵناوی دارێژراوی لێ دادەرێژێت و کەم بەکاردێت:

ئاوەکی	لە	ئاو	
دەشتەکی	لە	دەشت	
بەیانەکی	لە	بەیان	
پوولەکی	لە	پوول	
کەرەکی	لە	کەر	وهی دی.

پاشگری ـ مەند

بەکۆتایی ناوەوە دەلکێت و ئاوەڵناوی دارێژراوی لێ دادەرێژێت:

ئارەزوومەند	لە	ئارەزوو
رەزامەن	لە	رەزا
بەهرەمەند	لە	بەهرە
نیازمەند	لە	نیاز
تاسەمەند	لە	تاسە و هی دی.

پاشگری بچووك كردنەوە و نازكی

ئەم جۆرە پاشگرانە دەچنە سەر ناو و ئاوەڵناوی سادە ئاو و ئاوەڵناوی دارێـژراوی لێ دادەرێژن و واتای بچووك كردنەوە و نازكی پێ دەبەخشن:

پاگشری ـ ۆلە // ۆڵە، ۆلكە // ۆڵكە:

كچۆلە، كیژۆلە، تەشتۆلە // تەشتۆڵكە سەبەتۆلكە، گردۆلكە، شاخۆلكە، نەرمۆلـە، نازۆلكە و هی دی.

پاشگری ـ (ە) لە // ـ (ە) ڵە، ـ كەلە // ـ كەڵە، ـ یلە، ـ یلكە:

برالە، بابیلە، خانوولە، گردەڵە، نەرمیلە، سپیكەلە، سووركەلە، چاویلكـە ـ لـەرووی زمانەوانێوە لەگەڵ (چاو) دا بەراوردی بكە.

خوریلكە	لە	خورروو
رووتەڵە	لە	رووت
شرۆڵە	لە	شڕ
خڕكەلە	لە	خڕ
گۆزەڵە	وهی دی.	

پاشگری ـ ووڵه، ـ وولکه

جاشووله // جاشوولکه، خانووله، زەنگووله، دانووله، جوانوولکه،

مێشووله له مێش

مێرووله له مێروو

خوڕوولکه وهی دی.

پاشگری ـ چه، ـ چکه، ـ ۆچکه:

خانووچکه، خوانچه، بێڵچه، بێڵۆچکه، گوێچکه، ئاگرۆچکه، گوریچه، سندووقچه، نیمچه، پارچه، باخچه، کەمانجه و هی دی.

پاشگری ـ که، ـ ۆك، ـ ۆکه، ـ ەك، ـ ك:

کچکه، گردکه // گردۆکه، ساردکه، چەرك // چەرۆك، جووجك، لانکه // لانك، پووشکه، تەپۆکه، پووله، لووتکه له (لووت)، ئەستوورکه (له ئەستوور) (ئەستووك نەك ئەستوورکه و هەر لەناوچەی هەولێر بەکاردێت، نەك سلێمانی ـ وەرگێر).

سپیکه، بووکۆکه له (بووك)، پیازۆك له (پیاز)، رەشۆك له (رەش)، پنك // پنۆك له (پن) و هیدی*.

پێشگر

پێشگر له دروستکردنی ناودا به کەرەستەیەکی زۆر کاریگەر دەژمێردرێت (بەشێوەیەکی زیاتر ئاوەڵناو) هەروا کاری داڕێژراویش دادەڕێژرێت (بڕوانە بابەتی کاری داڕێژراو).

ئەو پێشگرانەی خوارەوە هاوبەشی داڕشتنی ئاوەڵناوی داڕێژراو دەکەن:

پێشگری به ـ که ئاوەڵناو لەناو دادەڕێژێت: بەکەڵك (کەڵك)، بەشوو (شوو)، بەدڵ (دڵ)، بەقین (قین)، بەسەبر (سەبر)، بەشەرم (شەرم) بەوەفا (وەفا)، بەجێ (جێ) و هتد.

پێشگری بێ دەچێتە پێش ناو و ئاوەڵناو دادەڕێژێت:

بێ ئاو (ئاو)، بێ بن (بن)، بێ شەرم (شەرم)، بێ کەس (کەس)، بێ دین (دین)، بێ ناو (ناو)، بێ ڕوو (ڕوو)، بێ مێشك (مێشك) و هتد.

پێشگری ب ـ (کەم بەکاردێت)، دەکەوێتە پێش بناخەی کاری ڕانەبوردوو ئاوەڵناو و ناوی لێ دادەڕێژێت:

بزان (زان ـ ڕەگی کاری ڕانەبوردووی زانین ـ ە)

بجەنگ (جەنگ ـ ڕەگی کاری ڕانەبوردووی جەنگین ـ ە)

بکڕ (کڕ ـ ڕەگی کاری ڕانەبوردووی کڕین ـ ە)

بکوژ (کوژ ـ ڕەگی کاری ڕانەبوردووی کوژتن ـ ە)

بڕان (ڕان ـ ڕەگی کاری ڕانەبوردووی ڕانین ـ ە) وهتد.

پێشگری نا ـ بەپێش ناو و ئاوەڵناو دەکەوێت ئاوەڵناوی ناکراو دادەڕێژێت:

نابەجێ (بەجێ)، ناشیرین (شیرین)، نافام / نەفام (فام)، نا بەدڵ (بەدڵ)، ناتەواو (تەواو)، نادیار (دیار) ناساغ (ساغ)، ناپاك (پاك) و هتد.

پێشگری (نە ـ) پێش ڕەگی کارە و دەکەوێت و ناوی بکەر و کراوی لێ دادەڕێژێت:

نەمر (مر ـ ڕەگی کاری ڕانەبوردووی مردن ـ ە)، نەهات (هات ـ ڕەگی کاری ڕابوردووی هاتن ـ ە)

نەخواز (خواز ـ ڕەگی کاری ڕانەبوردووی خواستن ـ ە)

نەگەییو (گەییو ـ ناوی کراو ـ ڕەگی کاری ڕابوردووی گەیشتن ـ ە)،

نەناسراو (ناسراو ـ ناوی کراوە ـ ڕەگی کاری ڕابوردووی ناسین ـ ە).

نەیار (یار)، نەخۆش (خۆش)، نەخوێندەوار (خوێندەوار)، نەزان (زان ـ ڕەگی کاری ڕانەبوردوو) و هتد.

پێشگری هاو ـ پێش ناو دەکەوێت، ناو و ئاوەڵناوی داڕێژراو دادەڕێژێت و واتای نوێی پێ دەبەخشێت لەرووی یەکبوون و هاوەڵێتیان.

هاوكار (كار)، هاورێ (رێ)، هاوبەش (بەش)، هاوجۆر (جۆر)، هاوساڵ (ساڵ)، هاودەم (دەم)، هاوسەنگ (سەنگ) و هتد..

وشەی لێكدراو

وشەی لێكدراو بەهۆیەكی كاریگەری فرە بەكارهاتووی وشەڕۆنان دەژمێردرێت لە ناوچەی سلێمانیدا. ئەم نیشانانەی لەمەودوا باسیان دەكەین بە بنچینەی جۆرەكانی وشەی لێكدراو دادەندرێن، وەك:

أ ـ ژمارەی بەشەكانی وشەی لێكدراو.

ب ـ چۆنیەتی و چەشنی پێوەندی نێوان وشە لێكدراوەكان.

پ ـ وشەی لێكدراو چوونەوەسەر بۆ بەشێك لە بەشەكانی ئاخافتن.

بەشێوەیەكی گشتی وشەی لێكدراو برێتی دەبێت لە دوو وشە وەیا هێندێك جار لە سێ وشە، كە بەهۆی پێوەندی لێكدەری سینتاكسێوە وەیا گەیەنەرەوە بەیەكەوە لێك دەدرێن.

وشەی لێكدراو بەهۆی ئامرازی لێكدەری (و، بە، او // ەو)وە لێكدەدرێت، وەیا بەهۆی لێكدانی بێ ئامراز. بەشەكانی ئەم جۆرە وشە لێكدراوانە (لەوانەیە برێتی بن لەناو، ئاوەڵناو، جۆرەكانی كار و ژمارە). ئەم وشە لێكدراوانە زۆر كەم لە ڕووی نیزیكی واتاوە وەیا دژ واتاوە لێك دەدرێن. واتای لێكسێكی وشەی لێكدراو پێوەستە بەواتای ئەو وشانەی لێی پێك هاتوون و سەربەخۆش واتادارن، تەنیا ئەو وشە لێكدراوانە نەبن، كە لە دوو وشە دارێژراون و یەكێكیان كە بەزۆری یەكەمیانە و بەتەنیا واتا نابەخشن، بەڵام ئەو وشانەی كە بەهۆی پێوەندی لێكدەرەوە لێكدەدرێن لە بەشەكانی ئاخافتن پێكهاتوون و بەهۆی بزوێنی (ـ ە) وەیا بەهۆی لێكدانەوە پێك دێن و دادەرێژرێن.

جۆرەکانی وشەی لێکدراو

١ـ ناو + ناو = ناو

دەم و چاو ، ئیش و کار[١٩] ،
سەر و گوێلاك ، گەمە و گاڵتە ،
نان و خوان ، پارە و پوول ،
ژن و ماڵ ، بەرد و بناخە ،
جل و بەرگ ، تاو و توان ،
لێو و کچ ، ناو و نیشان ،
نان و چا ، کەس و کار ،
ئاو و هەوا و هی دی.

٢ـ ئاوەڵناو + ئاوەڵناو = ئاوەڵناو

خوار و خێچ ، لەڕ و لاواز ،
شێت و شەیدا ، ڕەش و ڕووت ،
ڕەش و سپی ، نەرم و نۆڵ ،
توند و تیژ ، تەڕ و تازە ،
تازە و نوێ ، تاریك و ڕوون ،
تاس و لووس ، و هی دی.

٣ـ بناخەی کار + بناخەی کار = ناو

هات و چۆ ، گفت و گۆ ،
هات و نەهات ، کرد و کۆش ،
مشت و ماڵ .

٤ـ ئەم بارانەی خوارەوەش بەرچاو دەكەوێت:

آ ـ ناو + وشەی بێ واتا = ناو

ماچ و موچ ، شت و مت ،

چاڵ و چۆڵ ، پرت و بۆڵ ،

خەرت و پەرت // خرت و پرت وهی دی.

ب ـ ئاوەڵناو + وشەی بێ واتا = ئاوەڵناو

لووس و پووس ، فش و فۆڵ ،

خڕ و مڕ ، خڕ و پڕ ،

خڕ و خۆڵ ، لینج و فینج ،

گێژ و وێژ ، گورج و گۆڵ ،

شڕ و پڕ و هی دی.

٥ـ دووبارەكردنەوەی وشە:

ئەم جۆرە وشە لێكدراوانە بۆیان هەیە بەبێ یارمەتیدانی ئامرازی پێوەندی لێك بدرێن، وەیا بەهۆی ئامرازی (بە، و ، او // ـ ەو)ە، لە دووبارەكردنەوەی وشەدا واتای خۆی دەپارێزێت و ئەم چەشنە وشە لێكدراوانەی لێ پێكدێت:

١ـ لەدووپات كردنەوەی ناودا بەبێ یارمەتیدانی ناوگر ئەمانەی خوارەوە دادەرێژرێن:

آ) ئاوەڵناوی لێكدراو:

كون كون، خەت خەت، خاڵ خاڵ، خانە خانە.

ب) ئاوەڵكار

دەستە دەستە، چین چین، سوێ سوێ، چوار چوار و هی دی.

٢ـ لەدووبارەکردنەوەی ناو، ئاوەڵناو و ژمارە و بەهۆی ئامرازی (بە) ئاوەڵکار دادەڕێژرێت:

ڕاست بەراست، زوو بەزوو، دەم بەدەم، ڕۆژ بەڕۆژ، دوو بەدوو و هی دی.

٣ـ لەدووبارەکردنەوەی ناو و ئاوەڵناودا بەیارمەتیی ناوگری (ـ او // ـ ەو) ئاوەڵناو و ئاوەڵکار دادەڕێژرێن.

ڕەنگا و ڕەنگ، پێچا و پێچ، پاشە و پاش، ڕاستە و ڕاست، دوورا و دوور و هی دی.

لەنێو وشەی فەرهەنگی سلێمانیدا وشەی دەربڕاو شوێنێکی دیاریکراوی خۆی هەیە و دەتوانێت دووبارەش بکرێتەوە، لەو کاتەدا دەنگی (ە)ی کۆتایی وشەی دووەمی لەنێو دەچێت. ئەو جیاوازییەی، کە لەم بارەدا دەیبینێت لەگەڵ ئەو شانەی لەمەوپێش بەوێنە هێندرانەوە لەڕووی مانەوە و پاراستنی واتاکەی و هەروا خاوەنێتی وشەی یەکەمی وشە لێکدراوەکەیە، لەدۆخی دووبارەکردنەوەی وشەدا وشە لێکدراوەکە هێز و دەربڕین، کورت کردنەوە وەیا درێژە پێدانی ڕووداوەکە ڕوون دەکاتەوە:

بۆڵە بۆڵ، بارە باڕ، چزە چز، سیڕەسیڕ، چۆڕەچۆڕ، کورکە کورك، قرچە قرچ، فیتەفیت، خڕەخڕ، کۆکەکۆك، گڤەگڤ، شڵپەشڵپ و هی دی.

بۆ دەربڕینی پلەی بەهێزی ڕووداو وشەی بێ واتای هوڕ // ووڕ لەگەڵ وشەی یەکەم دا بەکاردێت و وشەی لێکدراو دادەڕێژێت و ئامرازی لێکدەری ـ و ـ ی دەکەوێتە نێوانیان وەك:

گرم و هووڕ، شڵپ وهووڕ، زرم و هووڕ، تریق و وور // هور و هی دی.

جۆرەکانی وشەی لێکدەری گەیەنەر

وشەی لێکدەری گەیەنەر لەڕووی ئەو بەشانەی لێی پێك هاتوون و ئەو هۆیانەی لێکی داون دابەش دەکرێتە ئەم بەشانەی خوارەوە:

١ـ لێکدانی ناو لەگەڵ ئاوەڵناودا

آ ـ بەبێ هۆی گەیەنەر:

چاوشین ، باڵا بەرز ، دڵ خۆش ، سەرمەس ، زمان شیرین ، گوێ درێژ ، دەست بەتاڵ ، ریش سپی ، دەم سارد ، بەخت ڕەش و هی دی.

ب ـ بەهۆی ئامرازی لێکدەر، کە ناوی لێکدراوی لێ دروست دەبێت:

ئاگرە خۆشە ، باڵا بەرزە ، بوومەلەرزە ، بارەشە ، مریشکە ڕەشە ، بووکە بەفرینە، ئەسپە دارینە ، بابە گەورە ، سێوە لاسوورە و هی دی.

هەروەکو وشە لێکدراوەکانی ئەم جۆرەی لەمەوبەر بەوێنە هێندرانەوە بەهۆی ناوگری (ـ ە) لێك دراون و هەبوونیشی لەم لێکدانەدا زۆر پێویستە (بڕوانە لاپەرە ـ ٥٥) ئەم ناوگرە جیاوازی لەگەڵ (ـ ی) ئامرازی خستنەسەردا هەیە، کە هەمان دەور دەگێڕێت (بڕوانە لاپەرە ـ ٤١).

٢ـ ناوی لێکدراو لە لێکدانی ناو لەگەڵ ناودا دادەرێژرێت:

آ ـ بەبێ هۆی یارمەتیدەر؛ لەم بارەدا لەوانەیە دیارخەر یەکەم وشە بێت وەیا دووەم:

گوڵاو، ئاش وەستا، ئاش خانە، شیربرا، مارماسی، سێ پێ، گوڵ بەهار، دەست نوێژ، ژن برا.

ب ـ بە هۆی یارمەتیدەر:

بەرگەسەرین، بووکە شووشە، دارەهەنار، گوڵەپایزە، کونە لووت، جەژنە پیرۆزە، گوڵە بەهارە، کلکە مشکە، کلاوە ژنۆ.

هەروەکو لەم وشە لێکدراوانەی سەرەوەدا دیارە وشەی دووەمیان دیارخەرە نەك یەکەم.

٣) لە لێکدانی ناو لەگەڵ ئاوەڵناودا ناو و ئاوەڵناو لێکدراو دادەرێژرێت (ئەم جۆرە وشە لێکدراوانە کەمتر لێك دەدرێن):

آ - بەبێ یارمەتیدەر:

رەشماڵ، ڕەشاو، سووراو، خۆش باوەڕ، پاك داوێن، پڕمێشك، گەورە ماڵ و هی دی.

ب - بەهۆی یارمەتیدەرەوە:

پیرەمێرد، شۆرەبێ، کوێرە مار، کورتە بالا، ڕەشە دار، ڕەشەبا (لەگەڵ وشەی - ڕەشە - دا کە لەمەوبەر بەوێنە هێندرایەوە بەراوردی بکە).

٤- لەلێکدانی ناو و ڕەگی کاری ئێستە وەیا رابردوو ناوی لێکدراو دادەرێژرێت هەروا ئاوەڵناویش، بەڵام بەشێوەیەکی کەمتر.

آ) بەبێ یارمەتیدەر:

دەساوێژ، هاویشتن، ماسیگر، دڵخواز، خواستن، ئاشتی خواز، ئاسن ڕفێن، دەسکەوت، دەسکرد و هی دی.

ب) بەهۆی یارمەتیدەر (کەمتر بەکاردێت)، ئاوەڵناوی لێ دادەرێژرێت.

ئاوەڕێژ، دەسەسڕ، بەردەنووس، سەرەخولێ، چاوەڕوان و هی دی.

٥- لەلێکدانی ناو لەگەڵ ناوی بکەر وەیا کراودا ئاوەڵناوی لێك دراو دادەرێژرێت:

دڵ ڕەنجاو، دەم دڕاو، سەرمابردوو، دەس قووچاو، ژێر کەوتوو.

٦- لە لێکدانی ژمارە لەگەڵ ناودا ناوی لێکدراو وەیا ئاوەڵناوی لێکدراو رۆدەنرێت (ئەم جۆرە کەم بەکار دێت).

یەك ڕەنگ، دوو ڕوو، چوار گۆشە، سێ مانگە، چوارچێوە و هی دی.

پێویستە تێبینی ئەوە بکرێت، کەوا هەر بەو ڕێگەیەدا دەتواندرێت ناوی لێکدراو بەهۆی ناوگری (- ە)ش دابرێژرێت.

جێـنـاو

لەشێوەی سلێمانیدا ئەم جێناوانە هەن: جێناوی کەسی، لکاو، نیشانە، خۆیی، پرس، دیار، نادیار، ناکراو و هەیی.

ئەم جێ ناوانە لەڕووی بەکارهێنانیانەوە دوو جۆرن، جۆری یەکەمیان ئەو جێناوانەن، کە لە بەشی سەرکار (نیهاد) دا بەکاردێن و جۆری دووەمیان لەبەشی وشەیکار (گوزارە) دا، بەڵام هێندێگ ئامراز هەردوو دەور دەگێڕن.

جـێـنـاوی کەسی جـودا

کەسی یەکەمی تاك و کۆ	من	ئێمە
کەسی دووەمی تاك و کۆ	تۆ	ئێوە
کەسی سێیەمی تاك و کۆ	ئەو	ئەوان

جێناوی کەسی جودا لەنێو ڕستەدا دەوری جیا جیا دەگێڕێت:

١ـ لە ئەرکی ڕێزمانی بکەری ڕووداودا جێناوی کەسی جودا لەڕووی کەس و ژمارەوە لەگەڵ کاری بەشی وشەیکار (گوزارە) دا ڕێك دەکەوێت.

تۆ بچۆ پارەکە بێنەوە.

من هەرگیز ماسی وام نەخواردووە.

ئێمە کوردین.

لەم ئەرکە باسکراوەدا جێناوی کەسی جودا بۆی هەیە لە ڕستەکەدا بەکار نەیەت، وەك:

خاڵۆ خەڵکی کام دێی ؟

چی ئەڵێن ببین بەدۆستی یەك و هەرگیز جیا نەبینەوە.

بەکارهێنانی جێناوی کەسی جودا لەم بارانەی خوارەوەدا زۆر پێویستە:

آ- بۆ ڕوون کردنەوەی دوو بیری لێکەوە نـێزیك، (بەتایبـەتی لـەباری لەیـەك چوونـی کەسی دووەم و سێیەمی کۆدا و لەداڕشتنی کاتی ڕانەبوردوودا):

ئەوان ئێستە ئەڕۆن.

لەگەڵ (**کەی ئەڕۆن**)دا بەراوردی بکە.

ب - بۆ جیاکردنەوەی کەسی، بەواتا بکەری ڕووداوەکە (لەکاتی قسەی دەربڕاودا):

من ئەزانم.

پ - لە ڕستەی ناتەواودا:

ئەمن بەبێ تۆ، نە تۆ بەبێ من.

ت - لەبەرامبەری کردن دا:

ئەوان دەوڵەمەند و من هەژار بووم.

ج - لە لێکدانیدا لەگەڵ ئامرازی لکاوی (- یش) دا :

منیش پێم ووت.

چ - لەبەراوردکردندا:

بەڕاستی من لەتۆ دڵ گرانترم.

ح - لە لێکدانیدا لەگەڵ جێناوی خۆییدا:

من خۆم لەگەڵتا دیم.

٢- لە ئەرکی بەرکاری ڕاستەوخۆدا (بە دەگمەن بەکاردێت):

بابێن، ئەو وەختە یان ئەوان من ئەکوژن ، یان من ئەوان ئەکوژم.

حەسەن بەگ منی نارد بۆ سەر عەشیرەت.

٣- لەئەرکی بکەری ڕووداودا لەداڕشتنی لۆگیکیدا:

من سەرم ێشێ (بڕوانە بابەتی ڕستەی کاری).

٤ـ لە ئەرکی بەرکاری تیاندا بە گشتی ئەو بەرکارە ناڕاستەوخۆیەی بە یارمەتی ئامرازی پێوەندێوە داڕێژراوە:

خۆت بە خۆت نەبی، کێ بە تۆ ئەبێ.

ڕۆیشتنم بۆ شار لەسەر ئێوە وەستاوە.

٥ـ لەئەرکی دیارخەری (پاشەوە) دا (مەبەستی لەو دیارخەرەیە، کە دوای ناوی دیارخراو هاتووە و بەهۆی ئامرازی خستنە سەرەوە ووشەیەکی لێکدراوی دیارخەریان پێك هێناوە ـ وەرگێڕ).

لەم ئەرکە و لە ئەرکی بەرکاری ڕاستەوخۆدا جێناوی کەسی جودا بۆ جیاکردنەوەی بەشەکانی ڕستە بەکاردێت (ئەم جۆرە داڕشتنە لەژێر کاریگەری کورتکردنەوەی قسەدا دەبێت، بۆیە بەو شێوەیە دادەڕێژرێت):

باوکی من هاتووە، نەك هی تۆ.

لەم ڕستەیەی سەرەوەدا ئەرکی جێناوی کەسی جودا و ئەکری بەرکاری ڕاستەوخۆ و تیان بەزۆری دەگونجێت جێناوی کەسی لکاو بێت نەك جێناوی جودا.

لەلێکدانی جێناوی کەسی جودا لەگەڵ جێناوی (هی) زنجیرەیەك جێناوی خۆیی پێك دێت، وەك:

هی من ، هی تۆ..

جێناوی لکاو

جێناوی لکاو، جێناوی لکاوی کەسی دەگرێتەوە هەروا جێناوی (ێ) ش.

جێ ناوی کەسی لکاو[٢٠]

کەس	تاك	کۆ
کەسی یەکەم	بزرۆکە و م (م)	مان
کەسی دووەم	بزرۆکە و ت (ت)	تان

کەسی سێیەم (ی) بزوێن و (ی) نیمچە یان بزوێن

لەگەڵ ئەو لێکۆڵینەوانەی، کە دەربارەی جێناوی لکاوی کەسی کراون لە ڕووی تایبەتێتیان لە دیالێکتی کرمانجی خوارووودا تاکە سەرنجێك تێبینی دەکرێت، ئەویش نەبوونی لێکۆڵینەوەیەکی سەربەخۆیە سەبارەت بە ئەرکی لە ڕستەدا.

ئەم جێناوی لکاوە بە زۆربەی بەشەکانی ئاخاوتندا دەلکێت (ناو، جێناو، ئاوەڵکار هەروا بە ئامراز و پاشبەندی، لەڕستەدا دەوری بەکار و سەرکار (نیهاد) دەگێرێت، هەروا ئەرکی جێناوی هەبی و دۆخی تیانی جێناوی کەسی جودا دەبینێت. جێناوی لکاو دەلکێت:

١- بەو ناوەی، کە پاشگری پێوە نووساوە (بێچگە لە نیشانە) هەروا لە دۆخی خستنە سەردا جێناوی لکاو بەدیارخەرەوە دەنووسێت[٢١] :

کوڕم وا نییە.

برایە خۆشەویستەکەمان.

پایزی ژیانەکەت[٢٢] .

ب - بەکاری تێپەڕ لەکاتی رابوردوودا. دایکم ڕووی گرتمە ناو هەردوو لەپی و پێی ووتم.

جێناوی لکاو لە دەوری بکەری ڕاستەوخۆدا بە کۆتایی کاری تێپەری کاتی ئێستە و داهاتوودا دەلکێت :

کەس نایان کرێت.

هەڵیان ئەگرێ و ئەیان باتەوە کونەکەی.

لەم بارەی، کە لەمەوبەر باسکرا جێناوی لکاوی کەسی سێیەمی تاك هاوبەشی وەیا واتای کۆش دەبەخشێت:

چەند دانەیەك پێستە ڕێویم پێ بوو ئەمبرد بۆ سابلاخ بیفرۆشم.

ئەم بارانە لەو کاتانەشدا ڕوودەدەن، کە کەسی سێیەمی تاك تێکەڵ بەجێناوی نیشانە دەبێت:

هەمووی چارەکە دینارێکە.

جێ ناوی لکاو لەدەوری بکەری تیاندا بە ئەمانەی خوارەوە دەلکێت:

آ ـ بەو کارەی تێپەڕە و لە کاتی ئێستە و داهاتوو دایە:

ئەگەر بووت بمدەوە.

ب ـ بە بەرکاری ڕاستەوخۆدا:

کتێبەکەم بدەرێ.

جێناوی لکاو، کە لەگەڵ بەرکاری تیان دا دەبێت بەهۆی ئامرازی پێوەندێوە شوێنی بەم جۆرەی خوارەوە دەبێت:

آ ـ بە ئامرازی پێوەندێوە دەلکێت:

چەند بۆت گریام.

ب ـ بە بەرکاری ڕاستەوخۆوە دەنووسێت لەو بارەی، کە ئامرازی پێوەندی دەکەوێتە دوای بەرکارەوە:

ئەمەوێ کۆشکێکم بۆ دروست بکات.

کە جێناوی لکاو دەوری بکەر دەگێڕێت دەکەوێتە پێش وەیا پاش بەرکارەکە، بەلام کە جێ ناوی لکاو دەکەوێتە کۆتاییەوە باری (کەس) بکەر ڕوون دەکاتەوە، وەك:

سەرم ئێشێ.

بەڵێ دوو شاهێدم هەیە.

لەکاتی لکانی جێناوی لکاودا بە پێش کارەوە باری ناکراو پێکدەهێنێت و لەگەڵ کاری هەمە، هەتە و دەبێتە نیمە، نیتە.

جێناوی لکاو لەگەڵ کاری لێکدراوی کاری ـ ناویدا دەکەوێتە نێوان هەردوویانەوە:

برسیمە

برسیتە

ئەم دوو کارە سادانەی پێشوو لەگەڵ ئەم دوو کارە لێکدراوانەی داهاتوودا بەراورد بکە:

برسیم نییە.

برسیت نییە.

جێناوی لکاو لەگەڵ کاری رابردووی تێپەڕدا کەس و ژمارە دەست نیشان دەکات لەم بارەدا جێناوی لکاو لەنێو ڕستەدا چەند جۆرە ئەرکی ڕێزمانی دەگێڕێت: ماڵەکەیان پڕێتی لە میوانان.

جێناوی لکاو لە سینتاکس دا دەوری بەشەکانی ناسەرەکی وەك بەرکاری راستەوخۆو تیان و دیارخەر لە رستەدا دەگێڕێت. (بڕوانە بەشی سینتاکس).

جێناوی بێکەسی (ـ ێ)

لەشێوەی سلێمانیدا جێناوی لکاوی (ـ ێ) لەم بارانەی خوارەوەدا بەکاردێت:

١ـ بەلێکدانی لەگەڵ ئامرازی پێوەندی سادەدا ئامرازی پێوەندی ناسادە دروست دەکات و لە شێوەی (لێ، پێ، تێ)دا دەبێت و بەزۆری لە رستەدا بەکاردێت.

٢ـ لەگەڵ کاری (دان) و (گەیشتن) بەکاردێت.

جێناوی لکاوی (ـ ێ) چۆن لەگەڵ ئامرازی پێوەندیدا بەکاردێت، ئاواش لەگەڵ کاردا بەرچاو دەکەوێت و بە کۆتایی کارەوە دەلکێت و بەرکاری تیان پێشان دەدات، کە برێتی دەبێت لە جێناوی لکاوی کەسی وەیا کۆتایی کەسی:

لێیان چوومە پێشەوە.

کتێبەکەت ئەدەمێ.

پێی ووتن.

پیاوەکە لە خۆشیان بەخششێکی زۆری دانێ.

جێناوی لکاوی کەسی وەیا کۆتایی کەس کار پێویستە وەکو بەرکاری ناراستەوخۆ (تیان) لێکبدرێتەوە، کە باری تێپەری کار پێشان دەدات و دەچێتەوە سەر شێوەی کاری رابوردووی تێپەڕ و وەکو بەرکارێکی تیان دەور دەگێرێت هەروەکو چۆن کۆتایی کەسی کار لەگەڵ کاری رابوردووی تێپەڕدا هەر ئەو رۆڵە دەبینێت لە پێشان دانی کەس و ژمارەی بکەری رووداودا، ئەم جێناوەش هەر ئەو ئەرکەی لەگەڵ کاری تێپەڕی رابوردوودا هەیە [٢٣].

بەم جۆرە جێناوی لکاوی (ـ ێ) دەوری خاوەنیەتی جێناوی کەسی لەدەست داوە و ئەرکی سەرەکی لە مۆرفۆلۆژیدا وەکو نیشانەیەك بەرچاودەکەوێت، کە هێمایەکە بۆ ناراستەوخۆیی بەرکار لەنێو ئەو رستەیەدا، کە کراوەکەی برێتی دەبێت لە جێناوی لکاو وەیا کۆتایی کەسی کار [٢٤].

جێناوی نیشانە

جێناوی نیشانە سێ جووتە جێناوی دژ واتا دەگرێتەوە:

ئەم. ئەو

ئەمە. ئەوە

ئەمان (ە). ئەوان (ە) [٢٥].

جێناوی ***ئەم، ئەو*** ئەرکی دیارخەر دەگێرن، لەم بارەدا دەکەونە پێش ئەو ناوەی لەگەڵیدا بەکارهاتوون. ناوەکەش هەمیشە کۆتایی بە نیشانەی ناسیاری (ـ ە) دێت (بڕوانە بابەتی نیشانەی ناسیاری و نیشانەی نەناسیاری) وێنە:

تەنها من و ئەم ساوایە ماینەوە.

بەو [٢٦] قسانە ئەیویست دڵخۆشی خۆی بداتەوە قومێك لەو دەرمانەش بخواتەوە.

لەوانەیە هێندێك جار دیارخەری چەندی بکەوێتە نێوان جێناوی نیشانە و ناوی

دیارخەراوەوە، دیارخەرە چەندێکەش بۆی هەیە برێتی بێت لە (ژمارە و جێناو):

ئەم سێ کتێبەش هی منە.

ئەم پارچە زەوییە من ئەناسێت.

ئەم هەموو دۆس و برادەرەت لە کوێوە پێکەوەناوە.

لەکاتی بەکارهاتنی جێناوی نیشانە لە دەوری دیارخەردا (بە شێوەیەکی گشتی جێناوی ***ئەو*** ئەم دەورە دەگێڕێت):

کابرایێك ماڵ و سامانێکی زۆری هەبوو، لەگەڵ ئەم سامانەیە تاقە کوڕێکی هەبوو، بە هەموو جۆرە نازدارییەك ئەم کوڕەی بەخێو ئەکرد.

ئەمە راستە، بەڵام نەئەبوو ئەم شیوەنە بۆ ئەو کۆرپەیە لێرە بگێڕێت.

بەم ڕەنگە ئەو خێزانە ئەو ڕۆژەیان بەخۆی لە چوار باخ بەسەربرد.

کە ئەم جێناوانەی نیشانەی دەوری بەشەکانی ڕستە دەگێڕن هاوبەشی دەوری ناوی کەسی دەکەن:

نزای بۆ یەزدان ئەکرد یەکێك لە یاریکەرەکان شتێکی لێ بقەومێنێت هەتا ئەم بانگ بکەن.

باوکە لەدوای ماوەیەك تێپەڕبوون بەسەر نەگەرانەوەی دایکەدا دڵنیابوو، کە ئەمیش چووە پاڵ ئەوان.

جێناوی نیشانەی ***ئەم*** کە بۆ شوێنی نێزیك بەکاردێت، بەشێوەیەکی گشتی دەوری بەشەکانی سەرەکی رستە دەگێڕێت، بەڵام جێناوی نیشانەی شوێنی وەیا کەسی دوور بە شێوەیەکی گشتی بۆ بەرامبەری کردن بەکاردێت:

گرەو ئەکەن لەسەر هەندێ پارە، ئەگەر ئەم ئەوی هێنایە پێکەنین ئەوەندە پارەی بداتێ، ئەگەر خۆ واش نەبوو ئەم دوو ئەوەندە پارە بدا بەو.

ڕەنگە ئەم دووانە لەم دەوڵەمەندتر بن.

بەم جۆرە ئەم پرسیاری ئەکرد و ئەویش وەڵامی ئەدایەوە.

جێنـاوی نیشـانەی *ئـەم و ئـەو* لـەم ڕسـتەیەی خـوارەوەدا تێبینـی بکـە، کـە بـۆ بەخشینی واتای یەك کـەس وەیـا کەسـێکی دی بـەکارهاتووە. لەگـەڵ ئەوەشـا ئـارەقی خۆی لە بەیانیەوە ئەفرۆشیت ئـەم و ئـەویش لـە مەیخانەکـەی بـە سـەرخۆشـی ئەهاتنـە دەرەوە.

لەم و لەو ئەپاڕانەوە.

کە جێناوی نیشانەی (ئەو) دەوری سەرەکی رستە دەگێڕێت لـەباری خستنەسـەردا دەبێت لەگەڵ دیارخەردا، کە بڕێتی دەبێت لە (کە) وەیا (تر) و جێنـاوی لکـاوی کەسـی سێیەمی کۆیان (یان) پێوە لکاو بێت.

دەستەجلیش بۆ تۆ ئەکڕم، بەڵکو دووان، تا کە یەکێکیانت شت ئەوی تریـان لەبـەر بکەیت.

جێناوی نیشانەی (ئەمە) و (ئەوە) تەنیا دەوری بەشەکانی سەرەکی رستە دەگێڕن.

أ) کەس وەیا شتی باسکراو دەست نیشان دەکات.

ئەمە کێیە ؟ ئەمە شاری سلێمانییە.

ئەوە دەنگی دەرگایە.

بۆ بەرامبەریکردنی ئەم جێناوانـەی نیشـانە جێنـاوی لکـاو کەسـی سـێیەمی کۆیـان پێوە دەلکێت.

ئەوا ئەوەیان پزیشکە، ئەوی تریان گۆڕ هەڵکەنە.

ب ـ تێکـەڵبوون لەگـەڵ ئـەو ناوانـەی واتـای شـت (کـەس بەشـێوەیەکی کـەمتر) دەبەخشن.

بەڵام ئاخر ئەوەشم لەدەس دەرنەچێ، ئیتر چیم بۆ نەمێنێتەوە.

مێردەکەی کە ئەمە ئەڵێ ژنەکە ئەزانی، کە ئەوە شێرەکە بوو.

ئەمە بەرە ئەوە بەجێ بهێڵە.

جێناوی نیشانەی (ئەوە) لە جۆری دەربڕیندا بۆ پتەوکردن واتای جێناوی پرس دا بەکاردێت.

ئەوە چۆن وات لێ هات؟

دایە ئەوە بۆ کوێ ئەچی؟

جێناوی نیشانەی ئەمە، ئەوە لەباری کۆدا شێوەی ئەمانە و ئەوانەیان دەبێت، کە لە ڕووی بەکارهاتنەوە زۆر لێکدەچن وبۆ گیانداران و بێگیانان بەکاردێن.

ئەمانە هەموو دۆس و برادەری منن.

ئەمانەی لە دەفتەردا نووسی و ووتی..

دەبچۆ سەبەتەیەك کاشم بۆ بهێنە. ئەو ڕەشمەیەش بهێنە ئەمانەت بۆ چییە ؟

کوڕم ئەو سوارانە باوك و براکەت بوون.

چۆن ئەوانە باو و برای من بوون؟!

جێناوی خۆیی

جێناوی خۆ شێوەی کەس و ژمارەشی نییە و لەگەڵ جێناوی لکاوی کەسی دا لێکدەدات، جا بە کاردێت:

خۆم، خۆت، خۆی

خۆمان، خۆتان، خۆیان.

دەوری بەشەکانی سەرەکی و ناسەرەکی ڕستە دەگێڕێت:

خۆم لەسەر منارەکە پاڵم پێوەنا.

ئێستا بەو پارانە کۆشك و سەرایەکی بۆ خۆی دروستکردووە.

بابە ئێمە خوشکی خۆمان نادەین، تۆ کەیفی خۆتە.

وازم لێ بێنە با بڕۆم لەرێی خۆمەوە.

جێناوی خۆ لەگەڵ کاردا بەکاردێت و واتای خۆکردن دەگەیەنێت.

خۆکوشتن، خۆشاردنەوە، هاتنە سەرخۆ. خۆ بێ گوناه زانین و هی دی.

جێناوی پرسکردن

١) جێناوی **کێ** و **چی** دەوری بەشەکانی سەرەکی ڕستە دەگێڕن:

کێ کردی و کێ بردی.

نازانم چی لێ بەسەرهات.

ئەمە کێیە ؟

نەشی ئەزانی بیر لەچی بکاتەوە.

ب) دەوری وشەیکار (گوزارە) دەگێڕن: **چای چی؟**

واتای خاوەنیەتی دەبەخشێت، کە لەگەڵ جێناوی هین دا بەکاردێت:

هی کێ، هی چی

ئەم خانووە هی کێیە ؟

جێناوی پرسی **چی** شێوەی چ شی هەیە، کە هەر لەوەوە وەرگیراوە، بەڵام لەرووی بەکارهاتنەوە دەوری دیارخەر دەگێڕێت و دەکەوێتە پێش ناوی دیارخراوەوە، کە هەمیشە نیشانەی نەناسیاری (ـ ێك)ی پێوە دەلکێت:

لە چ ڕۆژێکا جەژنی نەورۆز ئەکرێ؟

ئەمە چ وەختێکە ؟

تۆ لە چ بنەماڵەیەکیت ؟

جێناوی پرسی چ واتای پرسکردنی خۆی لەدەست دەدات، کەبارێکی کاریگەر دەخاتە ڕوو:

نازانی چ دەردێکم کێشاوە ساڵی ئەمساڵ.

تەماشا چ هێلانەیەکی نەرم و نۆڵم بۆ دروست کردبووی !

لە ترسا گۆرانیم ئەووت، بەڵام چ گۆرانی !

لەگەڵ ئەو کارەی لەشێوەی ناکراو دایە، جێناوی پرس واتای هیچ دەبەخشێت:

باوکە گیان ئێمەش چمان ناوێت.

بۆ ئەوەی چ کەم و کورییێکم لێ بەدی نەکەن.

جێناوی ***کام***، ***کامە*** شـێوەی کۆییـان (کامـان) و (کامانـە)یـە. (کـە جێنـاوی لکـاوی کەسی دووەم و سێیەمی کۆیان پێوەدەلکێت).

أ) دەوری دیارخەری پێش ناوی دیارخراو دەگێڕن.

ب) دەوری وشەیکار (گوزارە) دەگێڕن.

جێناوی ***کام***، کە دەوری دیارخەری پێش ناوی دیارخراوەوە دەگێڕێت هێندێك جار ناوی دیارخەر بزوێنی (ـ ە)ی دەچێتەسەر:

کام وشەیە ؟

کام شێت بەبێ پارە سوارم ئەکا ؟

کام ئەسپیان سواری بم ؟

جێناوی کامە بەزۆری دەوری وشەیکار (گوزارە) دەگێڕێت:

ئەی کراست کامەیە ؟

کامانەن ؟ ئا ئەوانەن

جێناوی **چۆن**، ***چلۆن*** پرسیار لە چۆنیەتی شت دەکەن:

حاڵ و ئەحواڵت چۆنە ؟

چلۆن پیاوێکە ؟

ئەی ئەمە چۆن بزانم ؟

ئەیکات ـ چلۆن ؟

جێناوی **چەن** (د) چەندێ لەم بارانەی خوارەوەدا بەکاردێت:

آ) وەکو جێناوی پرسیار:

چەند قوتابی و چەند مامۆستا لەم قوتابخانەیەدا هەیە ؟

لەکاتی بەکارهێنانی ناوی دیاخراو و جێناوی چەند لەشێوەی چەندێ دا دەبێت.

مەلا چەندێ بەست ئەکا ؟

ب) ئەو ناوی دیارخراوەی، کە لەگەڵ جێناوی چەندی بەکاردێت وەکو جێناوی نادیار نیشانەی نەناسیاری (ـ ێك)ی پێوە دەلکێت:

چەن مانگێ تێ ئەپەرێ.

چەند کەسێ پێکەوە دانیشتبوون.

چەند خۆشە دنیا.

چاو و برۆی چەند رەشبوو.

جێناوی دیار

جێناوی (هەموو، هەر، کەی، تر، دی، دیکە، وا، وەها، ئەوتۆ، فلانە) بەر جێناوی دیار دەکەون.

جێناوی هەموو هەر دەوری بەشەکانی سەرەکیی رستە دەگێڕن و دەکەونە پێش ناوی دیارخراوەوە:

هەموو دانیشتوانی گوندەکە فرمێسکیان ئەباراند ڕەشکۆ و کورەکەی نەبێ.

هەموو ئەستێرەژمێری مەملەکەتی کۆکردەوە.

دارشتنی دیارخەر لەگەڵ جێناوی هەمووداجێناوی نیشانە دەر دەخات لەو کاتەدا ناوی دیارخراو (ە)ی پێوە دەلکێت، کە بە پاشگرێکی ناسیاری و دیارخەری ناسراوە.

ئەم هەموو شتوومەکە جووانە، ئەم هەموو ئاڵتوونە لەکوێوە هێنراوە؟

کابرا، کە گەیشتە کانییەکە دی ئەو هەموو خەڵکە بەسەر منداڵەکانیدا داباریوە.

کە نیشانەی نەناسیاری بە کۆتایی ناوی دیارخراوەوە و دەلکێت هەموو واتای هەر دەبەخشێت:

هەموو رۆژێ، هەموو داناو و زانای مەملەکەتی کۆئەکردەوە.

هەموو کەس گۆشت خۆرە، هەر ناوی گورگ بەدناوە (پەند).

بەچکەی هەموو گیانلەبەرێك جووانە.

ئەم ڕستانەی لەمەوبەر لەگەڵ ئەم ڕستانەی ژێروو بەراوردبکە، کە نیشانەی نەناسیاری - ێك لەگەڵ ناوی دیارخراودا بەکارنەهاتووە.

هەموو رۆژ منالێکی ئاوا دە ساڵانەم ئەدی.

هەموو جار خۆی ئەدزێتەوە.

هەموو کەس نانی خۆش ئەوێ، بەڵام وەك شوان نایگرێ بەسەر دڵیەوە.

جێناوی هەموو کە وەکو ناو دەوری سەرکار (نیهاد)ی ڕستە دەگێرێت جێناوی لکاوی کەسی سێیەمی کۆی پێوە دەلکێت، کە واتای تێکرایی گیاندارانی بە شێوەیەکی

کۆمەڵ گەیاندووە:

هەموویان قسەیان هاتە سەر ئەوە، کە ئەم کوڕە لەگەڵ بەسێدا بڕوا.

هەموویان هەستان.

ئەم ڕستانەی پێشوو لەگەڵ ئەم ڕستانەی خوارەوەدا بەراورد بکە، کە جێناوی لکاو بە کۆتایی هەمووەوە نەلکاوە:

هەموو لەوەرام دا ئەڵێن.

هەموو قاپییان داخست.

گوایە هەمووی هی خۆی نییە.

هەمووی چارەکە دینارێکە.

جێناوی **هەر** دەوری دیارخەری دەگێڕێت و دەکەوێتە پێش ناوەوە. ناوەکەش کۆتایی بەنیشانەی نەناسیاری هاتووە.

هەر هەورازێك نشیوێکی هەیە. (پەند)

کابرای دز ئەچووە هەر ژوورێ، هەر سندووقێ، هەر پریاسکەیەك، هەر بوخچەیەکی ئەکردەوە.

جێناوی هەر لە دەوری ئاوەڵوشەیکار (ئاوەڵگوزارە) یشدا بەکاردێت:

من نەك هەر دڵم بەڵکو هەموو ئەندامی لەشم لێ ئەدا.

هەردوو منداڵەکەش هەر بە خەڵکەکەیانا هەڵئەڕوانی نەیان ئەزانی ئەم خەڵکە بۆ کۆبوونەتەوە.

گومان نییە هەر دێت.

بڕیارم دا هەر ئەو شەوە هەمووی بەجێ بهێنم.

جێناوی **هەر**[٢٧] (یەکە)ی دەچێتە سەر و دەوری سەرکار (نیهاد) ی ـ ناوی دەگێڕێت:

هەریەکە توێشووی خۆی خستبووە ناو دەسەسرێکی سوورەوە و لاپشتی بەستبوو.

قسەیان کرد بەیەك کە هەریەکەیان بچنەوە ماڵی باوکیان.

جێنـاوی دیـاری کـە (ی)، دی (کـە)، تـر ، وا، وەهـا، ئـەوتۆ، کـە دەوری دیارخـەر دەگێرێت دەکەوێتە دوای ناوی دیارخراوەوە:

لە قاقەزی شڕ زیاتر هیچی کەی نەدیوە.

مزگەوتوکە هەر ئەبینێ، جارێکی تر.

ڕۆژی واش هەبوو.

دەمێك بوو زەردەخەنەی وەهای نەدیبوو.

وا، وەها لەدەوری ئاوەڵوشەیکار (ئاوەڵگوزارە) ش بەکاردێت:

ئێوە چۆن بڵێن من وەها ئەکەم.

بۆچی وا داماوی ؟

هیچ شتێکی ئەوتۆ نازانین.

جێناوی دیاری (فڵانە) دەوری دیارخەری پێشەوە دەگێرێت:

شێرۆ لەدەمەدەمی ئێوارەدا لەفڵانە ئەشکەوت خەزنەیەکی ئاڵتوونم دەست کەوت.

جێناوی نادیار

ئەم جێناوانەی خوارەوە بەر جێناوی نادیار دەکەون:

١ـ لە لێکدانی وشەی ***کەس، شت، یەك*** لەگەڵ نیشانەی نەناسیاریدا جێنـاوی نادیـار دادەرێژێت.

کەسێ (ك)، شتێ (ك)، یەکێ (ك).

جا لەبەر ئەوە لەپێش ئەوەدا، کە شـتێکیان بـۆ بگێڕمـەوە ئـەبێ تەماشـایەکی نـاو ئاشەکە بکەین.

کەسێ هاتووە ؟

ئەگەر یەکێ ویستی بڕوا

٢ـ لێکدانی جێناوی **هەر** ی نادیار لەگەڵ :

أ) جێناوی نادیار:

هەرکەسێك، هەرشتێك.

هەرکەسێك چاڵ بۆ یەکێ هەڵکەنێ، خۆی تێی ئەکەوێ (پەند).

هەر شتێك لە ژوورەکەدا بووایە کۆم ئەکردەوە.

ب) جێناوی پرس : ***چ* ، *چی*، *کام*، *چۆن*، *چەند*:**

هەرچی هەیە بۆم تێ بکە.

بۆ هەر چ لا برۆشتایە.

هەر چۆن خانوویێ بێ.

هەرچەند ئەبەی ببە.

هەروەها جێناوی هەندێ - هەنێ بەر جێناوی نادیار دەکەوێت و دەوری دیارخەروەیا ئاوەڵوشەیکار (ئاوەلگوزارە) دەگێرێت:

هەندێك (یان) ئەڵێن.

ئیمساڵ منالەکان ئەچنە قوتابخانە، هەندێکیان ئەچنە سەرەتایی، هەندێکیشیان ئەچنە ناوەندی.

جێناوی نای (هیچ)

جێناوی هیچ لە رستەی ناکراودا بەکاردێت و دەوری سەرکار (نیهاد) و دیارخەر دەگێرێت. جێناوی هیچ لەدەوری ناودا جێناوی لکاوی کەسی سێیەمی کۆی پێوەدەلکێت:

ئەوە چی ئەکەی لەوێ ؟ هیچ.

من ئێستا هیچم نەکریوە.

هیچم بۆ نەمایەوە ئەوە نەبێ بڵێم.

بەڵام هیچیان نەیتوانی دەری بهێنن.

لە لێکدانیدا لەگەڵ جێناوی نادیاری کەس (ـ ێك)، شتێك دا واتای هیچ کەس و هیچ شت دەگەیەنێت.

هیچ کەس ناتوانێ ئەمە بکا.

هەوڵی ئەدا بییر لەهیچ شتێك نەکاتەوە.

جێناوی هیچ لە دەوری ناویدا نیشانەی (ـ تر)، کەی، وای دەچێتە سەر.

لەوە زیاتر هیچی تری بۆ بە جێنەمێشتم.

هیچی وامان نییە بۆ شام.

هیچی کەی دەستنەکەوت

لەدەوری دیارخەردا جێناوی هیچ دەکەوێتە پێش ناوی دیارخراوەوە، کە ناوە دیارخراوەکەش نیشانەی نەناسیاری پێوە دەلکێت:

بریاری دا سەر لەهیچ ماڵێکا نەکا.

هیچ چارەییێك نییە.

جێناوی هیچ لەهەمان رۆڵ دا هێندێك جار بە پاش ناوەوە دەکەوێت:

پیاوێکی هیچ

تاقەتی هیچی نەبوو.

هێندێك جاریش دەوری ئاوەڵوشەیکار (ئاوەڵگوزارە) دەگێرێت:

کوڕەکەش هیچ خۆی تێك نەدا.

ئەم پیاوە هیچ لەمن قورستر نییە.

جێناوی هی

جێناوی نسبی هی لەم بارانەی خوارەوەدا بەکاردێت:

١ـ لەگەڵ ئەم ناوانەی داهاتووی ژێرەوە، وەیا لەگەڵ ئەو جێناوانەی وەك ناون و وشەیەکی لێکدراو دادەرێژن و واتای خاوەنێتی دەبەخشن:

دە باشە ئافرەت پێم نالێین ئەم زەوییەی من لە پێشا هی کێ بووە ؟ هی باپیرانی تۆ، یان هی باپیرانی ئاغا بووە؟

بەئەقڵی من هی کەسیان نەبووە.

هی خۆم بۆ خۆم هی تۆ ئەخۆم (پەند).

٢ـ بەلێکدانی لەگەڵ ئاوەڵناو وەیا جێ ناوی دیاردا دەوری بەشی سەرکار (نیهاد) ی ـ ناوی دەگێرێت:

هی بچووك لە هی گەورە جووانترە.

تۆ هی ترت دەست ئەکەوێ.

٣ـ دەوری هاوبەشی جۆراوجۆر دەگێرێت:

گۆشتی کەڵەشێر ناخوات، هەر هی مریشك. کە بووك ئەگوێزنەوە سواری ماینی ئەکەن هی ئەسپی ناکەن.

دیوەخانێکی جوانی گەورە لەهی ماڵە گەورە جوانتر و خۆشتر بوو.

ژمارە

ژمارەی چەندی

ژمارەی چەندی لەڕووی دارشتنەوە؛ سادە و نەسادە:

سادە ، کە ژمارە تاکەکان دەگرێتەوە:

یەك، دوو، سێ، چوار، پێنج، شەش، حەوت، هەشت، نۆ.

ژمارە دەیەکان:

دە (هـ)، بیست، سی، چل، پەنجا، شەست، حەفتا، هەشتا، نەوەد، هەروا ژمارەی سەد، هەزار، ملیون // ملیۆن.

ژمارەی نەسادە لەژمارەی یازدە // پانزەوە دەگرێتەوە تا نۆزدە هەروا لە ژمارە دوو سەدەوە تا نۆسەد. ئەم ژمارانە لەدوو بەش پێك هاتوون، کە یەك دانە ووشەیان لەڕووی ماناوە لیٚ دروست بووە. لەم بارانەدا یەکەم ووشە برێتیە لەژمارەی یەکانە، ووسەی دووەم (دە)ی چۆتە سەر، وەك:

یانزە // یانزدە، دوانزە // دوانزدە، سیانزە // سیانزدە، چواردە، پانزە // پانزدە، شانزە // شانزدە، حەڤدە // حەڤە، هەژدە، نۆزدە،

وەیا:

سەد: دووسەد ، سێ سەد، چوارسەد، پێنج سەد، شەش سەد، حەوسەد، هەش سەد، نۆسەد.

ژمارەی لێکدەر ئەو ژمارانە دەگرێتەوە کە لە چەند ژمارەیەك پێك هاتوون بە یارمەتی ئامرازی ـ و ـ:

بیست و یەك، سەد و چل، هەزار و پێنج سەد ، سێ و هتد.

بەشێوەیەکی گشتی ژمارە کە لەگەڵ ناوی ژمێردراو هات، دەکەوێتە پێشێوە،

ناوەکە لەباری تاکدا دەبێت (زۆر بەکەمی لەباری کۆدا) تەنیا ژمارە*یەک* نەبێت لەشێوەی (ێك)دا بەدی دەکرێت و وەکو پاشگرێك بەناوی ژمێردراوەوە دەلکێت:

لەهەشتا ساڵ تێپەڕیوە.

ئەم ڕستەیەی پێشوو لەگەڵ ڕستەی داهاتوودا بەراورد بکە، کە ناوی ژمێردراوی تێدا لە باری کۆدایە.

ئەوسا لە سی ساڵان تێنەپەڕیبوو.

سێ گوڵ لە باخەکەتا هەیە.

سەد کەس بە ڕەحەتی لەسەری جێی ئەبێتەوە.

چەپڵە بە دەستێك لێ نادرێت.

ناوی ژمێردراو نیشانەی ناسیاری هێندێك جار بەکۆتاییەوە دەلکێت:

دوو زەلامە هاتە پێشەوە.

لە دوای پێنج ڕۆژەکە.

ئەم چوار کوڕە پەلاماری باوکیان دا.

ئەگەر نیشانەی نەناسیاری بەکۆتایی ناوی ژمێردراوەوە لکا، ئەوە دەگەیەنێت کەوا نێزیکی ئەو ژمارەیەیە، کە باسکراوە:

چوارسەد سوارێك چوون.

لە دە هەنگاوێك لێی دوور بووین.

من عەمرم سی و پێنج ساڵێك ئەبوو.

لەم بارەی لە سەرەوە باسکراودا هێندێك جار وشەی ئاوەڵکاری وەك نزیك (ە)، هەتا بۆ ئەو واتایە بەکار دێن:

عەزیز ئاغا نزیکی سەد ساڵێك عومری هەبوو.

نزیکەی سێ هەزار دینارێك.

هەتا دە ساڵێکە.

ژمارەی چەندی، کە دەوری بەشەکانی سەرەکیی ڕستە دەگێرێت نیشانەی ناسیاری و نیشانەی کۆی پێوە دەلکێت:

شلەشاری ڕاستەقینە ئەم دوو وانەن.

ئەم ڕستەیەی پێشوو لەگەڵ ئەم داڕشتنەی داهاتوو بەراورد بکە:

ئەم دوو شلەشارییە.

سێیانەکەی تریان.

دەبێت تێبینی ئەوە بکرێت، کەوا لەکاتی باسنەکردنی ناوی ژمێردراودا، ژمارە جێگەی ئەو دەگرێتەوە:

کوڕەکە عەمری گەیشتە سیانزە بۆ چواردە ئەچێ.

ژمارەی یەك ، کە دەوری بەشەکانی سەرەکی ڕستە دەگێرێت، هەمیشە نیشانەی نەناسیاری پێوە دەلکێت:

یەکێکیان تەنها کوڕێکی مابوو.

یەکێ لەم سێ کەسەت پێ ئەبەخشم.

یەکێ ئەیووت تەنها دوو دەقیقە بوو، یەکێك ئەیووت پێنج دەقیقە بوو.

ژمارەی چەندی لە لێکدانیدا لەگەڵ جێناوی دیاری هەر واتای کۆ وەیا هەمووی - گشتی دەگەیەنێت، هەر سێ، هەرچوار و هی دی:

هەردوو خوشکە ئەکەونە خۆ کوشتن و گریان.

هەر سێ پلەکانم تاقی کردەوە.

لەگەڵ ئەم ڕستەیەی خوارەوە بەراوردی بکە:

(هەرسێ ماڵەی تفەنگێکی بەر ئەکەوێ).

لەم ڕستەیەی پێشوودا هەرسێ واتای هەموو وەیا گشت ناگەیەنێت.

کە ژمارەی چەندی لەگەڵ چەندان (ە)دا لێك دەدات واتای کۆ دەبەخشێت:

دوو چەندان، دوو چەندانە.

دووپاتکردنەوەی ژمارەی چەندی واتای دابەش دەبەخشێت:

یەك ـ یەك ، دوو ـ دوو، سێ ـ سێ و هتد.

ژمارەی دابەش بەهۆی ئامرازی پێوەندی (بە)ش دادەرێژرێت. کە دەکەوێتە نێـوان ژمارە دووپات کراوەکەوە:

یەك بە یەك، دوو بەدوو وهتد.

ژمارەی کەرتی لە لێکدانی دوو ژمارەی چەندی دادەرێژرێت، ژمارەی یەکەمی ژمارە بناخەکەیە و لێ وەرگیراوەیە، ژمارەی دووەمی وەرگیراوەکەیە:

سێ یەك، دوو یەك

هێندێك جار وشەی تەقسیم هاوبەشی ئەم جۆرە ژمارەیە دەکات .

دوو تەقسیمی سێ.

هەروا ناوی نیو // نیم، چارەك // چارەك بۆ دارشتنی ژمارەی کەرتی بەکاردێت:

بە چارەك سەئاتێك.

سەئات چارەکەکی ئەوێت بۆ یانزە.

بۆ دارشتنی ژمارەی رێژەیی ووشەی (سەد) بە یارمەتی ئامرازی پێوەندی (لـە) کـە دەکەوێتە پێشیوە دادەرێژێت:

لەسەدا یەك.

سەدی دە.

سەدی پێنج و هی دی.

ژمارەی پلەیی

ئـەم جـۆرە ژمارەیـە بـە یارمـەتی پاشـگری (ـ م) وەیـا (ـ ەمـین)، کـە بـە کۆتـایی ژمارەکەوە دەلکێت جا ژمارەکە چ سادەبێت، چ لێکدراو:

یەکەم (ـ ین)، دووەم (ین) // دووهەم (ین)

سێیەم (ین) // سێهەم (ین)، دەیەم (ین) //، دەهەم (ین)، یانزەم (یـن) // یانزەهەم (ین)، چلەم (ین) // چل هەم (ین)، سەدەم (ـ ین) و هتد.

ئەو ژمارانەی، بەیارمەتی پاشگری (ـ ەم) دادەرێژرێن بۆیان هەیە ببنە بەشێك لە وشەیكار (گوزارە) هەرواش بەشێك لە سەركار (نیهاد) :

دەرسی یەكەم.

یەكەم كەنیزە بوو.

سێهەمیان ووتی..

هەروا ئەو ژمارانەی بەیارمەتی پاشگری (ـ ەمین) دادەرێژرێن دەكەونە پێش وەیا پاش ناوەوە:

سالّی حەونەمین:.

یەكەمین جار.

كە ئەم جۆرە ژمارەیە دەكەوێتە دوای ناوی ژمێردراوەوە، بە یارمەتی ئامرازی (ـ ی) خستنە سەرەوە بە یەكەوە دەبەسترێن، ئەم دوو داڕشتنانەی خوارەوە بەرا وردبكە:

(بۆ دووەم جار، نەك بۆ جاری یەكەم)

هێندێك جار ئەم وشانەی خوارەوە دەكەونە نێوان ژمارە و ناوی ژمێردراوەوە:

١ـ ناوی ژمارە: وەك أ) (سەر): پێنج سەر خێزان، دە سەر مەڕ.

(سەر) بۆ ژماردنی خەلك و گیانلەبەرانی دی بەكاردێن.

ب) (دانە)،)، (دەنكە)، بۆ ژماردنی شتی وورد بەكاردێت:

دوو دەنكە شقارتە.

دوو دانە فرمێسك.

پ) دەستە:

سێ دەستە جل.

دەستەیە پیاڵە.

دەستە گوڵ.

ت) کۆمەڵە:

سێ کۆمەڵە گەنم.

ج) ڕانە:

دوو ڕانە مەڕ.

چ) ڕەوە، ڕەفە، باقە، چنگ، مشت، پارچە، لەتە، کەرتە، قاشە و هی دی.

٢ـ وشەی کەرەستەی پێشان دەر:

گۆزە (لە)، کووپە، جامە، شووشە، تەنەکە، تەغارە:

سێ کووپە ڕۆن.

دوو گۆزە ئاو.

٣ـ ناوی کێش و پێوان:

سێ مەن ڕۆن.

دوو ڕبە گەنم.

دوو گەز جاو و هی دی.

ئامرازی پێوەندی و پاشبەندەکانی

بەرامبەر بە نەبوونی پاشگری ناوی لە زماندا، ژمارەیەکی زۆر لە ئامرازی پێوەندی و پاشبەندەکانی هەن.

ئامرازی پێوەندی لە شێوەی سلێمانیدا دابەشدەکرێتە سەر دوو بەش:

بنجی: لە، بە، بۆ، بێ، (هە) تا.

نابنجی: (لە) لای، لەبەر، لەژێر، لەناو // لەنێو، لە بەیانی، لە نزیکی، لەسەر، لەپاش، لەپێش، لەپشت، لەتەنشت، لەکوێی، لەجێی ، لەجیات، بە (لە) دەورەی // دەوری، بە دوووی، لە دووای، بەشوێن، بەهۆی، لەبابەت.

ئامرازی (لەگەڵ، لەباتی، لەبارەی) شوێنی تایبەتیان لەنێو ئەم ئامرازانەدا هەیە ، باوەکو وشەی بەرامبەریان نییە، بەڵام لە رووی دارشتن و ئەرکەوە بە ئامرازی نێوەوە دەلکێن.

هەروا جۆرە گروپێکی دیش شوێنێکی تایبەتی خۆی هەیە، کە لە لێکدانی ئامرازی پێوەندی بنجی لەگەڵ جێناوی لکاوی (ـ ێ)دا دەبێت، وەك: لێ، پێ، تێ.

گروپی ئامرازی پێوەندی نابنجی لە کۆمەڵە ناوێکیش پێکدێن، کە ئەرکی پێوەندی و بەندیواری پاراستووە، لەگەڵ ئەو ناوانەی لێی دارێژراون. ئامرازی پێوەندی نابنجی چۆن لەگەڵ ئامرازی خستنەسەردا دەبێت، هەروا بێ ئەو ئامرازەش بەکاردێت و ئەرکی ئامرازی پێوەندی بنجی دەگێرێت، کە دەوری رێزمانی دەبینێت.

ئامرازی پێوەندی بەتەنیا دەور دەگێرێت، هەروا بۆی هەیە پاشکۆی (ـ ەوە) وەیا (دا)ی لەگەڵ بەکاربێت و پێوەی بلکێت. لەو بارەدا بەهێزی دەربڕینی و هەروا سەربەخۆیی ئامرازەکە پێشان دەدات، کە بەبێ ئەوانە بەکارنایەن، بۆیە دەڵێن هەر ئەو پێوەندییە بۆی هەیە بەهۆی ئامراز وەیا ئامراز و پاشکۆکەیەوە دەربڕێت.

ئامرازی پێوەندی بنجی واتای جۆراوجۆر و کاتی ئۆبێکت دەست نیشان دەکات.

ئامرازی پێوەندی نابنجی پێوەندێکی فراوانتر دەبەخشێت. بەشێك لەم ئامرازانە بۆی هەیە پێوەندی ئۆبێکتی بنوێنێت، بەشێکی دی ئەم گروپەیە لەگەڵ پیشان دانی ئۆبێکت پێوەندێکی دیاری کراویش دەست نیشان دەکات.

ئەو ئامرازانەی کەوتوونەتە نێوان ئەم دوو جۆرەوەش پێوەندی ئۆبێکتی (کراوی) پێشان دەدەن.

تایبەتێتی ئامرازی پێوەندی لە شێوەی سلێمانیدا بەکارهاتنی ئامرازە لەپاش بەرکاری تیان، کە برێتیە لەجێناوی لکاوی کەسی.

بەکارهێنانی ئامرازی پێوەندی بنجی

ئامرازی پێوەندی ـ لە : یەکێکە لەو ئامرازە هەرە واتادارانەی ڕێزمانی، کە چۆن بەتەنیا بەبێ پاشبەندەکانی بەکاردێت، هەروا لەگەڵ پاشبەندەکانیشی بەکاردێت.

آ- بەکارهێنانی ئامرازی پێوەندی ـ لە ـ بە تەنیا:

١) واتای دەرچوون لەبۆشایی (لەگەڵ ئەو کارانەی، کە مانای دەرچوون دەبەخشن):

گۆزە هەموو جارێك بە ساخی لەکانی ناگەڕێتەوە.

لەباخەکە دەرکەوت و ڕۆیشت

کە ئامرازی (لە) واتای دەرچوون و کۆتایی پێهێنان لە بۆشاییدا دەگەیەنێت ئەم واتا دیاریکراوانەی خوارەوە دەبەخشێت:

أ) دوورکەوتنەوە:

لە دێیەکە دوورکەوتن.

ب) سەرچاوەی دەرهێنانی کەرەستە:

شەکر لە قامیش دەردەهێنرێ.

پ) بەشبەشکردن:

مانگ بەشێکی لەباخچەکە ڕۆشنکردووە.

ت) بەراوردکردن:

لە ڕێوی پێچترە.

٢) واتای شوێن دەبەخشێت (لەگەڵ کاری چەسپیو و نەجوولاو) دا:

لەشاخ و چیا گوڵ گەشایەوە.

لەم بارەی لەپێشوو باسکراودا بە شێوەیەکی گشتی پاشکۆی (دا) لەگەڵ ئامرازی پێوەندی (لە) بەکاردێت.

٣) واتای ڕێچکە دەبەخشێت (لەگەڵ ئەو کارانەی ڕێچکە پێشان دەدەن):

لەتەنوور نێزیك بوومەوە.

لە ناڵیش ئەدا لەبزماریش.

٤) واتای گواستنەوە دەگەیەنێت لەگەڵ ئەو کارانەی، کە ڕێچکەی جوولانەوە پێشان دەدەن :

لەمێژ نەبوو لە دەشتەکە دەریازبووبوون و لە ڕووباری بەرازگر پەڕیبوونەوە.

ب ـ بەکارهێنانی ئامرازی پێوەندی (لە) لەگەڵ پاشبەنددا :

لەگەڵ (ـ ەوە)دا ئەم واتایانەی خوارەوە دەبەخشێت:

١) دەرچوون لە بۆشایی:

أ- لەگەڵ ئەو کارانەی، کە واتای دەرچون و کۆتایی پێهێنان دەگەیەنێت:

کوردەکان لە قەڵاکەوە دەرکەوتن.

ب ـ لەگەڵ ئەو کارانەی، کە واتای پێشوو نابەخشن:

کوڕەکە لەبنی بیرەکەوە هاواری ئەکرد.

پ ـ لەگەڵ ئەو کارانەی هەردوو ڕێچکەی هاتوچۆکردن و گەیشتن دەست نیشان دەکات و شوێنی ئەنجامیش پێشان دەدات.

لە کەرکووکەوە هاتۆتە ئێرە.

٢ـ سەرەتای کات دەست نیشان دەکات:

لەنیوەڕۆوە باران ئەبارێ.

لەبەیانێوە تا ئێوارە لەوێ دانیشتووە.

٣ـ نیشانەیەکی دیارکراوی سەرهەڵدانە:

ئەمزانی ئەو نەخۆشییە لە خواردنەوەی ئاوی پیسی جنوویەوە بوو.

٤ـ گواستنەوە دەگەیەنێت (لەگەڵ ئەو کارانەی ڕێچکەی جووڵانەوە دەست نیشان دەکەن):

نابێ لە دەرگاشەوە کەس بتبینێ.

٥ـ لەلێکدانی لەگەڵ ناوی (ماڵ)دا.

لەماڵەوە ئیش ئەکات.

لەگەڵ پاشبەندی (ـ دا // ـ ا)دا واتای شوێن دەبەخشێت:

لە حەو ئاسمانا ئەستێرەیەکی نییە.

هەروا بۆ پیشاندانی کات و کراوی دیاردا بەکاردێت:

کوردستان لە بەهارا بەهەشتە.

لەو خەیاڵانەدا بوو، کە وورده وورده خەو بردێوه.

لە غەریبی دا بووین.

ئامرازی پێوەندی (بۆ) چۆن بەتەنیا بەکاردێت، ئاوا لەگەڵ پاشبەندیشدا بەکاردێت:

بەکارهێنانی ئامرازی (بۆ) بەتەنیا:

بە دەرزی بیر هەڵناکەندرێت. (پەند)

١ـ بەواتای ئامرازێکی پێوەندیدار بەکاردێت:

أـ بۆ واتای کات:

بەچەند ڕۆژ گەیشتنە بەغدا.

ب ـ بۆ واتای نرخاندن:

کتێبەکەم بەدوو دینار کڕی.

٢ـ واتای هۆی ڕوودانی کاری ڕوودراو دەبەخشێت:

من بەکوردی پێت ئەڵێم.

سەری بەسەردا گرت و بە زەردەخەنەیێکەوە وتی ..

٣ـ واتای کاتی ڕووداوی تەواو دەبەخشێت:

بەشەو جەردە بە ڕۆژ مەردە. (پەند)

٤ـ مانای هاوڕوودانی ڕووداو دەبەخشێت:

بەچاوپێکەوتنی براکەی زۆر کەیف خۆش بوو.

٥ـ پێوەندی بیری دەست نیشان دەکات:

بەم حیسابە، بە فکری ئەو.

٦ـ ڕێچکەی ڕووداو پێشان دەدات:

سەگ بە مانگەشە و ئەوەڕێت.

ئەمری کرد بە وەزیرەکەی.

ب ـ بەکارهێنانی ئامرازی پێوەندی (بە) لەگەڵ پاشبەندەکاندا.

لەگەڵ پاشبەندی (ـ ەوە) ئەم واتایانە دەبەخشێت:

١ـ هۆ و چۆنیەتی ڕووداو:

بە ساردییێکەوە سڵاوم لێکرد.

٢ـ ڕێچکە:

خەدیجە گوێی نابوو بە دەرگاکەوە.

٣ـ تێکرای کۆمەڵێك ڕووداو:

لەپاشا بە هەردوو منداڵەکانەوە هاتەماڵەوە.

لەگەڵ پاشبەندی (ـ دا) دا بۆ ئەم واتایانە بەکاردێت:

١ـ کەس (بە دەگمەن شت)، کە بەهۆی ئەوەوە ڕووداوەکە ڕوودەدات:

نامەکەم بە دۆستما نارد.

٢ـ گواستنەوە:

هەوا بە لووت و قورگا تێپەڕ ئەبێت و گەرم ئەبێت.

٣ـ شوێنی ئەو شتەی کە ڕووداوی لەسەر ڕوو دەدات:

بە ژوورەکەدا ئەهات و ئەچوو.

فرمێسکێك بە ڕووی پاشادا هاتە خوارەوە.

٤ـ ڕێچکەی ڕووداو بەرەو ژووروو وەیا بەرەو ناوەوەی شت.

زرمەیەك هات و تۆپە بە ئاسمانا چوو.

دارا بزمارەکەی بە مێزەکەدا داکوتاند.

ئامرازی پێوەندی (بۆ) ئەم واتایانەی خوارەوە دەبەخشێت.

١ـ ڕێچکە:

کاپتان دەستی درێژکرد بۆ دەستی کچە.

ناچار گەڕامەوە بۆ دێی عازەبان.

بۆ هەمان واتای نـاوبراو ئـامرازی پێوەنـدی لەگـەڵ پاشـکۆی (ـ ەوە)دا بـەکاردێت، بەڵام هەر تەنیا لەگەڵ ناوی (ماڵ)دا:

ئەگەڕێمەوە بۆ ماڵەوە.

(ـ بۆ ماڵەوە ـ بەراورد بکە لەگەڵ دارشتنی ئاوەڵکاری هاوچەشنی، وەك بۆ سەرەوە، بۆ خوارەوە و هی دی).

٢ـ کەس:

مەبەست لەو کەسەیە ، کە ڕووداوەکە لە پێناوی ئەودا ڕوودەدات:

کتێبەکانت بۆ ئەنێرم.

٣ـ ئامانج:

ئیتر هەڵستان بۆ ڕۆیشتن، ئەبینن پێڵاویان دیار نییە.

٤ـ هۆ:

ئەبم بە شێت بۆ زوڵفت.

٥ـ کات:

بۆ بەیانی نووسراوەکەم بردەوە.

ئامرازە پێوەندی (بێ) نەبوونی شتیش دەست نیشان دەکات:

مزگەوت بێ مەلا نابێت. (پەند)

ئامرازی پێوەندی (بێ) لەگەڵ ئامرازی پێوەندی (بە)ش بەکاردێت.

نە تۆ بەبێ من، نە من بەبێ تۆ.

.ئامرازی { هە (تا) } واتای کات و ماوەی ڕوودانی ڕووداو دەست نیشان دەکات:

من هەتا سلێمانی ئەچم.

بەڵام من بەڕاستی پێت ئەڵێم، کە تا هەفتەیەکی تر ناژی.

جۆری بەکارهێنانی ئامرازی پێوەندی بنجی لە خشتەی ژمارە (٥)ی کۆتایی ئەم باسەدا ڕوون کراوەتەوە.

بەکارهێنانی ئامرازی بنجی لەگەڵ جێناوی لکاوی (ـ ێ)

ئامرازی سادەی (لە، بە، دە) بە لێکدانیان لەگەڵ جێناوی لکاوی (ـ ێ) ئامرازی نەسادەی (لێ، پێ، تێ) دروستدەکەن.

ئامرازی لێکدراو بە شێوەیەکی گشتی پێوەندی ئۆبێکتی (کراوی) ڕوون دەکاتەوە، لەو کاتەدا، کە بەرکاری تیان برێتی دەبێت لەجێناوی لکاو وەیا کۆتایی کار لەگەڵ کاری تێپەری رابوردوودا.

کە بەرکاری تیان برێتی دەبێت لە جێناوی لکاوی کەسی، ئامرازی لێکدراو چۆن دەکەوێتە پێش ناوەوە ئاواش دەکەوێتە پاشێوە. لەو کاتانەدا ئامراز دەکەوێتە پێش بەرکارەوە، کە بەرکاری ڕاستەوخۆ لە ڕستەدا نابێت، بۆ وێنە:

لێیان ئەپرسم.

پێم بڵێ.

ئەگەر لە ڕستەدا بەرکاری ڕاستەوخۆ هەبوو و بەرکاری تیانیش برێتی بوو لە جێناوی لکاوی کەسی، ئەوا ئامرازی پێوەندی لێکدراو دەکەوێتە دوایانەوە:

تۆ ئەم سەگ و گورگانەم لێ دووربخەرەوە.

ئەمن دەرمانەکەت پێ ئەدەم .

ئامرازی لکاوی (ـ ە)

لە شێوەی سلێمانیدا ئەو کارەی ڕێچکەی ڕووداو ڕووندەکاتەوە، بۆی هەیە بەهۆی ئامرازی لکاوی (ـ ە)وە (٢٩) بە ئۆبێکتی (کراو)ی ڕووداوەکەوە پێوەستدار بێت، لەم

بارەدا ئەم ناوەی ، کە دەوری کراوی گێراوە دەکەوێتە دوای کارەکەوە:

هەرکە گەیشتینە شار منیان خستە بەندیخانە.

کامتان هاتە کوردستان؟

ناچار ڕووم کردە عازەبان.

سەری هەڵبڕی و چاوەکانی برییە ئاسمان.

ئەو ئۆبێکتی (کراو)ەی ڕێچکەی ڕووداو پێشاندەدات، لەوانەیە پاشکۆی ئامرازی پێوەندیشی بچیتە سەر (بەتایبەتی پاشکۆی - ەوە)

لەوێ خستنیانەوە بەندیخانەوە.

ئەوان کەی هاتنەماڵەوە ؟

مناڵەکە خۆی کوتایە تاریکیەوە.

لەپاشا گەڕایەوە دێیەکە (٣٠)

هێندێك جار ئامرازی ناوی دەکەوێتە نێوان ئەو کارەی ئامرازی لکاوی (- ە) ی پێوەلکاوە و لەگەڵ ناوی ئۆبێکتی لێکی دەدەن، ئەو بارەش ڕێچکەی ڕوودانی ڕووداوەکە پتەوتر دەکات.

خۆر ئەکەوێتە ناو ئاشەکەوە.

کە گەیشتنە بەر دەرگا گەلاوێژ ڕاوەستا.

لەپاڵ ئەو جۆرە کارانەی لەمەوبەر باسکران کاری (بوون)یش هەمان دەور دەگێڕێت و ئامرازی لکاوی (- ە)ی بە کۆتاییەوە دەلکێت.

کەی ئەبیتە پیاو ؟

ئەم ڕستەیەی پێشو لەگەڵ ئەم ڕستەی ژێروو بەراورد بکە، کە ئامرازی (بە) شوێنی (- ە)ی گرتۆتەوە و کەوتۆتە دوای کارەوە:

ئەبێ ببی بە پۆلیس .

بەکارهێنانی ئامرازی نابنجی

ئامرازی (لە) لای (لەگەڵ ـ لا ـ دا بەراوردی بکە) شوێن (لە بۆشاییەکی بەر ئاوەڵەدا) دەست نیشان دەکات:

لەلای مزگەوتەکەوە ڕاوەستابوو.

لای من هەمیشە بەهارە.

ئامرازی ـ بۆلای ـ ڕێچکە پێشان دەدات:

لە بەندیخانە دێت بۆ لای ئەم نیشتمانە.

ئامرازی ـ بۆلای ـ کات پێشان دەدا:

بەلای ئێوارە گەراینە ماڵەوە.

لێکدانی ئامرازی ـ بەلای ـ لەگەڵ پاشکۆی (ـ دا)دا جووڵانەوە بەرەو شت دەست نیشان دەکات.

ڕۆستەم بەلای زەوێکەی ئەمانا تێپەڕی.

ژنەکە بەلای مندا ڕۆیشت.

ئامرازی لەبەر (لەگەڵ ـ بەر ـ دا بەراوردی بکە) ئەم واتایانە دەبەخشێت:

١ـ هۆ:

کورەکە لەبەر تۆ ئەروات.

٢ـ ئامانج:

لەبەر یەك زەردەخەنەی لێوەبکات جیهان ئەکا سەرانسەر گرییە و شین.

بەلێکدانی لەبەر لەگەڵ (ـ دا)دا شوێنی کەس، شت پێشان دەدرێت:

ئەفسەرەکە لەبەر پەنجەرەکەدا ڕاوەستا.

لەبەر شەوقی مانگە شەوەکە ڕووخساری زۆر باش ئەبینرا.

لە ئامرازی پێوەندی ـ بە ـ دا ئامرازی ئاوەڵکاری دادەرێژرێت:

١ـ بەرانبەر // بەرامبەر:

بەرامبەر ماڵەکەمان ژوورێکی ڕووخاو هەبوو.

ب ـ بەرەو (ەوە) ـ ڕێچکە پێشان دەدات:

بەرەو ئێرە دێت، ئەترسم ، کە بمێنێ توورە ئەبێ.

ئامرازی لەژێر لەگەڵ (ژێر)دا بەراورد بکە، کە ڕێچکەی بزووتنەوە لەژێر شتەوە دەست نیشان دەکات.

دەستێکی لەژێر لێفەکەوە دەرهێنا.

سەرینی لەژێر سەری دەرکێشا.

ئامرازی پێوەندی لەناو // لەنێو (لەگەڵ ناودا بەراوردی بکە) بە لێکدانی لەگەڵ (دا)دا ناوەوەی شت دەست نیشان دەکات.

گەوهەر لەناو قوڕدا ون نابێت (پەند)

لەنێویاندا ئاسنگەرێکی ئازا پەیدا بوو.

کە ئامرازی لەناو لەگەڵ پاشکۆی (ـ ەوە)دا لێکدەدەن، ناوەوەی هەر جۆرە شتێك بێت روون دەکرێتەوە:

لەناو ئاگرەکەوە دەری هێنام.

ئامرازی لەنێوان بەتەنیا هیچ واتایەك نابەخشێت، بەڵام لە لێکدانی دا لەگەڵ پاشکۆی (دا) دا پێوەندی نێوان دوو ڕوودا و (بە دەگمەن زێتر) وەیا کەس پیشان دەدات:

لەنێوانی من و تۆدا دۆستایەتیکی زۆر هەیە

ئامرازی لەبەینی (لەگەڵ بەین دا بەراوردی بکە) پێوەندی نێوان هەر کەسان، بەڵکو شتانیش دەست نیشان دەکات):

لەبەینی ئەم دوو وشەیەدا بەندیواری هەیە.

ئامرازی لەنزیك (لەگەڵ نزیك دا بەراورد بکە)

نزیکترین پێوانەی (پێوەندی کات، چەندێتی و بەرئاوەڵەیی بۆشایی) دەست نیشان دەکات.

نزیك چل ڕۆژ بەبەزم و ئاهەنگ خەریك بوو.

کانی سەوزە نزیکەی سەد ماڵی تیایە.

لەلێکدانی ئامرازی لەنزیك لەگەڵ پاشکۆی (ـ ەوە) دا شوێن وەیا جووڵانەوە لەنزیکەوە ڕوون دەکاتەوە:

لەنزیك جۆگە ئاوێکدا دانیشتن.

لەنزیك دارەکەوە کەوتم.

ئامرازی (لە) سەر (لەگەڵ سەردا بەراوردی بکە) ئەم واتایانە دەگەیەنێت:

١- هەبوون وەیا جووڵانەوەی ڕووداوێك لەسەر هەرشتێکدا بێت:

مەلا ئەیوت ئەم دنیایە لەسەر پشتی گایەکە، گایەکەش لەسەر پشتی ماسیيە.

پیرەمێردێك لەسەر کورسێکە دانیشتبوو.

ب- ڕێچکە بەرەو ژووروو وەیا سەر ڕووبەری شت دەست نیشان دەکات:

خوێن وەك یاقووت تك تك سەر زەوی ئەکەوت.

ئافرەت پێچەکەی لەسەر ڕووی لادا هەناسەیەکی هەڵکێشا و وتی..

پ ـ هەروا واتای ئۆبێکتی بەرئاوەڵەیی دەست نیشان دەکات. (هۆی ڕوودان ڕووندەکاتەوە):

لەسەر سەختیم بووم، کە مام.

پاشاش لەسەر بەڵێنەکەی خۆی فەرمانیدا و سەری هەموویانیان پەڕاند.

لەسەر تووتن باسێکی نووسیوە.

لەسەر حسێبی ڕەنجی هەژاران بەشارەکانی ئەمریکادا ئەگەڕان.

لەلێکدانی سەر لە (لەگەڵ ئامرازی بنجیدا) کات پێشان دەدات:

سەر لەبەیانی وەرەماڵەوە.

سەر لە ئێوارەیەك کورەکە ئەچێ بۆ ڕاو.

کە ئامرازی بەسەر لەگەڵ پاشکۆی (دا)دا ئەم واتایانەی خوارەوە دەبەخشێت:

آ) جووڵانەوە بەرەو ژوورروو وەیا لەسەر ڕووی شت پێشان دەدات:

فرمێسك بەسەر ڕوومەتیا ئەهاتە خوارەوە.

سەری بەسەر کاغەزەکەدا شۆڕ ئەکردەوە.

ب - ڕێچکەی ڕووداو (لە پانتایی و بۆشاییدا):

خوێنەکەی بەسەر ئەرزا ئەڕژا.

لەپڕ دارەکەی فڕێدا و نەڕانی بەسەر ژەندەرمەکەدا.

لێکدانی بەسەر لەگەڵ (ـ ەوە)دا بوونی هەر شتێك بێت لەسەر شتی دیدا پێشان دەدات.

وەك مەیموون بەسەر دارەوە ئەژین.

ئێستا ناوی بەسەر هەموو دەمێکەوەیە.

ئامرازی لەپاش هەڵوێستی دووای ڕوودان پێشان دەدات:

لەپاش کوژرانی باوکی بەئەمری کەریم خان ئاغا محەمەد هێنرا بۆ شیراز.

ئامرازی لەپێش هەڵوێستی ڕوودانی پێش ڕووداوەکە دەست نیشان دەکات:

ئەی پێش ئەو چیت ئەکرد.

ئامرازی پێوەندی لەپشت (لەگەڵ پشت دا بەراوردی بکە) کە لەگەڵ پاشگری (ـ ەوە) دا بەکاردێت و ئەم واتایانەی خوارەوە دەبەخشێت:

أ) کەوتنە پاش هەر چ کەسێك وەیا هەر چ شتێکەوە:

فەرهادیش لەپشت مێزەکەوە دانیشتبوو.

ب) ڕێچکەی ڕوودا و لەدووای شت وەیا لەدووای شتەوە دەست پێکردن:

کچەش ڕۆیشت و لە پشتەوە ڕاوەستا.

لەپشت دەرگاکە هاتە دەرەوە

ئـامرازی پێوەنـدی لەتەنیشـت (تەنیشـت لەگـەڵ لەتەنیشـتدا بـەراورد بکـە) لەبەکارهێنانیدا لەگەڵ (ـ ەوە) واتای کەوتنی یان هەبوونی شتە وەیـا کەسێکە لـەلای کەسێکەوە یانیش شتێکەوە:

ڕۆژێك لەڕۆژان، کە کورەکە لەتەنیشت باوکێوە دانیشتبوو.

خانوەکەمان لەتەنیشت ڕووبارەکەوە هەڵکەوتووە.

ئامرازی لەگوێ (لەگەڵ گوێدا بەراورد بکە) شوێن دەست نیشان دەکـات، کـە لـە قەراخ شوێنێکی تر وەیا لەلایەوە:

لە خوارووی ئەوانیشەوە کوڕەکەی عەلی ئەفەنی لەلای رادیۆکە دانیشتبوو.

ئامرازی لەجێی // جیات (لەگەڵ جێدا بەراور بکە) بە واتای برێتی بەکاردێت:

لەجێی تۆ ئیش ئەکەم.

کە بەیانی لەخەو ڕاپەرین، تەماشایان کرد لە جێی حەمە کوڕێك بەستراوەتەوە.

ئـامرازی بـەدەوری // دەوری (لەگـەڵ دەورەدا بـەراوردیان بکـە) لەگـەڵ (ـ دا)دا واتای سووڕان بەدەوروبەری کەسێك وەیا شتێك دا دەگەیەنێت.

بەدەوری کانییەکەدا لباد و بەڕە داخرابوون.

مـیر سـولەیمان بـەگ لـە ماوەیـەکی کـەم دا توانـی، کــە زۆر لـەمیرەکانی کـورد لەدەورەی خۆی کۆبکاتەوە.

هاوواتـای ئـەم ئامرازەی پێشـوو چـەند ئـامرازێکی دارێـژراوی ئاوەڵکارییـە، وەك دەوران دەور، دەوروبەر، دەوروپشت.

ئامرازی لێکدراوی بـەدووی .. دا (لەگـەڵ دوودا بـەراورد بکـە) جووڵانـەوەی دوای ڕووداو ڕوون دەکاتەوە:

کچەش بەدوایدا ڕۆیشت.

پەلە مەکە بەدووی مندا وەرە.

ئامرازی داڕێژراو (لە) دوای، کە لە دووی وەرگیراوە پێوەندی کات دەست نیشان دەکات:

ئاشتی دوای شەڕ خۆشە.

لەدوای سێ سەعات گەیشتنە شارەکە.

لەبەکارهێنانی ئامرازی بەشوێن (لەگەڵ شوێندا بەراوردی بکە) لەگەڵ (ـ دا) دا ئەو کەسە دەگەیەنێت، کە دەوری بەرکاری مەبەستکراوی گێڕاوە:

باوکم منی نارد بە شوێنتا.

بەشوێن براکەیا ڕوو بەئیسفەهان بەرێ کەوت.

ئامرازی بەهۆی (لەگەڵ ـ هۆ ـ دا بەراوردی بکە) هێندێك جار لەگەڵ پاشکۆی (ـ ەوە) دا بەکاردێت و ئەو کەسە وەیا شتە دەست نیشان دەکات، کە بە هۆیەوە ڕووداوەکە ڕوودەدات:

ئەحمەد بەهۆی پیرێژنەکەوە خۆی ئەگەیەنێتە شاییەکە.

سبەی شەوێ ئەفسەرەکان بەهۆی ماشینەکە لە سەقزەوە دێنە کانی سەوزە.

ئامرازی لەبابەت (لەگەڵ ـ بابەت ـ دا بەراوردی بکە)، کە لەگەڵ (ـ ەوە)دا بەکاردێت، یارمەتی ڕوون کردنەوەی کراو (ئۆبێکت)ی قسە وەیا بیرەکە دەدات:

لەبابەت ئەمەوە هیچم نەبیستووە.

یەکێ لەو کاغەزەی تەماشام کرد لە بابەت ژنێکەوە بوو.

هاوواتای ئەم ئامرازە (لەبارەی // دەربارەی)، کە بەیارمەتی ئامرازی خستنە سەرەوە دادەڕێژرێت:

ئارەزوو ئەکەم، کە چیرۆکێکی بچووکتان پێشکێش بکەم لەبارەی شەڕی جیهانی یەکەمەوە.

ئامرازی (لەمەر) هەمان واتای ئامرازی لە بابەت دەگەیەنێت:

ئامرازی لەگەڵ لەبەکارهێنانی‌دا لەگەڵ پاشـکۆی (دا)دا هـاوڕووداوی جۆراوجـۆری ڕوودان دەگەیەنێت:

ئایا ئارەزووت نی‌یە لەگەڵ باوکتا لەم سەفەرەدا هاوڕێتی بکەی.

تانجیەکەمان برد لەگەڵ خۆمانا بۆ ڕاو.

ئامرازی ـ لەباتی ـ هەمان واتای ئامرازی لەجێی دەگەیەنێت.

بەکارهێنانی ئامراز لەدوای ناودا

لەگەڵ ئەو بارانەی لەسەرەوەدا باسـکران، کـە ئـامرازی نەسـادە تێیـدا بەشـداری کردبوو، باری دیش بەرچاو دەکەوێت، کە ئامرازەکە دەکەوێتـە دوای نـاوەوە بەتایبـەتی ئامرازی بۆ و ئامرازی لەگەڵ، هەروا ئامرازی لەلا و لەسەر (ئامرازی نەسادەی : لێ، پـێ و تی)یش هەمان دەور دەگێڕن:

کە بەرکاری تیان برێتی دەبێت لەجێناوی لکاوی کەسی وەیا کۆتایی کەسـی کـار ئەم ئامرازانە دەکەونە دوای ناوەوە:

ئەم کوڕەم بۆ بانگ بکەن.

کابرا جێگای بۆ دانایین.

دەمەوێ قسەت لەگەڵ بکەم.

هیچی ترم لەلا نییە.

هـەروەکو لـەم وێنانـەی سـەرەوەدا دیـارە ئـامراز کەوتۆتـە دوای بـەرکاری ڕاستەوخۆوە (وەیا دیارخەری بـەرکارەوە)، کـە جێنـاوی لکـاوی پێـوە نووسـاوە و کـراو (ئۆبێکتی)ی تیانی دەربڕیوە و کەوتۆتە دوای بەرکاری ڕاستەوخۆوە:

ئەو کەوشانەم لای بۆیاخچی بۆ بۆیاخ کە.

ئەگـەر بـەرکاری ڕاسـتەوخۆ لـە ڕسـتەدا نـەبوو، ئـەوا جێنـاوی لکـاوی کەسـی بـە

کۆتایی بەشێکی دی ڕستەوە دەلکێت:

هەرچەندی لەگەڵ خەریك بوو، هیچ کەلکی نەگرت.

ئەو بەرکاری تیانەی، کە بریتیە لەکۆتایی کەسی کار، ئامرازی پێوەندێکەی دەکەوێتە پێش کارەوە:

دوایی دەرگای دەرەوەیان بۆ کردمەوە و بەیەك شەق فرییان دامە کۆلان.

ئامرازی (لە) بەبێ پاشبەند	ئامرازی (لە) + پاشبەندی ـ ەوە	ئامرازی (لە) + پاشبەندی (د)ا
دەرچوون شوێن ڕێچکە جووڵانەوە بەنێو بەناودا	دەرچوون شوێن (کەم بەکار دێت) جووڵانەوە بەنێو بەناودا	شوێن
ئامرازی (بە) بەبێ پاشبەند	ئامرازی (بە) + پاشبەندی ـ ەوە	ئامرازی (بە) + پاشبەندی (د)ا
ئامراز هۆی ڕووداو کاتی ڕوودانی ڕووداو ڕێچکە	—— هۆی ڕووداو ڕووداوی تێکرایی ڕێچکە	ئامراز —— شوێن ڕێچکە
ئامرازی (بۆ) بەبێ پاشکۆ	ئامرازی (بۆ) + پاشکۆی ـ ەوە	
ڕێچکە ئامانج هۆ	ڕێچکە (کەم بەکاردێت)	

ئاوەڵکار

ئاوەڵکار دابەشدەکرێتە سەر دوو بەشی سەرەکی: ئاوەڵکاری بنجی و ئاوەڵکاری داڕێژراو.

ئاوەڵکاری بنجی ئەو ئاوەڵکارەیە، کە ناگۆڕێت و دەوری ئاوەڵوشەی کار (ئاوەڵگوزارە) دەگێڕێت. بەشی هەرە واتاداری ئەم جۆرە ئاوەڵکارانە ئەو بەشانەن، کە بەناو و جێناوەوە پێوەستن:

ئێستا، هێشتا، ئنجا، ئینجا، ئەوسا، ئەوسایە، خێرا، کەی، کوێ، ئێرە، لێرە، کوا، کوانێ، لەوێ، ئەوێ، هەمیشە، هەنوو، هەنووکە، دیسان، دیسانەوە، ناکاو، لەناکاو، تەنانەت، پێکەوە، دوێنێ، ئەمڕۆ، ئیمڕۆ، قەت، ئەمشەو، ئیمشەو، پەیتا پەیتا و هی دی.

وێنە:

ئیمشەو بیری لێ ئەکەمەوە، ئنجا، بەیانی دیسان چاومان بەیەك ئەکەوێتەوە.

هێشتا دە پانزە شووتی تیا ماوە سبەینێ بۆ ئەمانەش ئەگەڕێمەوە، ئنجا ئەوسا بێستانەکە بەڕەڵا ئەکەم.

ئەوە لەچی ئەگەڕێی لێرە.

ئەمجا ئێستا بڕۆم تۆ بڵێی بیگەمێ.

چاکەکەی، کە دوێنێ کردت پێویستە ئەمڕۆ پاداشتی وەرگرێتەوە (پەند).

باپێکەوە بڕۆین.

ئاوەڵکاری داڕێژراو

بەشی جۆراوجۆری ئاخافتن دەگرێتەوە، کە ئەم گروپانەی خوارەوەی لێ پێکدێت:

١ـ ناو لەگەڵ نیشانەی کۆدا (ـ ان) ئاوەڵکاری کات دادەڕێژن:

ئێواران، ئێوارە، شەوان، هاوینان، زستانان، پایزان، ساڵان، جاران، جەژنان.

ئەم جۆرە دارشتنانەی خوارەوە هێندێک جار ئامرازی پێوەندییان بەپێش دەکەوێت:

بەزستانان، بەشەوان و هی‌دی

٢ـ ناو (ئاوەڵناو بەڕادەیەکی کەمتر) نیشانەی (ـ ێ)ی دۆخی تیانیان دەچێتە سەر و ئاوەڵکاری کات وەیا شوێنیان لێ دادەرێژرێت:

بەهارێ، ژوورێ، دەرێ، خوارێ، هاوینێ، زستانێ، پایزێ و هی دی.

٣ـ ناو (ئاوەڵناو و جێناو بەڕادەیەکی کەمتر) بەلێکدانیان لەگەڵ نیشانەی نەناسیاری ـ ێ (ك) دا ئاوەڵکاری چۆنیەتی دادەرێژێت:

گەلێ، ڕۆژێك، کەمێ، چەندێ، نەختێ و هی دی.

٤ـ ناو، جێناو و ئامرازی پێوەندی و پاشبەندەکانی.

لەژوورەوە، لە دەرەوە، لە ماڵەوە، لە دوورەوە، لە نزیکەوە، لەتەنیشتەوە، لە پێشەوە، لە پاشەوە، لەوێوە، لەکوێوە، لێرەوە و هی دی.

٥ـ ئامرازی پێوەندی و ناو و ئامرازی پێوەندی و جێناو:

بەهەڵکەوت، سەرلەنوێ، بەم ڕەنگە، بەم جۆرە، ئەم دیو، ئەو دیو، بەم زووانە، بەفرکەیەك، بەفرکانێك، لەمەودووا، هیچ وەخت، بەچەند، بەتایبەتی، لەهیچ کوێیەك، بۆکوێ، لەبەرچی، لەبەر ئەمە و هی دی.

وێنە:

پایزان میوە زۆرە.

ئەڵێن ئەگەر زستانان چۆلەکە پەلاماری ژووری دا ئەوە بەفرێکی زۆر قورس ئەبارێ.

ئێوارە، کە باوکی گەڕایەوە دایکی پێی وت:

شەوێ لەناو جێگەکەدا کەوتە پەژارەی ئەوە، کە ئەمجارە چی بکرێ.

کوڕەکە کەمێ خۆی بۆ لارکردەوە.

دڵۆپە وەکو فرمێسك بە چلۆرەی ژێر کوێسوانە ـ کانا ئەهاتە خوارەوە.

لە هەوەڵەوە ئیشم دزیکردنی بوو.

لەوێوە چوومە لای براکەم.

بە فرکانێ بچۆ ئەو گوزەڵەیە پڕ بکە لە ئاوی سارد.

لەدەوری ئاوەڵوشەیکار (ئاوەڵگوزارە) دا ئاوەڵناو و جێناویش هاوبەشـی دەکـەن و دۆخێکی سینتاکسی تایبەتیان دەبێت.

زۆر، چۆن، چلۆن، واوەها، زوو، هەموو و هی دی.

ئەی ئەمە چۆن بزانم ؟

لەبەر ئەوە زۆر خۆشم ئەوێت.

باوکە گیان زوو بگەڕێرەوە زوو.

کوڕم وا مەڵێ.

دەوڵەمەندترین ڕێگە و هۆی داڕشتنی ئاوەڵکاری داڕێژراو دووپاتکردنەوەی ناوە:

شەرمن ـ شەرمن، ووردە ـ ووردە، کەم ـ کەم، یەك ـ یەك، دەستە ـ دەستە و هـی دی.

بەلێکدانی ناو لەگەڵ پاشگری (ـ انە)دا ئاوەڵکار و ئاوەڵناوی داڕێژراو دادەڕێژرێت:

مەردانە، شێرانە، برایانە، ئازایانە.

بـەلێکدانی نـاو لەگـەڵ پێشـگری (بـە)دا ئاوەڵکـاری داڕێـژراو دادەڕێژێـت، کـە هـۆو چۆنیەتی ڕوودانی ڕووداو دەست نیشان دەکات:

بەچاکی، بەجوانی، بەدرێژایی، بەخۆرایی، بە گورجی، بەدڵخۆشی.

وێنە:

کچە شەرمن ـ شەرمن تەماشای بەرپێی خۆی کرد.

هێزێکی نهێنی کاری کردە بەسێ، شێرانە و مەردانە خەنجـەری لـە مشـتی هـەتیوە هەڵپرووکان و لەسەر سنگی هەتیوەی دانا.

کار

کار تایبەتێتی رەگەزی (کەتیگۆری) کەسی : یەکەم و دووەم و سێیەم، ژمارە: تاك و کۆ، کاتی: رانەبوردوو و داهاتوو، ڕابوردووی سادە، رابوردووی دوور، رابوردووی نێزیك، رابوردووی بەردەوامی[٣١]، دەمکاتی : ئیخباری، ئیلزامی و فرمان، تێپەڕ ، تێنەپەڕ ، کاری کارا دیار و کاری کارابزر[٣٢].

کار لە دوو رەگ دادەڕێژرێت، رەگی کاتی رانەبوردوو و رەگی کاتی رابوردوو.

لەڕووی دارشتنەوە کار دابەش دەبێتە سەر سادە، کە لە رەگی کار و نیشانەی کەسی و نیشانەی کار: رانەبوردوو ـ داهاتووی ئیلزامی و ئیخباری فرمان پێکهاتووە. کاری نەسادەش برێتیە لە ناوی کراوی کاری کاتی رابوردوو و شێوەی پێوەندی کەسی (دەمکاتی ئیخباری) وەیا لەبناغەی کاری ڕابردوو بەلێکدانی لەگەڵ کاری یارمەتیدەری (بوون).

کار دوو شێوەی ڕێزمانی هەیە، کە کەسیان تێدا بەدیار ناکەوێت، شێوەی چاوگ و شێوەی بکەری و کراوی.

شێوەکانی کاری بێ بکەر

چاوگ

چاوگ برێتیە لە رەگی کاتی ڕابوردوو و پێوەنووسانی پاشگری (in // - n-) (لەگەڵ ئەو رەگانەی کۆتاییان بە بزوێن و نەبزوێن هاتووە:

کردن > کرد	،	هاتن > هات،
سووتان > سووتا	،	سووتاندن > سووتاند،
ژماردن > ژمارد	،	نووستن > نووست،
گریاندن > گریاند	،	گیران > گیرا،

کوتران > کوترا ، کوژران > کوژرا،

کران > کرا ، و هی دی

چاوگ نیشانەی کاری و نیشانەی ناوی تێدا کۆ دەبێتەوە. لە نیشانەکانی کار چاوگ بۆی هەیە واتای تێپەر و تێنەپەر ببەخشێت، وەك (کولاّن ـ کولاّندن)، دەمکاتی دیار و بزر (نووسین ـ نووسران، تایبەتێتی ئاوەڵکاری (زوو زوو ڕۆیشتن)، بەرکار وەرگرتن (کتێب خوێندنەوە).

هەروا چاوگ ئامرازی پێوەندی (بە)ی بەپێش دەکەوێت واتای ڕوودانی ڕووداو دەگەیەنێت، کە پێش ڕووداوێکی دی ڕوو دەدات:

بە چاوپێکەوتنی براکەی زۆر کەیف خۆش بوو.

بە بیستنی ئەو قسانەی لێی چووە پێشەوە.

تایبەتێتی ناوی لە چاوگ دا لەوەدا بە دیار دەکەوێت، کە وەکو ناو نیشانەی ناسیاری دەچێتە سەر:

ئەو هەموو هاوار و پەنجەرە شکاندنە کەسی لەو ژوورە نەبزوان.

هەروا نیشانەی نەناسیاریش وەردەگرێت:

پێکەنینێکی زۆر گریانی لە دوایە.

ئامرازی پێوەندی و پاشکۆکەشی لەگەڵدا بەکاردێت:

لە گەڕانەوەیدا بەو خێراییە نە ئەڕۆیشت، کە بەیانی پێی هاتە دەرەوە.

ئامرازی خستنە سەر و ئامرازی لکاوی شوێنی پێوەدەلکێت:

بۆ فرۆشتنم هێناوە.

ئەگەر گۆشت خواردن گرانە، نەخواردنی هەرزانە.

لەپاش گەڕانەوەی براکەم.

چاوگ له ڕستەدا وەکو ناو دەوری سەرکار (نیهاد) دەگێڕێت:

خوێندن بە کوردییە.

هەروا دەوری بەرکاری ڕستە دەبینێت:

دەستم کرد بە گەڕان.

بەشی ناوی وشەیکار (گوزارە) ی ناوی ـ کاری:

هەمیشە خەریکی کڕین و فرۆشتنە.

ناوی بکەر و ناوی کراو

تەنیا لە کاری ڕابوردوو دادەڕێژرێت، بە پێوەلکانی نیشانەی ـ وو // ـ و بە کۆتایی ڕەگی کاری ڕابوردووەوە: هاتوو لە (هاتن)ەوە، مردوو لە (مردن)ەوە نووسیو لە (نووسین) و هێناو لە (هێنان)ەوە. شێوەی نادیاریشی نیشانەی و / W وەردەگرێت: نووسراو، هێنراو، کراو، خوێنراو و هی دی.

لەشێوەی سلێمانیدا ناوی کراو، کە لە کاری ڕابوردوو داڕێژراوە هاوبەشی پێکهێنانی وشەی لێکدراو دەکات و دەکەوێتە دوای ناوەوە: **سەرمابردوو، باگرتوو، کرم خواردوو، دڵ شکاو، کڵاو دڕاو** و هی دی.

ناوی کراو وەکو ئاوەڵناو ئامرازی خستنە سەری دەچێتە سەر بە تایبەتی ئامرازی جۆری یەکەم ودووەمی:

بە دەنگێکی تاساوی خنکاوەوە وتی.

هەستی ترسێکی نەزانراو ئەڕژایە گیانییەوە.

پاش نیوەڕۆش بە ڕێگا ڕاستە چەوریژکراوەکەدا دێیتەوە ماڵە پاك و خاوێنەکەت.

هەروەکو لەم وێنانەی سەرەوەدا دیارە ناوی کراو وەکو ئاوەڵناو ئامرازی خستنەسەری (ـ ە)ی دەچێتەسەر، بەڵام لە باری داخراوی دا نیشانەی ناسیاریش وەردەگرێت، کە ئەویش بۆ ناوی دیارخراو دەگەڕێتەوە و ناوەکەش نیشانەی کۆ و

پاشبەندی ئامرازی پێوەندی و جێناوی لکاویش وەردەگرێت (لە واتـای کەسـی بکـەر و خاوەنیەتی)دا.

ناوی کراو نیشانەی دی ئاوەڵناوی لەگەڵدا ڕێکدەکەوێت، هێندێك لەو نیشانانە:

أ) بە پێی پلەکانی دەگۆڕێن:

گەیوترین شووتی. (لەکاری گەیین)ەوە.

ب) بەیارمەتی پاشگری (ـ ی) ناوی نسبی لێ دادەڕێژرێت:

بە شلەژاوی وتی. (لە شلەژان)ەوە.

ب) نیشانەی دیار و نادیار و کۆ وەردەگرێت:

ئەو کوژراوانە کێن؟ (لە کوژران)ەوە.

جۆرەکانی کاری دارێژراو

کار لەڕووی داڕشتنەوە دابەش دەکرێتە سەر سادە و دارێژراو بـەهۆی پاشـگر وەیـا پێشگرەوە، یان بە یارمەتی هەردووکیانەوە و جۆری لێکدراویشی هەیە.

کاری سادە

کاری سادە ئەو کارە بنجیە دەگرێتەوە (کـە هیـچ بەشـێکی ئاخاوتنـەوە پێوەسـت نییە):

دان، هێنان، مان، زانین، چوون، کەوتن، بردن، خواردن، ناردن، هاتن و هی دی

وەیا نابنجییە و بەشێك لە کارەکە لەوانەیە بچێتەوە سەر ناو:

د... ...دن)، لەرزین // لەرزان (لەرز)، لەوەڕان // لەوەڕین (لەوەڕ)، ئێشان (ئیـش)، ...ـن (فیکە)، گرماندن (گرمە) و هی دی.

لێرەدا پێویستە ئەوە تێبینی بکرێت، کەوا کاری سادەی بنجی ئەو کارانە دەگرێتـە خۆی، کـە چاوگـەکانیان کۆتاییـان بـە (ـ ان ، ـ تـان ، ـ دان) دێـت و کـاری سـادەی

نابنجیش لەو چاوگانە وەردەگیرێن، کە کۆتاییان بە (ـ ین ، ـ ان ، ـ اندن) دێت.

لەداڕشتنی کاری داڕێژراودا بە یارمەتی پێشگر، دوو جۆرە پێشگر ـ سادە و نەسادە هاوبەشی دەکەن و واتای جۆراوجۆری پێ دەبەخشن.

ئەم پێشگرە سادانەی خوارەوە بەزۆری بۆ ئەم مەبەستە بەکاردێن:

١ـ ***هەڵ*** ـ واتای جووڵانەوە بەرەو ژووروو دەبەخشێت:

هەڵهێنان > هێنان.

هەڵفڕین > فڕین.

هەڵپەڕین > پەڕین

هەڵسان > ـــــ

هەڵدروون > دروون

هەڵگلۆفتن > گلۆفتن

هەڵکەوتن > کەوتن و هی‌دی.

٢ـ *دا* ـ واتای بزووتنەوە بەرەو ژێروو دەگەیەنێت:

داچوون > چوون.

داخزان > خزان.

داپەڕین > پەڕین.

داخورپان > خورپان.

داچڵەکین > ـــــ

دامان > مان و هی دی.

٣ـ پێشگری *دەر* ـ واتای ڕێچکە بەرەو دەرەوە دەگەیەنێت:

دەرچوون > **چوون.**

دەرهێنان > هێنان.

دەرهاویشتن > هاویشتن و هی دی.

٤ـ پێشگری *را* ـ واتایەکی زۆر دەبەخشێت:

ڕاخستن > خستن.

ڕاکشان > کشان.

ڕامان > مان.

ڕاکردن > کردن.

ڕامێشتن > مێشتن و هی دی.

٥ـ پێشگری ڕۆ ـ لەگەڵ چەند کارێکدا لێکدەدرێت واتای چوونە خوارەوە دەگەیەنێت.

ڕۆنیشتن > نیشتن.

ڕۆچوون > چوون.

ڕۆکردن > کردن.

ڕۆکەوتن > کەوتن.

ڕۆنان > نان و هی دی.

٦ـ پێشگری وەر ـ واتای دووپاتکردنەوە و گەڕانەوەی ڕووداو دەبەخشێت:

وەرچەرخان > چەرخان.

وەرگەڕان > گەڕان.

وەرگرتن > گرتن و هی دی.

٧- پێشگری **لا** - ڕێچکەی ڕووداو بەرەو لایەك دەست نیشان دەکات:

لابردن > بردن

لادان > دان

لاچوون > چوون

لاخستن > خستن

لاکردن > کردن و هی دی.

پێشگری لێکدراو لەڕووی دارشتنی مۆرفۆلۆژیوە دابەشدەکرێتە سەر سێ بەش:

١- پێشگری *لێ، پێ، تێ* وێچوونێکی بە پێشگری لێکدراوەوە هەیە:

لێدان > دان.

لێخستن > خستن.

لێنان > نان.

لێسەندن > سەندن.

پێزانین > زانین.

پێوەستان > وەستان.

پێووتن > ووتن.

پێویستن > ویستن.

تێبردن > بردن.

تێکردن > کردن.

تێگەیشتن > گەیشتن و هی دی.

لێرەدا پێویستە تێبینی ئەوە بکرێت، کەوا گروپی ئەو وشە دارێژراوانەی بە هۆی ئەم پێشگرانەوە دارێژراون زۆر بەتوندی بەشێوە و جۆری دارشتنیانەوە پێوەستە. ئەو کارانەی بە یارمەتی ئەم پێشگرانەوە پێکهاتوون بەزۆری تێپەڕن و ئۆبێکتی (کراوی) تیان پێشان دەدەن ، کە برێتی دەبن لەجێناوی کەسی لکاو وەیا کۆتایی کەسی کار.

٢ـ پێشگری لێکدراوی تێدا // تیا، پێدا / پیا، تێوە // پێوە، لێوە (ئەو دووانەی هەرە دوایی کەم بەکاردێن):

تێدامان، پێدا گەیشتن، پێوەدان، تێوەگلان، لێوەچوون و هی دی.

٣ـ ئەو پێشگرانەی، کە بە لێکدان لەگەڵ ژمارە یەك دا داڕێژراون: لێك، پێك، تێك.

ئەم پێشگرانە ئەم واتایانەی خوارەوە بەو کارە دەبەخشن، کە لەگەڵیدا لێکدەدرێن:

أ) ڕووداوی هاورێچکە:

لێکنان، لێکنووسین، لێکدووان، پێککەوتن، پێکهاتن، تێکگەیاندن.

ب) جووڵانەوە بۆ لای جۆراوجۆر:

لێکپرژاندن، لێکبوون، تێکدان

تێکشکان.

پاشگری کاری ـ ەوە

ئەو کارە داڕێژراوەی بە یارمەتی (ـ ەوە) داڕێژراوە (لەگەڵ پاشکۆی ـ ەوە دا بەراوردی بکە) واتای کارە سادەکە دەگۆڕێت:

کردن < **کردنەوە**، **بردن** < **بردنەوە**، **خواردن** < **خواردنەوە**، **گرتن** < **گرتنەوە**، **کوشتن** < **کوشتنەوە** و هی دی.

لەگەڵ کاری دیدا واتای دووبارەکردنەوە وەیا گەڕاندنەوە دەگەیەنێت:

ووتن < **ووتنەوە** ، **هاتن** < **هاتنەوە**، **شتن وەیا ششتن** < **شتنەوە یان ششتنەوە** و هی دی.

لەپاڵ ئەم گروپە کارانەی لە سەرەوە باسکران کۆمەڵێك کار هەن (بەتایبەتی ئەو کارانەی بارودۆخ پێشان دەدەن) کە بۆ هەمان واتا و مانایانی دی بەکاردێن و بە یارمەتی پاشگری (ـ ەوە) وەیا بەبێ ئەوەوە بەرچاو دەکەون:

بریسکانـ (ەوە) ، چوونـ (ەوە) ، لێسینـ (ەوە) ، چەرخانـ (ەوە) ، ڕازاندنـ (ەوە) ،

کزان (ەوە) ، لاواندن (ەوە) و هی دی.

گروپێکی دی کار هەن، کە تەنیا لەگەڵ پاشگری (- ەوە) بەکاردێن:

پارانەوە، لەرانەوە، شاردنەوە، هۆنینەوە، بەشینەوە، حەسانەوە، نووچانەوە، رووتانەوە.

پاشگری (- ەوە) بۆی هەیە بە کۆتایی کارێکی دی بلکێت، کە بە یارمەتی پێشگرەوە دارێژراوە، (بە تایبەتی ئەو کارە دارێژراوانەی پێشگری - لێ - ، دا -، هەڵ -، وەر - بە پێش کەوتووە) ئەم جۆرە دارشتنە کۆمەڵێك کاری دارێژ لە پێشگر و پاشگرەوە پێك دەهێنێت:

وەرگرتنەوە، لێپرسینەوە، دامرکانەوە ، لێکردنەوە و هی دی.

کاری لێکدراو

ئەو کارە لێکدراوانەی بەهۆی بەشی ئاخافتنی ناوی (ناو، ئاوەڵناو) لەگەڵ کارێکی یارمەتیدەر دادەرێژرێن بەتایبەتی کاری **کردن، بوون، دان، گرتن** وەیا لەشێوەی دارێژراوی **کردنەوە، بوونەوە، دانەوە گرتنەوە** پێکدێن.

کاری کردن بۆی هەیە لەگەڵ ناو وەیا ئاوەڵناودا لێکبدات:

بانگکردن، ماچکردن، بارکردن، وێرانکردن، شەرمکردن، خاڵیکردن و هی دی.

بەلام لەگەڵ ئاوەڵناودا بەزۆری شێوەی دارێژراوی ئەم کارە، کە (کردنەوە)یە بەکاردێت:

پڕکردنەوە، بڵاوکردنەوە، جوێکردنەوە، بەرزکردنەوە، وشککردنەوە، کوڵ (کورت) کردنەوە (ئەم کارە لێکدراوانە بەبێ پاشگریش بەکاردێن هەر تەنیا کردن)؛ وشك کردن، سوورکردن، ووردکردن، (لەگەڵ ووردکردنەوەدا بەراوردی بکە)، زەردکردن، رۆشنکردن (لەگەڵ رۆشن کردنەوەدا بەراوردی بکە) و هی دی.

لەگەڵ کاری لێکدراوی گروپی یەکەمدا، کە کاری کردن هاوبەشی دارشتنی دەکات،

هێندێك جار دەنگی (ـ ە) دەکەوێتە نێوان ناو و کارەکەوە:

چیرەکردن، کۆکەکردن، فیرەکردن، ملّچە ملّچ کـردن، فیشـە فیـش کـردن، لەرەلـەر کردن، چەقە چەق کردن و هی دی..

کاری بـوون بەشـێوەیەکی گشـتی لەگـەڵ ناوەڵنـاودا لێکدەدات، بـۆ ئـەوەی کـاری لێکدراو دارێژێت، کە تێپەربوون لە ڕووی چۆنیەتی و دۆخێکی نوێدا پێشاندەدات:

چاکبوونـەوە، سپیبوونەوە، کوێربوونـەوە، گـەورەبوون، سـەوزبوونەوە، پڕبــوون، تاریك بوون (کردن)، ووشك بوون، ووشك بوونەوە و هی دی.

کـاری بـوون لەگـەڵ نـاودا کـەم بــەکاردێت، لەبــەکارهێنانیدا پاشــگری (ـ ەوە)ی دەچێتە سەر:

ڕۆژبوونەوە، گلبوونەوە، کۆبوونەوە و هی دی.

کاری بوون (ـ ەوە) بۆی هەیە واتای بوون بـە ...، گەڕانـەوە بگەیـەنێت، تـەنیا لـەم بارەدا دەکەوێتە پێش ناوەوە، کە ئامرازی (بە) دەکەوێتە نێوانیانەوە:

کە بووم بە سەعاتچی هەر گیرفانێکت سەعاتێکی تێ ئەخەم.

ڕێسەکەمان بووە بە خوری . (پەند).

کاری دان (ـ ەوە) و گرتن (کەمتر گرتنەوە) لەگەڵ ناودا لێك دەدەن:

گوێـدان، گوێگرتـن، دڵدانـەوە، نـاندان، کاردانـەوە، کۆڵـدان، دەورەدان، بڕیـاردان، وەنەوزدان، هەوڵدان، ڕەنگدانــەوە، ڕوودان، پشـتگرتن، بـەرگرتن، ژەنگگرتـن (هێنـان، هەڵهێنان)، ئارامگرتن وهی دی.

بۆ دارشتنی کاری لێکدراو هێندێك کاری دیش بەکاردێن، بەڵام بە شێوەیەکی کەمتر وەك:

بردن : سەرمابردن، دەرزبردن، شکبردن، خواردن (خواردنەوە ـ کـەمتر بـەکاردێت) دەردخواردن، چەرخخواردن، گلخواردنەوە، سەرماخواردن و هی دی.

کەوتن (ەوە)   نەخۆشکەوتن، سەرکەوتن، دوورکەوتن (ـ ەوە).

خستن (ەوە) ـ درەنگخستن، دوورخستنەوە، دواخستن و هی دی.

کاری هێنان (کەمتر) خست ،ن کە لەگەڵ چاوگ دا لێکدەدەن هۆی رووداني پێ دەبەخشن:

ئەگەر ئەم ئەوی هێنایە پێکەنین..

دۆست ئەوەیە ئەمگرێنێ، دوژمن ئەوەیە ئەمکەنێنێ (پەند).

جۆرەکانی کار

لەڕووی شێوەی چاوگ و پێوەندی بە بناغەی کاتی ڕانەبوردوو و رابردووی کاری سادەوە، کار دابەشدەکرێتە سەر ئەم بەشانەی خوارەوە:

یەکەم: ئەو چاوگانەی کۆتاییان بە (ـ ان) هاتووە ئەمانەی خوارەوە دەگرنەوە:

أ) کاری ڕانەبوردوو (بەشێوەیەکی سەرەکی)

جوولان، ژاکان، ئێشان، گۆران، لەرزان، چەمان، چەرخان، لەوەران، ترسان، پەشۆکان، کولان، ڕژان، سووتان، شکان، مان و هی دی.

ب) کاری ڕابوردوو کە ئەمانەی خوارەوەی لێ تێبینی دەکرێت:

گێڕان، هێنان، کێشان، کێڵان، پەستان، پێچان، پێوان، شێلان، ویژان، وێژان، دان، نان و هی دی.

پ) لە باری نادیاردا، کە ژمارەیان دیاری کراوە:

بران، بڕان، دران، کران، کرانەوە، گیران، خران، شۆران، کوژران، نێژران، ووتران و لەوانەیە هی دیش هەبێت[٢٣].

ئەم گروپەی لەمەوبەر باسکرا چەند تایبەتێتێکی لەبناغەی کاردا تێدا بەدی دەکرێت:

لە لقی (أ) دا رەگی کاری تێنەپەر لەکاتی ڕابوردوویدا کۆتایی بە (ـ ا) دێت، بەڵام رەگی کاتی ڕانەبوردووی (ێ)یە: چەما ـ چەمێ (چەمان). تەنیا ئەم کارانەی

خوارەوەی لیٚ دەربچێت:

ا) کاری (مان)، کە لەکاتی ڕانەبوردوودا (ن) ی چاوگی دەپارێزێت و (ـ ا) دەبێت بە (ـ ێ): (ما، مێن).

ب) کاری (ژیان // ژین، گریان // گرین) دوو کاری کاتی ڕانەبوردوویان هەیە:

ژیێ // ژی، گریێ // گری.

پ) کاری (شیان) سێ کاری کاتی ڕانەبوردووی لیٚ دادەرێژرێت:

شێ // شی// شیێ.

ت) کاری (وەستان) رەگی کاری ڕانەبوردووی وەکو کاری ڕابوردوو دادەرێژرێت وەستا ـ وەست (بڕوانە باسی داهاتوو).

لە لکی (ب)دا، کە کارەکەی تێپەڕە، رەگی کاتی ڕابوردووی کۆتایی بە (ـ ا) دێت، بەڵام رەگی کاری رانەبوردووی تایبەتێتی لەنێوچوونی ئەم بزوێنەی هەیە: **پەستا ـ پەست (پەستان).**

ئەوانەی بەر ئەم یاسایە ناکەون:

أ) کاری نان و وێژان رەگی کاتی رانەبوردووی وەکو لکی (أ)، کە کاری تێنەپەرە دادەرێژرێت: **نا / نێ، وێژا/ وێژێ (بڕوانە دارشتنی پێشوو).**

ب) کاری دان دوو رەگی کاتی ڕانەبوردووی هەیە ***دا / دە ، دا*** (شێوەی دا تەنیا بۆ کەسی سێیەمی تاك بەکاردێت).

کاری نادیاری لکی (ب)ێ هەروەکو بەشی تێنەپەڕ بەگۆڕینی (ا) بە (ب)ی دادەرێژرێت:

کرا / کرێ، ووترا / ووترێ.

دووەم: ئەو چاوگانەی کۆتاییان بە (ـ ین) هاتووە.

لەم بەشەشدا کاری تێپەڕ و تێنەپەڕ هاوبەشی دەکەن، کاری تێنەپەڕی ئەم جۆرە

لەڕووی دارشتنی رەگییەوە هاوچەشنی کاری تێنەپەڕی کۆتایی هاتووی (ـ ان)ە.

أ) کاری تێپەر:

دۆزین، چنین، گەزین، دۆشین، کڕین، کۆلین، مژین، برسین، زانین، بچرین، سمین، رێسین، دزین، بەخشین، بڕین و هی دی.

ب) کاری تێنەپەڕ:

گرین // گریان، فڕین، گەفین، چەمان // چەمین، بارین، چەقین // چەقان، لەقین // لەقان، لەرزین // لەرزان، لەوەڕین // لەوەڕان، کۆکین، کۆخین // کۆخین ، نالین، ڕوانین، لەنگین ، پژین // پژان و هی دی.

کاری تێپەڕ و تێنەپەڕی ئەم بەشەی سەروو تایبەتێتی هەبوونی بزوێنی (ـ ی) لە کۆتایی رەگی کاتی ڕابوردوو و لەنێوچوونی ئەو بزوێنە لە رەگی کاتی رانەبوردوودا: دزی/ دو، چەقی / چەق و هی دی.

بەڵام ئەوانەی لەم یاسایە بەدەرن:

أ) کاری (مەیین)، کە کاری کاتی رانەبوردووی بە یارمەتی ێ: ی / ێ دەبێت: مەیی/ مەیێ. meyî / meyê ؛

ب) کاری (زایین) بەگۆڕینی (ا) بە (ێ) رەگی کاتی رانەبوردووی دادەرێژرێت، هەر وەکو گرووپی کاری رانەبوردووی چاوگی (ـ ان).

<u>سێیەم:</u> ئەو کارانەی کۆتاییان بە (وون) هاتووە، کە چەند کارێك دەگرێتە خۆی.

١) تێپەڕ:

چوون، دروون، هەنوون، سوون، فەرموون.

ب) تێنەپەڕ: چوون، بوون.

رەگی کاتی رابوردووی ئەم گروپەی سەرەوە کۆتایی بە (وو) هاتووە. رەگی کاتی رانەبوردووی دوو جۆرە: کاری تێپەری وەکو رەگی کاری رابوردووە: جوون ـ جوو ـ و

هەتا دوایی، بەڵام هی تێنەپەڕی لەگەڵ ڕەگی کاتی رابوردوو ڕێك دەکەوێت: چوون - چوو - چ، بوون - بوو - ب.

چوارەم: ئەو کارانەی کۆتاییان بە (- تن) هاتووە، ئەوانیش برێتین لەتێپەڕ و تێنەپەڕ:

أ) تێپەر:

ئاژۆتن، ئاخاوتن، بیستن، بزاوتن (لەگەڵ بزووتن - تێنەپەڕ بەراوردی بکە) دیتن، گرتن، هاویشتن، کوشتن، کرۆتن // کرۆشتن، ناشتن، ڕستن، رشتن، ویستن، ووتن، شتن // ششتن، هێشتن، بەستن[٢٤] و هی دی.

ب) تێنەپەڕ:

بزووتن، گەیشتن // گەیشتن، هاتن، نیشتن، پشکووتن، ڕۆیشتن // رۆیشتن، خەوتن // خەفتن و هی دی.

ڕەگی کاتی رابوردووی ئەم بەشەی سەرەوە کۆتایی نەبزوێنی (- ت) هاتووە، بەڵام لەکاتی ڕانەبوردوودا ئەم نەبزوێنە لەنێو دەچێت: کەوت - کەو (کەوتن)، گرت - گر (گرتن).

لەم بەشەدا کاری بەستن لە دارشتنی ڕەگی کاتی ڕانەبوردوویدا نەبزوێنی (ت) دەپارێزێت.

چەند کارێك هەن بۆ داڕشتنی ڕەگی کاتی ڕانەبوردوویان (لەگەڵ لەنێوچوونی (ت)دا) ئەم گۆرینانەی خوارەوەش ڕوودەدەن:

١ـ گۆرینی نەبزوینی ڕەگەکە، کە بەم شێوانەی خوارەوە دەبن:

آ) آ / ێ: ئاخاوت - ئاخێو (ئاخاوتن). هات - هـ (ێ) (هاتن)؛

ت) بزرۆکە (i) ێ: رست (rist) - ڕێس (res) (ڕستن) (لەگەڵ ڕێسین - ڕێس دا بەراوردی بکە.

پ) بزرۆکە (i) ۆ: شت (sit) - شۆ (شتن).

٢ـ گۆڕینی دەنگی وێکچوو:

آ) س ـ ز: خواست ـ خواز (خواستن)، گەست ـ گەز (گەستن)، قۆست ـ قۆز (قۆستنەوە).

ب) ش ـ ژ: چێشت ـ چێژ (چێشتن) // چەشت ـ چەژ (چەشتن)، کوشت ـ کوژ (کوشتن)، کرۆشت ـ کرۆژ (کرۆشتن).

پ) ش ـ ڵ: هێشت ـ هێڵ (هێشتن).

٣ـ گۆڕینی بزوێن و دەنگە نەبزوێنەکەی دوای ئەو پێکرا:

آ) آ ـ ێ و س ـ ز: پاراست ـ پارێز (پاراستن)، گواستن ـ گوێز (گواستنەوە).

ب) آ ـ ێ و ش ـ ژ: ناشت ـ نێژ (ناشتن).

ج) ی ـ ێ و ش ـ ژ: هاویشت ـ هاوێژ (هاویشتن)؛

ت) بزرۆکە (**i**) ـ ێ و ش ـ ژ: ڕشت ـ ڕێژ (ڕشتن) (**ristin**).

٤ـ لەنێوچوونی (یش) لە ڕەگی کاردا:

گەیشت ـ گە (گا ـ بۆ کەسی سێیەمی تاك) (گەیشتن)، ڕۆیشت ـ ڕۆ (ڕوا ـ بۆ کەسی سێیەمی تاك) (ڕۆیشتن).

٥ـ لەنێوچوونی س (ش) لە ڕەگی کاردا و لەگەڵ گۆڕینی دەنگی بزوێنیدا: ویست ـ وێ (ویستن)، بیست ـ بیێ (بیستن)، خست ـ خە (خا ـ بۆ کەسی سێیەمی تاك) خستن، ششت ـ شۆ (ششتن).

٦ـ کاری ـ ووتن و دیتن ـ ڕەگی ئەم هەردوو کارەکە لە کارەکە ناچن:

ووت ـ ڵێ، دیت ـ بین.

<u>پێنجەم:</u>

ئەو بەشەی کۆتایی بە (ـ دن) هاتووە و هەر کاری تێپەر دەگرێتەوە، تەنیا کاری (مردن) نەبێت، کە تێنەپەرە:

بژاردن، بردن، چاندن، دەماندن، ژەندن، کەندن، کردن، ناردن، پەساردن، بواردن،

ساندن // سەندن، سپاردن، خوێندن، خواردن هەتا دوایی.

ڕەگی کاتی ڕابردووی ئـەم گروپـە کۆتـایی بـەدەنگی (د) دێـت، بـەڵام ڕەگـی کـاتی ڕانەبردووی ئەم (د)یە لەنێو دەچێت: **مرد ـ مر ـ ژەند ـ ژەن.**

بەشی کاری ئـەم گروپـە لەدارشـتنی ڕەگـی کـاتی ڕانـەبردوودا دەنگـی بزوێنەکـەی دەگۆڕێت:

ا ـ ێ: بژارد ـ بژێر، نارد، نێر، چاند ـ چێن.

دارشتنی ڕەگی کاتی ڕانەبوردوو لەکاری کـردن، بـردن، خـواردن دا لەگـەڵ گۆڕینـی بزوێنی ڕەگەکە و لەنێوچوونی (ر)ێ ، کە ڕەگی کاتی رابوردووە پێکدێت.

کرد ـ کە (کا ـ بۆ کەسی سێیەمی تاک)، برد ـ بـە (بـا ـ بـۆ کەسی سـێیەمی تـاک)، خوارد ـ خۆ (خوا ـ بۆ کەسی سێیەمی تاک).

شەشەم:

ئەو گروپەی کۆتایی بە (ـ اندن) دێت دەگرێتەوە و کارەکانیشی تێپەڕن. ڕەگـی کـاتی رابوردووی پاشگری (ـ اند)ی پێوەیە، ڕەگی کاتی رانەبوردووی کۆتایی بە پاشـگری (ـ ێن) دێت:

ڕژاندن ـ ڕژاند ـ ڕژێن.

کاری ئەم بەشە لەڕووی پێکهاتنەوە دابەش دەکرێتەوە دوو بەش : ١) ئەو بەشـەی لـە کـاری ڕانـەبوردوو (بەتایبـەتی ئەوانـەی کۆتاییـان بـە ـ ان، ـ ین و کـەمتریش ـ تـین هاتووە) پێك دێت[٣٥].

٢) لەناو دارێژراوە (بەتایبەتی ئەو ناوانەی دەنگی سروشـتی دەردەبـرن) کـە لـەڕووی واتاوە تێنەپەڕن و لەڕووی شێوەش تێپەڕ.

آ) ئەو کارانەی بەر ئەو گروپە دەکەون و کاری تێنەپەرین بەرامبەر هەیە:

ئاڵاندن ـ ئاڵان

بەزاندن ـ بەزین

برژاندن ـ برژان

جوولاندن ـ جوولان

چەماندن ـ چەمین ـ چەمان

چوواندن ـ چوون

ئێشاندن ـ ئێشان

گەیاندن ـ گەیین // گەیشتن

گریاندن ـ گریان // گرین

ژیاندن ـ ژیان // ژین

لەقاندن ـ لەقان // لەقین

لەوەڕاندن ـ لەوەڕان // لەوەڕین

نەواندن ـ نەوین

نواندن ـ نوستن

سووتاندن ـ سووتان

شێواندن ـ شێوان

شکاندن ـ شکان

شڵەقاندن ـ شڵەقان

ترساندن ـ ترسان

خەفاندن ـ خەفین // خەفتن

خەڵەفاندن ـ خەڵەفان

خەملاندن ـ خەملان لەوانەیە هی دیش هەبێت.

هەروا کۆمەڵێکی دی کاری تێپەرش تێبینی دەکرێت، بەڵام لە بەرامبەریان کاری تێنەپەر نییە:

نوقاندن، نواندن، لاواندن، رەخساندن، سەلماندن، سەپاندن، رەتاندن، تەراندن،

ترووکاندن، تاواندن، خایاندن، خەساندن و لەوانە هی دیش هەبێت.

ب) ئەو کارانەی بەیارمەتی ناو دادەرێژرین:

بالاندن	باله
باقاندن	باقه
بۆڵاندن	بۆڵه
جیراندن	جیره
جووکاندن	جووکه
چرپاندن	چرپه
فیکاندن // فیقاندن	فیکه // فیقه
گرماندن	گرمه
گیزاندن	گیزه
لووراندن	لووره
میاواندن	میاو ـ میاو
ناڵاندن	ناڵه
نووکاندن	نووکه
نووزاندن	نووزه
پرخاندن	پرخه
پرماندن	پرمه
شریخاندن	شریخه
شیراندن	شیره

بەم جۆرە ئەو کارانەی کۆتاییان بە (ـ اندن) هاتووە کاری تێپەر دەگرێتە خۆی، کە نیشانەی تێپەڕیی پاشگری (ـ ان)ە. ئەم پاشگرە کاری تێنەپەر دەگۆرێت بە تێپەر

لەلایەك، لەلایەکی دییەوە لەگەڵ ناودا کاری تێپەر دادەرێژێت، هەروەکو نیشانەی نابیستریێن.

نادیاری (ـ ر) (تەماشای بابەتی جۆرەکانی کار و کاری نادیار بکە).

رەگی کار و پێوەندی بە جۆرەکانی کارەوە لەو نەخشەیەدا روون کراوەتەوە، کە لە کۆتایی بابەتی کاردا بڵاوکراوەتەوە.

پێشگری بـ // بـ و بزرۆکە (bi) بۆ دارشتنی دەمکاتی فەرمان و دەکاتی ئیلزامی بەکار دێن. ئەگەر کارەکە دارێژراو وەیا لێکدراو بوو ئەوا ئەم پێشگرە دەکەوێتە نێوانیانەوە وەیا هێندێك جار هەر لەنێو دەچێت و بەکارنایەت.

پێشگری (د)ە (کاتی) بۆ دارشتنی شێوەی کاری رانەبوردوو و داهاتوو و رابوردووی بەردەوامی بەکاردێت، کە لەکاری نەسادەدا دەکەوێتە نێوان پێشگر (ناو) و رەگی کارەوە[٣٦].

پێشگری ناکردن

نا ـ بۆ دارشتنی شێوەی ناکراوی رانەبوردوو و داهاتووی ئیخباری بەکاردینت.

نە ـ بۆ دارشتنی شێوەی ناکراوی رابوردووی ئیخباری و هەموو کاتەکانی دەمکاتی ئیلزامیش.

مە ـ بۆ دارشتنی شێوەی ناکراوی کاری فەرمان بەکاردێت.

نی ـ بۆ دارشتنی شێوەی ناکراوی کاری پێوەندی و کاری هەبوون.

نیشانەی کەسی کار

دوو جۆرە نیشانەی کەسی کاری هەن.

جۆری یەکەمیان (= کۆتایی کارن) و لەگەڵ گەردان کردنی کاردا بۆ هەموو کاتەکانی تێنەپەڕ و لەگەڵ تێپەڕی رانەبوردوو داهاتووش دا بەکاردێت، بەڵام جۆری دووەمیان (= جێ ناوی لکاوی کەسی) لەگەڵ کاری رابوردووی تێپەڕدا بەکاردێت[٣٧].

نیشانەی کەسی، کە لەگەڵ کاتی رانەبوردوودا بەکاردێت

آ) لەگەڵ رەگی کاری کۆتایی هاتوو بە نەبزوێن:

تاك		کۆ	
کەسی یەکەم	م (im)	کەسی یەکەم	ین
کەسی دووەم	ی (ت)	کەسی دووەم	ن (in)
کەسی سێیەم	ێ (ت)	کەسی سێیەم	ن (in)

ب) لەگەڵ رەگی کۆتایی هاتوو بە بزوێن:

تاک

کەسی یەکەم	م
کەسی دووەم	ی (ت) // (= ت) لەگەڵ رەگی کۆتایی هاتوو بە (ـ ی)
کەسی سێیەم	ێ (ت) لەگەڵ رەگی کۆتایی هاتوو بە (ـ وو) ا (ت) لەگەڵ رەگی کۆتایی هاتوو بە (ـ ە) و (ـ ۆ). (ت) لەگەڵ رەگی کۆتایی هاتوو بە (= ێ) و (= ی).

کۆ

کەسی یەکەم	ین // ن لەگەڵ رەگی کۆتایی هاتوو بە (ـ ی)
کەسی دووەم	بن // ن لەگەڵ رەگی کۆتایی هاتوو بە (ن)
کەسی سێیەم	بن // ن لەگەڵ رەگی کۆتایی هاتوو بە (ن)

نیشانەی کەسی شێوەی دەمکاتی فەرمان بۆ تاک (ە // خاڵ)ە لەگەڵ ئەو رەگەی کۆتایی بە بزوێن هاتووە)، بۆ کۆ (in // n)ە (لەگەڵ ئەو رەگەی کۆتایی بە بزوێن هاتووە).

نیشانەی کەسی، کە لەگەڵ کاتی رابوردوودا بەکاردێت.

١ـ لەگەڵ کاری تێنەپەردا:

آ) لەگەڵ رەگی ئەو کارانەی کۆتاییان بە نەبزوێن هاتووە.

تاک	کۆ
کەسی یەکەم (im)م	کەسی یەکەم ـ ین
کەسی دووەم ی (ت)	کەسی دووەم ن
کەسی سێیەم خاڵ	کەسی سێیەم ن

ب) لەگەڵ رەگی کاری کۆتایی هاتوو بە بزوێن:

تاک		کۆ	
کەسی (١)	- م	کەسی (١)	یان // - ن
		لەگەڵ رەگی کۆتایی هاتوو بە (- ی)	
کەسی (٢)	- ی (ت)//(ت)	کەسی (٢)	- ن
		لەگەڵ رەگی کۆتایی هاتوو بە (- ی)	
کەسی (٣)	خاڵ	کەسی (٣)	- ن

٢- کاری تێپەڕ

آ) لەگەڵ رەگی کاری کۆتایی هاتوو بە نەبزوێن:

تاک		کۆ	
کەسی (١)	م (im)	کەسی (١)	- مان
کەسی (٢)	ت (it)	کەسی (٢)	- تان
کەسی (٣)	ی (i)	کەسی (٣)	- یان

ب) لەگەڵ رەگی کاری کۆتایی هاتوو بە بزوێن:

تاک		کۆ	
کەسی (١)	- م	کەسی (١)	مان
کەسی (٢)	- ت	کەسی (٢)	تان
کەسی (٣)	- ی (لە دوای	کەسی (٣)	یان
	- ی / خاڵ دا)		

پێوەندی کاری

پێوەندی کاری بۆ باری ئاسایی و ناکراوی شێوەکانی کاتی ڕانەبوردوو بەکاردێت.

لەباری ئاسایی پێوەندی لکاو ئەم دۆخە فۆنەتیکیەی خوارەی دەبێت:

آ) لەگەڵ ڕەگی کۆتایی هاتوو بە نەبزوێن:

تاك		کۆ	
کەسی (١)	- م (im)	کەسی (١)	- ین
کەسی (٢)	- ی (ت)	کەسی (٢)	ن (in)
کەسی (٣)	- ە	کەسی (٣)	ن (in)

ب) لەگەڵ ڕەگی کۆتایی هاتوو بە بزوێن:

تاك		کۆ	
کەسی (١)	م	کەسی (١)	- ین // - ن لەگەڵ ڕەگی کۆتایی هاتوو بە - ی
کەسی (٢)	- ی// خاڵ لەگەڵ ڕەگی کۆتایی هاتوو بە (- ی)	کەسی (٢)	- ن
کەسی (٣)	یە// - ە لەگەڵ ڕەگی کۆتایی هاتوو بە - وو	کەسی (٣)	- ن

شێوەی ناکراوی بە سەربەخۆیی بەکاردێت.

تاك		کۆ	
کەسی (١)	نیم	کەسی (١)	نین
کەسی (٢)	نی (ت)	کەسی (٢)	نین
کەسی (٣)	نی‌یە	کەسی (٣)	نین

پێوەندی کاری لە کاتی رابوردوودا ئەم جۆرە گەردان کردنەوەی خوارەوەی دەبێت لەگەڵ کاری (بوون) دا.

شێوەی ئاسایی			شێوەیناکراوی		
کەس	تاك	کۆ	کەس	تاك	کۆ
١	بووم	بووین	١	نەبووم	نەبووین
٢	بووی (ت)	بوون	٢	نەبووی (ت)	نەبوون
٣	بوو	بوون	٣	نەبوو	نەبوون

لێرەدا پێویستە تێبینی ئەوە بکرێت، کەوا ئەرکی (بوون) لە بوونی دا بە گوزارە جیاوازە لەگەڵ بەکارهێنانەکانی دی دا.

١ـ وەکو کارێکی سەربەخۆ ئەم واتایانە دەبەخشێت[٣٩].

آ) هەبوونی شتێك وەیا کەسێك دەگەیەنێت:

ئەگێڕنەوە پاشاییێك بووە، کوڕی هەبووە.

پیاوێك بوو، ناوی سلێمان بوو.

من لە سبەینێ لە خەستەخانە ئەبم.

ئەگەر تۆ نەبوویتایە من شەش مانگ لە بەغدا ئەبووم.

ب) خاوەنێتی:

خۆزگە منیش برایەکی وام بووایە.

کوڕێکم ئەبێ.

پاشا ئەمەی زۆر پێ خۆش ئەبێ، کە سێ بووکی وەهای ببێ.

لەم واتایەیدا کاری بوون و هەبوون هاو واتان[٤٠].

٢ـ لە دەوری کاری یارمەتیدەردا (بە لێکدانی لەگەڵ ئامرازی پێوەندی (بە) وەیا ئامرازی

لکاوی (ـ ە) کە دەکەونە دوای کارەکەوە)[41]:

ئەو بوو بە مرۆڤێکی چاك

لەگەڵ (ئەو مرۆڤێکی چاکە)دا بەراوردی بکە.

هەروا لەگەڵ ئەم رستەیەش دا:

ئەو مرۆڤێکی چاك بوو.

٣ـ لە ئەرکی کاری یارمەتیدەردا لەگەڵ ناودا (لەم بەکارهێنانەدا بوون) پێوانـەی گـەردان کردنی خۆی بەتەواوی بەدیار دەخات)[42]:

هەرکە لوولەیێکی ئەچوو، لوولەیێکی تر بە دوایا بەرز ئەبووەوە.

لەگەڵ ئەم ڕستەیەی خوارەوەدا بەراوردی بکە: ئەوی تریان باریکەلەیێکی بەرز بوو.

٤ـ لـە ئـەرکی لەدەسـت دانی واتـــای راسـتەقینەی خـۆی لەشـێوەی (ئـەبی، ئـەبوو، ئەبووایە)دا، کە مانای پێویستی دەبەخشێت:

ئەبێ ئەم ئێوارەیە گەورەمان بکەی.

ئەبێ بووترێ.

ئەبووایە برۆشتایە و هی دی.

دارشتنی شێوەکانی کار

آ) ئەو شێوانەی لە رەگی کاتی رانەبوردوودا دارێژراون:

کاری رانەبوردوو و داهاتووی ئیخباری تێپەر و تێنەپەری بە پێش خستنی نیشانەی (د)ە بـە پێش بناخـەی کـاتی رانـــەبوردووەوە و پێـوە لکـانی نیشـانەی کەسـی بـە کۆتاییەوە[43]. لە دەمکاتی ناکراوی دا لە برێتی (د)ە نا بەپێش رەگەکەوە دەکەوێت.

بۆ پێشاندانی جۆری گەردان کردنی کاری رانەبوردوو (کەوتن) و کاری رابردوو گرتن بە وێنە هێندراوەتەوە:

کەس	شێوەی ئاسایی تاک	شێوەی ئاسایی کۆ	شێوەی ناکراوی تاک	شێوەی ناکراوی کۆ
١	ئەکەوم	ئەکەوین	ناکەوم	ناکەوین
٢	ئەکەوی (ت)	ئەکەون	کەوی (ت)	ناکەون
٣	ئەکەوێ (ت)	ئەکەون	اکەوێ (ت)	ناکەون
١	ئەگرم	ئەگرین	ناگرم	ناگرین
٢	ئەگری (ت)	ئەگرن	ناگری (ت)	ناگرن
٣	ئەگرێ (ت)	ئەگرن	ناگرێ (ت)	ناگرن

ئەم شێوەیە لەوانەیە ئەم واتایانە ببەخشێت:

١) روودان لە کاتی رانەبوردوودا بەشێوەیەکی گشتی.

٢) ڕوودان لەکاتی ئێستەدا.

٣) ڕوودانی دووبارە کراوە وەیا هەمیشەیی.

٤) ڕوودان لە داهاتوودا.

وێنە:

ئەوە پیاوەکە ئەڵێت چی ؟

نایدەتێ ! بە زۆر لێت ئەسێنێ.

بەباڵی یەکێکی تر ئەفرێ (پەند).

هەر جارێ کە خۆی هەوڵ ئەقۆڵێنێ لە ئاوەکە یەکێ لە گرێکان ئەکاتەوە.

شێوەی باسکراو باسی رووداوێك دەکات بۆ هەموو کاتێك بگەڕێتەوە رانەبوردووە،

داهاتوو وەیا رابوردوو:

بەردی بچووك سەر ئەشكێنێ (پەند) ئەڵێن وا نیيە و هی دی.

هێندێك جار شێوەی رانەبوردوو ـ داهاتوو بۆ پێشاندانی ڕوودان لە رابوردوودا بەكاردێت:

چەند مانگێك تێ ئەپەڕێت بەسەر گواستنەكەی بووكەكاندا، لەپڕ ڕۆژێ پادشا مێوانێكی زۆری دێت.

بۆ بەخشینی واتای ڕوودانی ڕووداو لەكاتی قسەكردندا تیپی نیشانەی **ئەوا، وا** بەكار دێت، كە بەپێش كارەكە دەكەوێت:

كە ئەگاتە ئەوێ، ئەبینێ، ئەوا هەردوو خوشكەكەی لەخۆیان ئەدەن و ئەگرین.

ڕۆژێك ئەچێ بۆ لای گەنمەكەی، سەیر ئەكا وا لە نزیك گەنمەكەی ئەوەوە شوانێك خەریكە بلوێر لێ ئەدا.

تیپی نیشانەی ئەوا، وا لەگەڵ نیشانەی پێوەندی گوزارەیی كاتی رانەبوردوودا بەراورد بكە:

كە ئەچووە ئەوێ، وا هەڵپەركێیە.

ئەم دیاردەیەی پێشوو، كە تیپی نیشانەیی بۆ پێشاندانی واتای ڕووداو بەكاردێت لەكاتی قسەكردندا لەوانەیە بە شێوەیەك بێت نادیار بێت:

ئەمەی پێ ناوێ، ئەوا برای خۆی لەگەڵە، با ئەو بیباتەوە.

كاكە ئەوا خورشە بە خۆی و دوو كەسی تر لە هاوڕێكانییەوە لەوێ دانیشتوون چا ئەخۆنەوە.

بەكارهێنانی تیپی ئەوا، وا بۆ پێشان دانی ڕووداوی نیزیك و لەكاتی داهاتوودا دەبێت:

برام شاهیدت بێنە ـ بەسەرچاو وا ئەچم بۆ شاهیدی.

بەڵام دوو ئاگا تازەم دەست كەوتووە، ئەوا ئەیانگێڕمەوە.

بەم جۆرە تیپی نیشانەی ئەوا، ئەو بەهۆی دیاری کردنی نێوان رانەبوردوو رابوردوو لەلایەك وە نێزیكی ڕوودانی كات لە داهاتوودا لەلایەكی دی پێشان دەدات.

كاتی رانەبوردوو و داهاتووی ئیلزامی

لە دانانی پێشگری (بـ ـ) لەپێش رەگی كاردا و پێوەلكانی نیشانەی كەسی جۆری یەكەم بە كۆتایی رەگەوە، كە كاتی رانەبورددوە، بۆ دارشتنی شێوەی ناكراویشی (نە) شوێنی (بـ) دەگرێتەوە. سێیەم جۆرە جیاوازیی شێوەی دارشتنی كاری رانەبوردوو و داهاتووی دەمكاتی ئیخباری و ئیلزامی تەنیا لەپێشگرەكەی دایە. لە باری چەسپیو و ناكراویدا:

كەس	شێوەی ئاسایی: تاك	شێوەی ئاسایی: كۆ	شێوەی ناكراوی: تاك	شێوەی ناكراوی: كۆ
١	بكەوم	بكەوین	نەكەوم	نەكەوین
٢	بكەوی (ت)	بكەون	نەكەوی (ت)	نەكەون
٣	بكەوێ (ت)	بكەون	نەكەوێ (ت)	نەكەون
١	بگرم	بگرین	نەگرم	نەگرین
٢	بگری (ت)	بگرن	نەگری (ت)	نەگرن
٣	بگرێ (ت)	بگرن	نەگرێ (ت)	نەگرن

باری یەكەم لە ڕستەی سادە و نەسادەدا بەكاردێت كە واتای جۆراوجۆر و جیاواز دەبەخشێت:

ئاوات، داخوازی، تیان و مەبەست و هی دی ئەم واتایانە وشە و تیپەكان پتەوتر و بەدیارتر دەخەن:

تۆ خۆت بچۆ بەڵکو چاوت پێی بکەوێت.

ناوێرم لەگەڵت بێم و پیشانت بدەم.

لەو ڕستانەدا ، کە پرسیار و ئاوات و مەبەستی ڕووداو دەردەبڕن ، ئەم وشانە بەکارنایەن :

وازم لێ بێنن، بیکەن بۆ خاتری خوا واز بێنن!

خوا گوێت لێ بگرێت.

باری یەکەم لە ڕووی شێوەوە لەنێو ڕستەی شوێنکەوتوودا تێبینی دەکرێت:

١ـ مەرج و بار:

کە تۆ ئیشێکم بۆ نەکەی بە کەلکی چی دێت.

کەڵەشێر لە ناوەختا بخوێنێ سەری خۆی ئەخوات.

٢ـ ئامانج:

هاتووین شەڕمان لەگەڵا بکەی.

با ڕفاندی بۆ ئەوەی بیهاوێژێتە ناو دەریا بێ بنەکەوە.

٣ـ بەرکاری:

زۆر حەز ئەکا ، کە بتبینێ و بتناسێ.

ئەیانەوێ سزای ئەوەم بدەن، کە بەم شەوە هاتوومەتە سەریان.

٤ـ دیارخەری:

ماڵ نییە نەیزانم.

شتی وەها گرنگ ڕووی نەداوە، کە بیکەیەنمە لای ئاغای خۆم.

لەگەڵ ئەو وێنەیەدا بەراوردی بکە، کە لەباری یەکەمدا بەوێنە هێندرابۆوە و واتای چاوەڕێکردنی ڕوودان لەگەڵ ڕوودانی هەمیشەیی و دووبارە کراوی:

قوتابی ژیر ئەوەیە، کە بەیانی زوو لە خەو هەڵبسێ، دەست و دەم و چاوی بشوا

سەری دابـهێنێ، ئینجـا بچێتـه ژووری نـان خـواردن، جـوان نانەکـەی بخـوا.. و ڕوو لـه قوتابخانه بکا.

٥ـ کات:

هەتا تاڵی نەبینیت، خۆشی نابینیت (پەند).

خوا تا کێو نەبینێ بەفری تێ ناکات (پەند).

٦ـ بـێردەربرین (لەگـەڵ کـاری ڕابـردووی ئیلزامـی دا بـەکاردێت، ئـەو کارانـەی واتـای خۆیان له دەستداوه):

هەرچەند بیوستایه جنێو به شارستانیەکان بدات، ئەیوت..

٧ـ بەراوردکردن (لەگەڵ کاری ڕابوردووی ئیلزامی دا بەکاردێت):

هەناسەیەکی دا وەکو بڵێت زۆر هیلاك بووم.

دەستێکی بە دەرگاکـەوە ووشـك بووبـوو، وەکـو ویسـتبێتی بیکاتـەوە و لـە مـەرگ ڕابکات.

دەمکاتی فەرمان

به دانانی پێشگری (بـ) لەپێش ڕەگی کاتی ئێستا (ڕانــەبوردوو) دادەڕێژرێـت و بـۆ ناکردنیشی پێشگری (مە) شوێنی (بـ)[٤٤] دەگرێته و نیشانەی کەسی (ـ ە) وەیا هیـچ نیشانەیەك به کۆتایی ئەو بناخەوە دەلکێـت کـه کۆتـایی بـه بزوێـن هـاتوو، بـۆ کەسـی دووەمی تاك و (ـ ن)یش بۆ کەسی دووەمی کۆ:

کەس	باری چەسپیو: تاك	باری چەسپیو: کۆ	باری ناکراو: تاك	باری ناکراو: کۆ
١	بکەوە	بکەون	مەکەوە	مەکەون
٢	بگرە	بگرن	مەگرە	مەگرن

ئەم کارە فەرمانانەی خوارەوە لەم یاسایەی لەسەرەوە باسکراودا بەدەرن:

١ـ کاری چوون (چـ)[٤٥]. شێوەی کەسی دووەمی تاك (بچۆ)یە[٤٦] و کەسی دووەمی کۆی (بچن)ە.

٢ـ کاری هاتن (ێ)، کەسی دووەمی تاکی بەبێ پێشگری (بـ)ێ دادەرێژرێت و شێوەی (وەرە)ی دەبێت و کەسی دووەمی کۆ (وەرن).

هاتن و هاتنەوە کاری فەرمانی لە دوو بناغەوە لێ دادەرێژرێت (ـ ێ، وەر)، بێرەوە[٤٧] بۆ کەسی دووەمی تاك و (وەرنەوە) بۆ کەسی دووەمی کۆ.

واتای فەرمان بەهۆی وشە و پیتی جۆرا و جۆریش دەردەبرێت، وەك: دە، دەی، جا، فەرموو:

دە هەستە بڕۆ، بچۆ بۆ سەر کاری خۆت.

ئا دەی ڕۆڵە بیگێڕەوە.

جا نامەکە بنێرە.

فەرموو دابنیشە

لە قسەم دەرمەچن ها.

شێوەی دارشتنی کار لە رەگی کاری کاتی ڕابوردووەوە

کاری ڕابردووی سادە لە رەگی کاری تێنەپەر و پێوەلکانی نیشانەی کەسی جۆری یەکەم دادەرێژرێت بەڵام تێپەڕی نیشانەی کەسی جۆری دووەمی پێوە دەنووسێت[٤٨]، لە شێوەی ناکراوی کاری تێپەڕدا نیشانەی کەسی دەکەوێتە نێوان نیشانەی ناکردن و رەگی کارەوە.

کەس	شێوەی ئاسایی تاك	شێوەی ئاسایی کۆ	شێوەی ناکراو تاك	شێوەی ناکراو کۆ
١	کەوتم	کەوتین	نەکەوتم	نەکەوتین
٢	کەوتی (ت)	کەوتن	نەکەوتی (ت)	نەکەوتن
٣	کەوت	کەوتن	نەکەوت	نەکەوتن
١	گرتم	گرتمان	نەمگرت	نەمان گرت
٢	گرتت	گرتتان	نەتگرت	نەتان گرت
٣	گرتی	گرتیان	نەیگرت	نەیان گرت

ئەم شێوەیە ڕووداو لە کاتی رابوردوویکی ماوە کورتدا پێشان دەدات:

لێشیان دام.

ژنەکە دەستی درێژ کرد لە تەنیشت مەنجەڵەکەوە.

قۆرییە گشت بە تەل پێچراوەکەی هەڵگرت و چایەکی بۆ تێکرد.

ئەمەی وت و هاتە دەرەوە و رۆیشت

ئەگەر ئەو ڕستەیەی ئەم شێوە کارەی تێدا قۆرییە گشت بە تەل پێچراوەکەی هەڵگرت و چایەکی بۆ تێکرد.

ئەمەی وت و هاتە دەرەوە و رۆیشت.

ئەگەر ئەو ڕستەیەی ئەم شێوە کارەی تێدا بەکارهاتبوو و لەهەمان کاتیش دا کارەکە باری پێشاندا و وشەی ئاوەڵکاریشی لەگەڵدا بوو ئەوە کارەکە واتای رابوردوویەکی دووریش دەگەیەنێت، کە ڕووداوەکە تێیدا ڕوویداوە:

چەند رۆژێك کوڕە بەم جۆرە دانیشت.

لەگەڵ ئەم ڕستەیەی خوارەوەی بەراوردبکە:

کوڕەکە لەبەر دەمییەوە دانیشت.

ئەوەندەمان یاریکرد تا ماندوو بووین.

بۆ دەربڕینی ئەم واتایەی لەسەرەوە باسکراودا بەزۆری ئەو کارانە بەکاردێن، کە پاشگری (ـ ەوە)یان پێوەلکاوە:

هەرچەندە ژنە خۆی دا بە دار و دیوارا پارایەوە دڵ بۆی نەرم نەبوو.

تۆش هەر نەهاتیتەوە ئێمەش خەریك بووین بنووین.

مێردەکەی کەمێك لە کچێ وورد بۆوە.

کاری رانەبوردوو لەگەڵ ڕستەی شوێنکەوتووی مەرج و کاتدا واتای کاتی داهاتوو دەبەخشێت.

هەرکە گەیشتمێ پێت ئەنووسم.

پاش ئەوە کە گەڕاینەوە چی بکەین؟

کاری رابوردووی گێراوەیی

کاری رابوردووی گێراوەیی لە کاری رابوردووی سادە و بەپێش خستنی پێشگری (د)ە دادەڕێژرێت. لەگەڵ کاری تێپەڕدا نیشانەی کەسی دەکەوێتە نێوان نیشانە و رەگی کارەوە:

شێوەی ئاسایی			شێوەی ناکراوی	
کەس	تاك	کۆ	تاك	کۆ
١	ئەکەوتم	ئەکەوتین	نەئەوکەوتم	نەئەوکتین
٢	ئەکەوتی (ت)	ئەکەوتن	نەئەکەوتی (ت)	نەئەکەوتن
٣	ئەکەوت	ئەکەوتن	نەئەکەوت	نەئەکەوتن

١	ئەمگرت	ئەمانگرتی	نەمگرت	نەمانگرت
٢	ئەتگرت	ئەتانگرت	نەتگرت	نەتانگرت
٣	ئەیگرت	ئەیانگرت	نەیگرت	نەیانگرت

ئەم شێوەیە بۆ بەخشینی ئەم واتایانەی خوارەوە بەکاردێت:

١) دوور و درێژی روودان لە رابوردوودا:

ئەو وەختە هەموو نووسراوێکم ئەخوێندەوە لەهیچی تێ نەئەگەیشتم.

کلۆی بەفر ئەهاتە خوارەوە.

ئەرۆیشتم هەستم ئەکرد دڵم بەخێرایی لێ ئەدا.

٢) دووبارەکردنەوەی رووداوێکی ئاسایی لەرابوردوودا:

هەموو رۆژ بەیانیان زوو ئەهات و لە پشت مێزە شەق و شڕە شکاوەکەوە دائەنیشت.

هەرچەند باوکەکەی پێی ئەوت، هیچ ..

٣) رووداوێکی نابەجێ لەرستەیەکی مەرجیدا:

آ) لەبەشی سەرەکیدا (لەشێوەی ئیلزامی ـ لەرستەی شوێنکەوتوودا):

کتك باڵی ببوایە، تۆی چۆلەکەی ئەبڕی (پەند).

ب) لەهەردوو بەشی ڕستەی تێکەڵدا:

ئەگەر کەوڵ و پێست چاك ئەبوو بە شانی خاوەنی خۆیەوە ئەبوو (پەند).

کاری رابوردووی بەردەوامی

کاری تێنەپەڕی رابوردووی بەردەوامی لەناوی کراو و شێوەی پێوەندی کاری کەسی دادەرێژرێت، بەڵام تێپەڕی هەر لە ناوی کراو و پێوەلکانی جێ ناوی لکاوی جۆری

دووەم و لەگەڵ نیشانەی پێوەندی شێوەی کەسی سێیەمی تاك:

کەس	باری چەسپیو تاك	باری چەسپیو کۆ	باری ناگراو تاك	باری ناگراو کۆ
١	کەوتووم	کەوتووین	نەکەوتووم	نەکەوتووین
٢	کەوتووی(ت)	کەوتوون	نەکەوتووی(ت)	نەکەوتوون
٣	کەوتووە	کەوتوون	نەکەوتووە	نەکەوتوون
١	گرتومە	گرتومانە	نەمگرتووە	نەمانگرتووە
٢	گرتووتە	گرتووتانە	نەتگرتووە	نەتانگرتووە
٣	گرتوویە(تی)	گرتوویانە	نەیگرتووە	نەیانگرتووە

لەراستیدا کاری بەردەوامی ئەنجامی دۆخ وەیا رووداوێك لەکاتی قسەکردن دا دەست نیشان دەکات:

ئەوە بۆچی بەم ئێوارەیە هاتووی ؟

شتێکم هێناوە.

من تا ئێستا هیچم نەکردووە.

هەموویان نووستوون کێ ڕێگام ئەکاتەوە؟

لە دارشتنی کاری بەردەوامی بۆ پێشان دانی بارودۆخی ڕووداوێك لەکاتی قسەکردن دا زۆر جار پیتی ئاگاداری (ئەوا، وا) بەکاردێت:

بەیانییەك کابرای هاورێ هاتە مزگەوت، سەیری کرد ئەوا ئەو زووتر هاتۆتە مزگەوتەکە(٤٩).

لەداڕشتنی ئەو وێنانەی لە سەرەوەدا باسکران کاری رابوردووی بەردەوامی بۆی هەیە لەگەڵ شێوەی کاتی رانەبوردوودا لەیەك کات دا بەکاربێت:

کچە ناوەندەکەش، کە ئەگاتە ئەوێ ئەبینێ ئەوا خوشکە گەورەکەی بەدیار کانییەکەوە دانیشتووە و ئەگری.

کاری رابوردووی دوور

بناغەی کاری رابردووی مەبەستدار لەگەڵ رەگی کاری رابوردووی بوون و نیشانەی کەسی جۆری یەکەم بۆ تێنەپەری و نیشانەی کەسی جۆری دووەمی بۆ تێپەری دادەرێژرێت:

کەس	شێوەی چەسپیوو: تاك	شێوەی چەسپیوو: کۆ	شێوەی ناکراو: تاك	شێوەی ناکراو: کۆ
١	کەوتبووم	کەوتبووین	نەکەوتبووم	نەکەوتبووین
٢	کەوتبووی(ت)	کەوتبوون	نەکەوتبووی(ت)	نەکەوتبوون
٣	کەوتبوو	کەوتبوون	نەکەوتبوو	نەکەوتبوون
١	گرتووبم	گرتبوومان	نەمگرتبوو	نەمانگرتبوو
٢	گرتبووی(ت)	گرتبووتان	نەتگرتبوو	نەتانگرتبوو
٣	گرتبووی	گرتبوویان	نەیگرتبوو	نەیانگرتبوو

واتای بنجی رابوردووی دوور ـ کاتی دووری رووداو دەست نیشاندەکات:

لەتەنیشت هەر دەروازەیەك ژوورێکی دروست کردبوو، کووپە و گۆزە ئاوی ساردی تیا دانابوو. هێندێك جار بەدەگمەن تێبینی ئەوە دەکرێت کاری رابوردووی دوور

واتایەکی ڕوونەدراوی لەگەڵدا بگەیەندرێت:

ئاخر باوکتم کوشتبوو، براتم کوشتبوو، تۆ چ رقێکت لەمن بوو بەم دەردەت بردم؟

کاری رابوردووی ئیلزامی

کاری رابوردووی ئیلزامی لەشێوەی کاری رابوردووی سادەدا دادەرێژرێت، ئەویش بەپێش خستنی پێشگری (بـ ـ) و پێوەلکانی پاشگری (ـ ایە). بۆ دارشتنی کاری تێپەڕ جێناوی لکاوی جۆری دووەم بە پێشگری (بـ ـ)وە دەلکێت و لە شێوەی ناکراویش دا بـە (نا)وە دەلکێت:

کەس	باری چەسپیوو: تاك	باری چەسپیوو: کۆ	باری ناکراو: تاك	باری ناکراو: کۆ
١	بکەوتمایە	بکەوتینایە	نەکەوتمایە	نەکەوتینایە
٢	بکەوتیتایە	بکەوتیتایە	نەکەوتیتایە	نەکەوتایە
٣	بکەوتایە	بکەوتنایە	نەکەوتایە	نەکەوتنایە
١	بمگرتایە	بمانگرتایە	نەمگرتایە	نەمانگرتایە
٢	بتگرتایە	بتانگرتایە	نەتگرتایە	نەتانگرتایە
٣	بیگرتایە	بیانگرتایە	نەیگرتایە	نەیانگرتایە

لەبەکارهێنانی کاری رابوردووی ئیلزامیدا ئەمانەی خوارەوە دەردەبرێن:

١ـ هیـواو ئـاواتی ڕوودانـی ڕووداو لەگـەڵ پێشـان دانـی بریـاری ڕوودان (کـەمتر ڕاسـتی و بوونی ڕوودان)ی داخواز، ئەم واتایە وشەی (خۆزگە) و (بریا)ی لەگەڵ بەکاردێت:

خۆزگە تۆپێکی وەهای ببوایە.

خاڵۆ، خۆزگە پێشانی زەڕنگەرێکت بدایە لە دێکەی خۆتان.

بریا من ببومایە بە مەلا.

٢ـ پێویستی ڕووداو لەگەڵ پێشان دانی توانای ڕوودان لە رابوردوودا (بە تایبەتی لەگەڵ وشەی ئەبوایە)[٥٠]:

مامۆستای بەرێز ئەبووایە بینوسیایە منداڵە کوردەکان ئەبوایە بەو زمانە بیان خوێندایە.

ئەم شێوەیە ئەم واتایانەی خوارەوە دەبەخشێت:

١) ڕوودانی ڕووداوی نابنجی و خۆزگەیی:

آ) لەنێو رستەی سەرەکی و ڕستەی شوێنکەوتوودا دەبێت:

خۆزگە بەرەیەك جووتە جزمە و عەرەبانەیەك سووتومەنیم بووایە، جـووان ئـاگرێکم لێ بکردایەتەوە جزمەکانم لێ داکەنایە و لە سووچێکەوە بەرەکەم لێ راخستایە و بـۆ خـۆم ئاسوودە پاڵم لێ بدایاتەوە.

دەبا باوکی دەوڵەمەند بووایە و تا تۆپێکی ئاوەهای بۆ بکڕیایە، بەڵام هەیهۆ..

ب) لەبەشی ڕستەی شوێنکەوتووی مەرجدا (لە شێوەی کاری رابوردووی گێراوەییدا لـە ڕستەی سەرەکیدا).

کەچەڵ دەرمانکەر بووایە، دەرمانی سەری خۆی ئەکرد (پەند)

ئەگەر ئەو چاك بووایە، ئەمیش چاك ئەبوو.

٢) ڕوودانی ڕووداوی واقیعی لە رابوردوودا:

١) لە رستەی شوێنکەوتووی مەرج و کـاتیدا (لەشـێوەی کـاری رابـوردووی گـێڕاوەیی لـە ڕستەی سەرەکیدا)

هەرکە پیرێکی بدیایە ڕووی گرژ ئەکرد و دڵی ئەگیرا.

منالّەووردکەی گەڕەکیش هەر دەریکەوتایە بەسەرییا دائەبارین.

ب) لەبەشی رستەی شوێنکەوتووی مەرجدا (لە شێوەی کاری رابوردووی گێراوەیی ڕستەی سەرەکیدا).

حەزیان لە هەرچی بکردایە، بەپارە لە باخەوانەکەیان ئەکری.

چاوی لەتۆپە نەئەتروکاند، بۆ هەرچی لا برۆیشتایە چاوی شوێنی ئەکەوت.

دەمکاتی کاری ئیلزامی دوور

دەمکاتی کاری ئیلزامی دووری تێنەپەڕ لە ڕەگی کاری رابردووی مەبەست و کاری رابوردووی بوون دادەڕێژرێت، بەلاّم لە تێپەردا کاری بوون بۆ هەموو شێوەکانی هەر شێوەی کەسی سێیەمی تاکی هەیە، کە نیشانەی کەسی جۆری دووەم بە کۆتاییەوە دەلکێت:

کەس	شێوەی چەسپیووی - تاک	شێوەی چەسپیووی - کۆ	شێوەی ناکراوی - تاک	شێوەی ناکراوی - کۆ
١	کەوتم	کەوتبین	نەکەوتبم	نەکەوتبین
٢	کەوتبی (ت)	کەوتبن	نەکەوتبی (ت)	نەکەوتبن
٣	کەوتبێ (ت)	کەوتبن	نەکەوتبێ (ت)	نەکەوتبن
١	گرتبێتم	گرتبێتمان	نەمگرتبی (ت)	نەمانگرتبێ (ت)
٢	گرتبێتت	گرتبێتتان	نەتگرتبێ (ت)	نەتانگرتبێ (ت)
٣	گرتبێتی	گرتبیتیان	نەیگرتبێ (ت)	نەیانگرتبێ (ت)

کاری رابوردووی ئیلزامی دوور بۆ بەخشینی واتای ڕەنگەی ڕوودانی ڕووداو بەکاردێت و وشەی (ڕەنگە، ئەشێ، ئەبێ)شی لەگەڵ دا بەکاردێت:

ڕەنگە لە بوومەلەرزەکە زۆر ترسابێت و لەرزیبێت[٥١]

ڕەنگە لە ڕێگا نەخۆش کەوتبن.

ئەو پیاوە پیاوێکی ئازایە و ئەشێ تازە ڕووی کردبێتە ئەم شارە.

ئەبێ تەماشایەکی ناو ئاشەکە بکەین، نەوەکو ئەمجارەش ئادەمزادێك خۆی تیا شاردبێتەوە.

ڕەنگە ئەم شاری سلێمانییە مزگەوتی زۆر تێدا بێت.

کاری ئیلزامی دوور لەرستەی شوێنکەوتووی بەراوردکاری و مەرج دا زۆر تێبینی دەکرێت:

هەناسەیەکی هەڵکێشا وەکو ئەم قسە دوورو درێژانە هیلاکی کردبێت.

ئەگەر خەبەرێکی وا ناخۆشی نووسیبێ ، هەڵبەت راستە.

ئەگەر پیاو لەو سەربانە بکەوێ ئەمرێ !

ئەگەر من کەوتبم نەمردبم.

خشتەی شێوەکانی کاری لەمەوبەر باسکراو

١) شێوە دارێژراو (لە رەگی کاتی رانەبوردوو)

	تێپەڕ	تێنەپەڕ
١- رانەبوردوو - داهاتووی کاری ئیخباری	ئەگرم	ئەکەوتم
٢- کاری رابوردووی ئیلزامی سادە	بگرم	بکەوم
٣- کاری فەرمان	بگرە	بکەوە

ب) شێوەی دارێژراو (لە رەگی کاتی رابوردوو)

	تێپەڕ	تێنەپەڕ
١- کاری رابوردووی سادە	گرتم	کەوتم
٢- کاری رابوردووی گێڕاوەیی	ئەمگرت	ئەکەوتم
٣- کاری رابوردووی بەردەوامی	گرتوومە	کەوتووم
٤- کاری رابوردووی دوور(٥٢)	گرتبووم	کەوتبووم
٥- کاری رابوردووی ئیلزامی	بمگرتایە	بکەوتمایە(٥٣)
٦- کاری رابوردووی ئیلزامی دوور	گرتبێتم	کەوتبم

کاری نادیار (بزر)

(کاری کارا بزر)

بۆ داڕشتنی کاری نادیار نیشانەی (ـ ر)بە کۆتایی رەگی کاتی رانەبوردووی تێپەڕدا دەلکێت و پاشگری (ـ ێ) بەم نیشانەوە دەنووسێت:

نووسین ـ نووسرێ / نووسرا.

بەستن ـ بەسترێ / بەسترا.

نادرن ـ نێررێ / نێررا.

خەوتاندن ـ خەوتێنرێ / خەوتێنرا.

لەو کارانەی پێرەوی ئەم جۆرە داڕشتنەی سەرەوە ناکەن:

١) کاری ویستن، بیستن، وتن، کە شێوەی نادیاریان لە رەگی کاتی رابوردووەوە دادەرێژرێت:

ویستن ـ ویسترێ / ویسترا

بیستن ـ بیسترێ / بیسترا

وتن ـ وترێ / وترا.

ب) کاری خواستن و خوێندن

ـ شێوەی نادیاری ئەم دوو کارە لە رەگەکەیدا کاتی رابوردوو هەروا هی رانەبوردووش دادەرێژرێت:

خواستن ـ خوازرێ / خوازرا

خواسترێ / خواسترا

خوێندن ـ خوێنرێ / خوێنرا

خوێندرێ / خوێندرا

له دارِشتنی شێوەی کاری نادیاردا ئەم گۆرینانەی خوارەوە لە رەگەکەیدا دەبێت:

١) گۆرینی بزوێنی (ە) بە بزرۆکە (i)

کردن kirdin ـ (کە) ـ کریَ / کرا

خستن xistin (خە) ـ خریَ / خرا

بردن birdin (بە) بریَ / برا

دان (دە) ـ دریَ / درا؛

٢) گۆرینی (ـ یَ) بە (i) لە رەگدا :

نان (نیَ) ـ نریَ / نرا ؛

٣) گۆرینی (i) بە بزوێنی (ی):

گرتن (گر) ـ گیریَ / گیرا ؛

٤) گۆرینی بزوێنی (ۆ) بە (و):

خواردن (خۆ) ـ خوریَ / خورا ؛

٥) لەنێوچوونی نیشانەی بزری (ر) وەیا لێکدانی هەردوو (ر)ی بزری و (ڕ)ی بنجی رەگی کار:

گۆڕین (گۆڕ) ـ گۆریَ / گۆرا

لەگەڵ کرین (کر) ـ کرِرە و بڕین (بڕ) ـ بڕرِی / بڕرا دا لەڕووی دیارنەبوونی (ـ ر)ێی بزری لەنێوانیاندا بەراورد بکە .

شێوەی شیکراوی نادیار لە کاری تێنەپەڕی کۆتایی هاتوو بە (ـ ان) (ـ یَ / ـ ا)ی جێی یەکتری دەگرنەوە (بڕوانە شێوەکانی کار و کاری رابوردووی ئیخباری و ئیلزامی).

هەروەکو لە کەرەستەکاندا دیارە باری نادیار بەشێوەیەکی گشتی لە شێوەی کەسی سێیەمی تاك و کۆدا زیاتر بەکاردێت.

جۆرەکانی کار	رەگی کاتی رابوردوو	رەگی کاتی رانەبوردوو	کاری تێپەڕ و تێپەڕ و تێنەپەڕ	گۆڕینی دەنگی نێو رەگی کار
١ ان	ا	ێ خاڵ	تێنەپەڕ تێپەڕ	ا - ێ ا - ێ
٢ - ین	ی	خاڵ	تێنەپەڕ تێپەڕ	ی - ێ ا - ێ
٣ - وون	وو	خاڵ وو	تێنەپەڕ تێپەڕ	
٤ - تن	ت	خاڵ	تێنەپەڕ تێپەڕ	ا - ێ، ی - ێ ا - ێ، ا - ە، ا - ۆ س - ز، ش - ژ، ش - ڵ س - ،، ش - ،، ش - .
٥ - دن	د	خاڵ	تێپەڕ	ا - ێ، ا - ە وا - ۆ، وا، وێ
٦ - اندن	اند	ێن	تێپەڕ	

تیپ

تیپی پرسیار کردن: ئایا، ئەی، ئەرێ.

<u>تیپی (ئایا)</u>: بۆ سەرنج ڕاکێشانی ئاساییە و هەر بۆ پرسیارکردنیش بەکاردێت؛

تیپی ئەی و ئەرێ بەکەمتر بۆ پرسیارکردن بە کاردێت:

ئایا پێت ئەکرێ یاریدەمان بدەی؟

ئەی ئەمە چۆن بزانم؟

ئەرێ ئەم چرپە چرپەتان لە چییە؟

ئەرێ خوشکێ، ئەوە بۆ وا لەخۆت ئەکەی؟

<u>**تیپی ئەرێ**</u>: بەڵێ، ئەرێ، ئا، با:

ئەم کتێبە هی تۆیە؟ بەڵێ (هی منە)

ئایا باران ئەبارێ ؟ ئەرێ ئەباری.

تیپی با هەمیشە بۆ وەڵامدانەوەی ئەرێ بەکاردێت:

ئەمڕۆ ڕەشۆ نەچووە قوتابخانە ؟ ـ با.

<u>**تیپی نەرێ**</u>: نا، نە[٥٤]، نەخێر:

نا ، من داوای هەقی خۆم ئەکەم.

ئەی نەچوویت بۆ شار ؟ ـ نە .

نەخێر شتێکم هێناوە.

<u>**تیپی نیشانەیی**</u>: ئەوا، وا، ئەوەتا // ئەوەتە ئەمەتا // ئەمەتە، ها ئەوە:

باوکم ئەوا ئەمە کوڕمە و ئەمەش برامە.

وان لە کۆڵانا یاری ئەکەن.

ئەوەتا لەبەر پێتا.

ئەمەتەم لێرە، کوێریت نامبینی ؟!

نا ئەوە قاقەز و قەڵەم دانیشە و چی ئەزانی بنووسە.

تیپی وا، ئەوا لەلێکدانی لەگەڵ ئامرازی لکاوی (ـ یش)دا گۆڕینێکی کاریگەر دەست نیشان دەکات:

وا ڕۆژیش بەسەرچوو.

ئەوا بەهاریش بەسەرچوو.

تیپی هێزداری ئەوە بەشێوەیەکی گشتی لە نێو ڕستەی پرسکردندا بەکاردێت و بۆ دەربڕینی بەهێزتر و توندتری شێوەی پرسیارکردن دەور دەبینێت:

ئەوە چۆن سەگتان کردۆتە ژووری مزگەوتەکە؟

ئەوە ئەڵێن چی؟

<u>تیپی داخوازی:</u> دە، با

دە بچۆ سەبەتەیەك کاشم بۆ بهێنە.

جارێ با تۆزێك دانیشین ـ باشە فەرموو با دانیشین !

تیپی جۆراوجۆر لەڕووی واتاوە:

خۆ، هەر، هەتا، ئاخر، جا:

خۆ هیچ ڕووی نەداوە؟

ئاخر ئەوەشم لەدەس دەرچێ، ئیتر چیم بۆ ئەمێنێتەوە لەم دونیایەدا ؟

هەتا منیش هاتم.

هەر ئەوەم ماوە.

جا کرێی شەمەندەفەرم لەکوێ بوو.

ئامراز

ئامرازی لێکدەر

ئامرازی لێکدەری پێوەست: و(°°) (u//w) (لەدوای ئەم وشانەی کۆتاییان بە بزوێن هاتووە) و(°°) ، ، هەم .. هەم، و ... و ، نە ... نە:

ژنەکە ئەمەی وت و لێیدا ڕۆیشت.

بەختیار چوو زێڕەکانی کۆکردەوە و خستینە گیرفانیەوە و لەئاشەکە هاتە دەرەوە.

دەرسەکەم هەم خوێندەوە، هەم نووسیمەوە.

نەخۆی نە باوکیشی نازانن بەراستی تەمەنی چەندە.

ئامرازی لکاوی (ـ یـ)ش لەوانەیە بەکاریشەوە بلکێت:

باوکیان ئەشیخوارد و قسەشی ئەکرد.

ئامرازی لێکدەری جیاکەر:

یا (ن)، یانەکو، یاخو، یا (ن).. (وە) .. یا (ن)

بێم جلتان بۆ بشۆم یا نانتان بۆ بکەم؟

پیر یان لاو بوو.

ئامرازی لێکدەری پێچەوانە:

بەلام، بەلان، وەلێ، هەرچی، کەسێ، دەنا، ئەگینا:

ویستی دەستەکەی بجوولێنێ، بەلام نەی توانی.

تەماشا باوکی تۆ چ ئاشێکی جووانی بۆ بەجێ هێشتوویت، کەچی باوکی من هیچی بۆ من جێ نەهێشتووە.

پارەکەم بدەرێ ، دەنا ئەڕۆم.

ئامرازی لکاوی (ـ یـ)ش واتای دژ واتاش دەبەخشێت.

من ئەرۆم، ئێوەش دانیشن.

ئامرازی گەیەنەر

ئامرازی گەیەنەری دیارخەری: کە.

ئامرازی گەیەنەری کاتی: کە، (هـ) تا.

ئامرازی گەیەنەری هۆیی: چوونکە، لەبەر ئەوە (ئەمە) کە.

ئامرازی گەیەنەری ئامانجی: کە، تا.

ئامرازی گەیەنەری مەرجی: ئەگەر، کە

ئامرازی گەیەنەری پێچەوانە: هەرچەند (د).

ئامرازی گەیەنەری بەراوردکاری: وەکو، وەك.

دەربارەی بەکارهێنانی ئامرازی گەیەنەر، بروانە بابەتی رستەی تێکەڵ.

تیپی بانگکردن

تیپی بانگکردن لەڕووی پێکهاتنێوە لەیەك وشە (کەمتر ـ لە وشەیەکی لێکدراو) دادەرێژرێت، و لەرووی واتاوەش ئەم جۆرانەی خوارەوەن:

١) کاریگەری جۆراوجۆر.

آ) خۆشی وشادی و بەختەوەری و سەرسوڕمان:

ئۆخ !، ئۆخەی !، ئۆخەیش، بەهـ، بەهـ، ئوف و هی دی.

ب) سەرسوڕمان

پەحـ // پەحا، پەك // پەکوو، حەی !، تەحـ // تەحا، ئای ـ یەی ـ یەی ! و هی دی.

پ) ژان و ئازار، ناخۆشی و خەم و پەژارە:

وەی، ئای، ئەی، ئەی ڕۆ ! ئەی هۆ !، ئۆف، داخ ! حەیف و هی دی.

ت) بێز لێ بوونەوە، لێ دوورکەوتنەوە:

جڕ !، بف // بفە !، پووها !، کخ // کخە !، حەپە ! گزە گزە !، ترحێو! و هی دی.

ج) ڕاگەیاندن و ئاگادارکردن:

ئۆ !، های !، ئاها، و هی دی.

چ) هاندان:

دە ! یێ // یێ !، یەڵلا و هی دی.

٢) جۆرەهای بانگکردن، کە بۆ بانگکردن وەیا دوور خستنەوەی گیانلەبەران بەکاردێت:

ئە، وۆش، پش(ت) !، پس !، کوڕو ـ کوڕو، ئۆحە ! ، وهی دی.

لەئەرکی بانگکردن دا هێندێك وشە هەن، کە واتای تەواو دەبەخشن:

ئاه // ئاخ، ئاخ !، ئۆخ !، داخ، زۆرخۆش !، زینــهار ! هــەروا هێندێـك وشـەی دی هەن، کە لاسایی دەنگانن: گرمە، کشە، کشەکش، چوش، پڤ و هی دی.

سینتاکس

سینتاکسی شـێوەی سلێمانی کۆمـەڵێك تایبـەتێتی خـۆی هەیە، کە بـە هـەبوونی جێنـاوی لکـاوەوە پێوەسـتە، ئـەم جێناوانـەش دەورێکــی ســەرەکیان لەدروســتبوونی رستەدا هەیە.

جێنـاوی لکـاو بەهــەمان شـێوەی خـۆی دەوری جۆراوجـۆری بەشــەکانی ڕســتە دەگـێڕێت، وەك دیارخـەر و بـەرکاری راسـتەوخۆ و تیــان. جێنــاوی لکــاو بەدانەیــەکی ســەربەخۆی واتــادار دەژمـێردرێت، هـەروا لەگـەڵ ئـامرازیش ســــەربەخۆی واتــادار دەژمێردرێت، هـەروا لەگـەڵ ئـامرازیش دا لێکدەدات، بـە تایبــەتی لەرسـتەدا. ئەگــەر لەرستەیەکدا کۆمەڵێك جێناوی لکاو بەکارهات، ئەوا بەریز لەدوای یەك دێن.

جێناوی لکاو بەشێوەیەکی زۆر فراوان لەبرێتی نـاو بـەکاردێت و دەتوانێـت جێگـەی ئەو بگرێتەوە، بەتایبەتی لە دۆخی تیاندا.

جێنـاوی لکـاوی ـ ێ ، کـە کەسـێکی تایبــەتی پێشــان نـادات، دەورێکــی زۆری جۆراوجۆری سینتاکسـی دەگـێڕێت و بـە ئـامرازی پێوەندی وەیـا کـار، یـان بــەرکاری تیانەوە دەلکێت، کە لە رسـتەدا دەوری جێنـاوی لکـاو وەیـا کۆتـایی کەسـی دەبینێـت. لەپاڵ دەوری پەرەسەندوی جێنـاوی لکـاو لـە سینتاکسـی شـێوەی سلێمانیدا ئـامرازی پێوەنــدی پاشکۆیەکانیشــی دەوری نیشــانەی ڕێزمــانی بــەرکار و ئاوەڵوشــەیکار (ئاوەڵگوزارە) دەستنیشان دەکـات و دەورێکـی دیـاریکراوی سینتاکسـی خۆیـان هەیە، لەبەکارهاتنیدا لەدوای بەشەکانی ڕستەدا، کە تایبەتە بەشێوەی خواروی زمانی کوردی (لە بەراوردکردنیدا لەگەڵ شێوەی ژووروودا).

ڕستەی سادە

ڕستەی سادە دابەشدەکرێتە سەر دوو بەشی سەرەکی: ڕستەی کاری و ڕستەی پێوەستدار، مەبەست لە ڕستەی کاری ئەو ڕستەیەیە، کە بەشی کاری برێتی دەبێت لە جۆرەکانی کار بە هەموو شێوەکانێوە، بەلام ڕستەی پێوەستدار لەناو و کاری یارمەتیدەر وەیا پێوەستدار پێك دێت.

ڕستەی کاری

ڕستەی کاری لەڕووی واتای فەرهەنگی و تێپەڕ و تێنەپەڕی کارەکە دابەشدەکرێتەوە سەر ئەم بەشانەی خوارەوە:

١- ئەو داڕشتنەی، کە وشەیکار (گوزارە) کەی برێتیە لەکاری تێنەپەڕی هەموو کاتەکان وەیا تێپەڕی کاتی ئێستە.

کاری بەشی وشەیکار (گوزارە) ی ئەم جۆرە داڕشتنە لەڕووی کەس و ژمارەدا لەگەڵ بەشی سەرکار (نیهاد) دا ڕێکدەکەوێت، بەرکاریش یەکسەر دەکەوێتە دوای سەرکارەوە.

کچەکە دانیشت.

ئەو ئەنووسێ.

ئەو نامە ئەنووسی.

لێرەدا لەکاتی بەردەوام بوونی قسەکردن دا سەرکار (نیهاد) بۆی هەیە باس نەکرێت و ناوی نەهێندرێت و هەر تەنیا بگوترێت (ئەنووسێ، نامە ئەنووسێ).

٢- ئەو داڕشتنەی، کە وشەیکارە (گوزارە) کەی برێتیە لە کاری ڕابوردووی تێپەڕ و جێناوی لکاوی لەگەڵ دا بەکاردێت، جێناوەکە بۆی هەیە بەهەموو بەشێکی ڕستەدا بلکێت (تەنیا نیهاد نەبێت). لەم جۆرە داڕشتنەش دا بکەری ڕووداوەکە بۆ هەیە لە ڕستەکەدا نەبێت، چونکە دەربڕاوە.

وێنەی ژمارە - ١ -

بڕێتییە لە بکەری ڕووداو (سەرکار) و بەرکاری ڕاستەوخۆ جێناوی لکاو ، کە کەس و ژمارەی ڕووداوەکە پێشان دەدات (نیشانەی بکەرە) و لەگەڵ بەرکاری ڕاستەوخۆدا بەکاردێت.

وێنەی ژمارە ١- أ -

بەرکاری ڕاستەوخۆ، کە بڕێتی دەبێت لەناو (جێناو):

من هەرگیز ماسیم نەخواردووە.

ژنەکەی ئەمەی ووت و دانیشت.

لەباری هەبوونی بەرکاری ڕاستەوخۆدا نیشانەی ناسیاری بە دیارخەرەوە دەلکێت (ئەگەر ژمارەیان زۆر بوو ئەوا بە دیارخەری هەرە دواوە دەلکێت): پیرەمێردەکە هەناسەیەکی قووڵی درێژی هەڵکێشا.

وێنەی ژمارە ١ - ب -

ئەو دارشتنە دەگرێتەوە، کە بەرکاری ڕاستەوخۆ بڕێتی دەبێت لە کۆتایی کەسی جۆری یەکەم) ونیشانەی کەسی لەڕووی دارشتنی کاری بەشی وشەیکاری ئەم بارانەی خوارەوەی دەبێت:

١- لەگەڵ کاری سادەی بەشی وشەیکار:

أ) لەدوای بەرکاری ڕاستەوخۆدا دێت:

ئاوبردنی.

ب) بەبەشی ناکراویدا دەلکێت:

باوکت لەکاتی خۆیدا نەی ناردی.

پ) بەپێش بەرکاری ڕاستەوخۆدا دەکەوێت (بەڵام کەم بەکاردێت):

ئێمە گرتمانن.

٢- کەلەگەڵ وشەیکاری ناوی - کاریدا دەبێت، نیشانەی کەسی بەنیشانەی کارەوە وەیا بەبەشی ناوی وشەیکارەوە دەلکێت:

لەولا دەریان کردووی.

پیاوەکە پەلاماری دامێ، خستمی.

ویَنەی ژمارە ـ ٢

بریتیە لەکەس وەیا بکەری ڕووداوەکە، هەروا بەرکاری ڕاستەوخۆو بەرکاری تیان بەهۆی کۆتایی بەرکاری ڕاستەوخۆ بەرکاری تیان بەهۆی کۆتایی ناوی وەیا کاری دەربراوە دارێژراوە.

ویَنەی ژمارە ـ ٢ ـ أ

بەرکاری تیان بریتیە لەناو (جێناو)، کە لەدوای بەرکاری ڕاستوخۆدا دەبێت و نیشانەی کەسیشی پێوە دەلکێت:

من تۆم بەبرای خۆم زانیوە.

پارەیەکی زۆری بۆ خاوەنی بردەوە.

ویَنەی ژمارە ٢ـ ب ـ

بەرکاری تیان ، کە بریتی دەبێت لە کۆتایی کەسی و بەهۆی ئامرازی پێوەندی (بۆ) وەیا (پێ) ڕێچکەکەی دەست نیشان دەکرێت:

أ) بە بەرکاری ڕاستەوخۆوە دەلکێت:

ژنەکە گرتمۆڵکەیەکی بۆ فری دام.

من سامانێکی زۆرم بۆ کۆکردوویتەوە.

ب) بە ئامرازی پێوەندێوە دەلکێت:

تەنیا دیاریم هۆنراوێکە بۆم هێناویت.

ویَنەی ژمارە ٢ ـ پ ـ

چۆن بەرکاری ڕاستەوخۆ لەکۆتایی کاردا دادەرێژرێ، هەر بەم جۆرە بەرکاری تیانیش دەردەبرێت و نیشانەی کەسیش بەکۆتایی ئامرازی پێوەندیوە دەلکێت:

خوا بۆی ناردومی .

خوا لێی سەندمی.

وێنەی ژمارە ـ ٣ ـ

بکەری ڕووداوو بەرکاری تیان دەگرێتە خۆی، کە برێتی دەبن لەناو (جێناو)، کۆتایی کار.

وێنەی ژمارە ٣ـ أ ـ

برێتیە لە بەرکاری تیان، کە ناو وەیا جێناو دەوری ئەوی گێراوە و نیشانەی بکەریشی پێوەلکاوە:

من لەو ماڵەم دزی.

لەهەزار ئاوی داوە، قوڵە پێی تەڕ نەبووە.

وێنەی ژمارە ٣ ـ ب

برێتییە لە بەرکاری تیان، کە کۆتایی کار دەورەکەی گێراوە و نیشانەی کەسیش دووبارى دیوە:

أ) لەگەڵ کاری سادەدا بەئامرازەوە دەلکێت:

پیاوێك بۆی گێرامەوە.

پێم نەوتی ئەوە مەکە.

ب) لەگەڵ ناوی لێکدراودا وەیا کاری دارێژراودا بەناوەوە وەیا پاشگرەوە دەلکێت:

سەیرێکی کردم و وتی.

لێم پرسی.

زەفەری پێ بردم.

وێنەی ژمارە ٤

برێتیە لە بکەری ڕووداو و ئاوەڵوشەیکارەوە ، کە نیشانەی کەسی بە کۆتاییەوە دەلکێت:

پیاوە زۆری ووت، ژنەکە کەمی بیست.

ئەوەندەم قسەکرد.

وێنەی ژمارە ٥

لەگەڵ ئەوەی کار هەر تەنێ بکەری ڕووداو دەردەبڕێت نیشانەی کەسی دەکەوێتە پێش کارەوە:

پیاوەکە ئەشی خوارد و قسەشی ئەکرد.

بەم جۆرە داڕشتنی شێوەی دووەم لەداڕشتنی شێوەی یەکەم دا جیا دەکرێتەوە:

أ) بەکارهاتنی جێناوی لکاو لەبڕێتی نیشانەی کەسی کاردا.

ب) کۆتایی کار چۆن دەوری بەرکاری ڕاستەوخۆ دەگێڕێت ئاواش دەوری بەرکاری تیان دەگێێت.

ئەم دوو جۆرە دارشتنە لەرووی ئەرکەوە لێکدەچن و هەروا لەبواری واتاوەش زۆر کاریگەرن لەگەردان کردن دا هاو واتای کەسی بکەر دەست نیشان دەکەن دەوری سەرکار و بەرکاری ڕاستەوخۆ دەگێڕن بەوەی بەندیواریان دەمکاتەکانی کاردا هەبێت.

٣- داڕشتنی تەواوکەری وەیا بەرکاری، کە وشەیکاری بڕێتیە لەکاری رابردووی تێپەڕ و پێوەندی نەك بە بکەر، بەڵکو بە بەرکاری ڕووداوەکەوە هەیە.

ئەم جۆرە دارشتنە کەم بەکاردێت و بە شێوەیەکی سەرەکی لەگەل کاری کەسی سێیەمی کۆدا بەرچاودەکەوێت.

پورر ئەستێش پەنجەکانی کردنە ناو ئاوەوە.

پەشکۆ هەردوو دەستی خستنە ژێر چەناگەی و کەوتە بیرکردنەوە.

لەم جۆرە دارشتنانەدا بکەری ڕووداو (کە بڕێتیە لەجێناوی لکاو و بە بەرکارەوە لکاوە) بۆی هەیە دەرنەبڕێت و لەنێوبچێت:

شاهدی هێنان

بەنەهاتی سالێك دووانم لە منالەکانم ناشتن.

مۆمەکانی هاویشتنە سەر شەقام.

ئەو بارەی لەوێنەی داهاتوودا بەرچاودەکەوێت ڕێککەوتنی نێوان کەس (بکەر) و بەرکارە لەیەك کاتدا:

لەپاشا ڕووی لە ساواکە کرد و چەچەکانی گرتن و لەڕوووە لوێچاویەکەی لە چاو و نێو چاوانە گرژەکەی هەڵسووت و گواستیەوە سەر ریشە سپیەکەی و خستیە ناو دەمە بێ دانەکەی.

لەم جۆرە دارشتنانەدا ئەوەی ئاشکرا و دیارە سیفاتی دیالێکتی خوارووی ، کە تێیدا هەیە لە (دارشتنی رستە لەگەڵ کاری رابردووی تێپەڕدا، کە کەس و ژمارەی بکەر بەهۆی جێناوی لکاوەوە دەربراوە) لەگەڵ تایبەتێتی بنچینەیی دیالێکتی ژووروو دا رێك دەکەون (لە دارشتنی رستەدا، کە وشەیکارەکەی کاری رابردووی تێپەڕە کەس و ژمارەی بەرکارە).

٤ـ دارشتنی خاوەنیەتی برێتیە لەو وشە لێکدراوانەی، کە یەکێك لەبەشەکانی (کە بە شێوەیەکی گشتی دەکەوێتە سەرەتای رستەوە) جێناوی کەسی دەبێت.

بەپێی ئەو جۆرە کارەی، کە لەم دارشتنانەدا هاوبەشی دەکات هەروا لەڕووی تایبەتێتی رێزمانی کارەکەوە ئەم پێك هاتنانە دابەش دەکرێتە سەر ئەم بەشانەی خوارەوە:

لەو دارشتنانەی، کە بەکاردێت ئەو دارشتنەیە، کە بکەر + جێناوی لکاو + کار لەباری ئاسایی شێوەی کەسی زۆر ێیەمی تاك لکاتی ئانەبردوو وەیا رابردوو دایە:

ئەم وێنەیەی سەرەوە پێوەندە بەجۆرەکانی کارەوە:

١) لەگەل هەبوونی کاردا:

ئەم کوڕە منالێکی هەیە.

پادشا سێ کچی هەبوو.

لەگەڵ هەبوونی دیاخەردا، کە لەدووای بەرکارەوە دێت جێناوی لکاو بە دیارخەرەکەوە دەلکێت:

کابرای جۆلا ژنێکی جووانی هەبوو.

هێندێك جار لەنێوان بکەر و بەرکاردا بەرکاری تیانیش بەکاردێت:

دڵ بۆ دڵ ڕێگای هەیە (پەند).

لەم جۆرە وێنانـەدا ئـەو جێنـاوە لکاوەی ، کـە بکـەرە بـۆی هەیـە لـەنێو بچێـت و بەرکارنەیەت.

بەڵێ دوو شاهێدی هەیە.

بەلام کوڕێکی فیتنەم هەبوو.

ئەم بەرکارەی، کە برێتیە لەجێناوی لکاو و لە رستەدا لـەنێودەچێت، ئـەوە بکـەری رستەکە دەوری ئەویش پێشـان دەدات و بـەپێش کـارەوە دەکـەوێت (بەتایبـەتی کـاری هەبوون).

بەڵێ من هەمە.

ئەویش هەیەتی.

هەبوونی کار لەباری ناکراوی گشتیشدا لە رستەدا دەبێت:

کوڕم هەبوو نەبوو بەتۆ چی ؟

ئەوانە لە هەوەڵەوە هیچ شتێکیان نەبوو.

ئێمەش نیمانە.

٢) لەگەڵ کاری یارمەتیدەردا (کە لەگـەڵ وشـەیکاردا دێت و نـاو، ئاوەڵنـاو ، جێنـاو و ئاوەڵکاریش)ی لەپاڵدا دەبێت:

برام ناوی ئازادە.

من هیوام سەرکەوتنی تۆیە.

ئێوەماڵتان لەکوێیە؟

لەگەل (ماڵتان لە کوێیە)دا بەراوردی بکە، کە (ئێوە)ی تێدا بەکار نەهاتووە.

وێنەی دیش بـەرچاو دەکـەوێت، کـە ئـامرازی رێچکـە پێشـان دەدات و (پـێ) هاوبەشـی بەشی وشەیکار دەکات:

ئەوە تۆش لەتە کولێرەت پێیە ؟ بەڵێ

منیش هەر شتێکی وام پێیە.

کەس شتوومەکی قەدەغەکراوی پێ نییە؟!

٣) لەگەل بارودۆخی کاردا:

من سەرم یێشێ.

بۆ چی من سەرم سپی نەبووە، کەچی ڕیشم سپی بووە.

مروەت لەشەرم کردن هەموو گیانی ئارەقی دەردا.

لەم جۆرە دارشتنەش دا بکەر بۆی هەیە لابردرێت:

سەرم یێشێ.

سەگیان خۆش ئەوێ.

لەگەڵ هێندێک کاری تێنەپەڕدا، کە بەزۆری لەنێو تێکستی فۆلکلۆریدا بەرچاودەکەوێت، وەك: ژیان، مردن، کەوتن، گەیشتن، دەرپەڕین، تێ پەڕین:

ئەمانەش زۆربەیان لەم سەردەمانەی دواییدا ژیاون.

پیاوێك برایەکی ئەمرێ.

تۆ تەمەنت لە هەشتا تێپەڕیوە.

ئەم دارشتنە لەگەڵ کاری جۆراوجۆری دیش لە دەمکاتی ناکراودا بەرچاودەکەوێت:

ئێمە لەم شەڕە هیچمان پێ ناکرێ.

مسگەر و ئاسنگەر بەبێ ئاگر هیچیان پێ ناکرێ.

<u>وێنەی ژمارە ـ ٢ ـ أـ</u>

لەگەڵ بەرکاری تیاندا بەهۆی ئامرازی پێوەندێوە:

من جلکم پی ناوێن .

یاپراخ دوگی ئەخەنە ناو.

ڕژدی ڕسوایی لەدوایە (پەند).

لەوانەیە بەرکاری تیان بەهۆی ئامرازی پێوەندی و پاشبەندەکانێوە دارێژراو بێت:

أ) ئەم شارە چەند نەخۆشخانەی تێدایە؟

ب) جۆگەیەك ئاوی تێدا بڕوا، زەحمەتە وشك ببێ.

لەم رستانەی بەوێنە هێندراونەتەوە، ئەو بەرکارەی برێتیە لەجێناوی لکاو و بۆی هەیە لەنێو بچێت:

گۆشتت پێوە نەماوە، کەچی دان ئەخەنە ئێسقانەکانت.

سەیری کرد سەد و چل لیرەی تیایە.

__وێنەی ژمارە - ٢ - ب -__

بەرکاری تیان بەبێ یارمەتی ئامرازی پێوەندی (کەم بەرچاودەکەوێت):

گۆم هەتا قووڵ بێت، مەلەی خۆشە.

رۆژێك پادشا میوانێکی زۆری دی.

__وێنەی ژمارە - ٣ -__

جێناوی لکاو جێگری بەرکار دەبێت. ئەم دۆخە زۆر کەم بەکاردێت و لەگەڵ کاری رانەبردووی تێپەڕ و تێنەپەریش لەکاتی رابردوو و رانەبردوویدا:

دۆ تا نەیژەنێ کەرە نادا (پەند)

باوکەی بەدرێژایی ژیانی چاوی پێی نەکەوتووە.

__وێنەی ژمارە - ٤ -__

جێناوی لکاو جێگری وشەی ئاوەڵوشەیکاری دەبێت:

با لێرە وچانێکی بۆ بدەین و نانی نێوەرۆی لێ بخۆین.

ئەم دارشتنە جۆراوجۆرانەی لەمەوبەر بەوێنە هێندرانەوە، کە جێناوی لکاو جێگری چەند بەشێکی ڕستە دەبن، نیشانە و بەڵگەی ئەوەن، کە ئەم دارشتنە لە زمان دا بە هۆیەکی پێکهاتنی رستە دەژمێردرێت.

٥- دارشتنی نادیار

__وێنەی ژمارە - ١ -__

برێتیە لە بکەری ڕووداو (بەرکاری تیان)، کراوی ڕووداو (بەرکاری راستەوخۆ) لەگەڵ کاری وشەیکار لە دەمکاتی نادیاردا. ئەم جۆرە دارشتنە دوو لایەنە، بکەری ڕووداو بە پێوەستەوە دەربراوە - لەناو (جێناوی کەسی) وەیا جێناوی لکاو.

وێنەی ژمارە - ١ - أ -

بکەری ڕووداو بریتی دەبێت لەناو (جێناوی) بەهۆی ئامرازی پێوەندی و پاشبەندەکەی (لەلایەن .. ەوە) دادەڕێژرێت (بۆ پێشان دانی کەس)[٥٦] وەیا بە یارمەتی ئامرازی (بە)، (کە لەهەردوو واتایدا کەس و شت پێشان دەدات) ڕووداو لەگەڵ کاردا دەگونجێت:

نامەکە لەلایەن خوشکمەوە نێردرا.

هەندێك لەوان لەلایەن دوژمنانی کوردەوە بڵاوکرانەوە.

من بەتۆ تێر ناکرێم.

وێنەی ژمارە - ١ - ب -

بکەری ڕووداو (بەشێوەیەکی ئاسایی کەس) بریتی دەبێت لە جێناوی لکاوی کەسی، کە بە کراوی ڕووداوەوە دەلکێت و ڕێچکەکەشی بەهۆی ئامرازی پێوەندی (پێ) وەیا (بۆ)دا کە دەکەوێتە دایەوە پێشان دەدرێت. ئەم جۆرە داڕشتننانە بەزۆری لەنێو تێکستی فۆلکلۆریدا بەرچاودەکەوێت، کە دەکەونە دوای کاری رابردووی و کەسی رانەبردووی[٥٧] کەسی سێیەمی تاك بەگشتی:

هیچی پێ ناخورێ

حەوشەکەیان پێ خاوێن نەکراوە.

نەخواردن و نوستنیشی بۆ ئەکرا.

لێرەدا ئەو راستیە تێبینی دەکرێت و کەوا ئەو وشەیکارانەی ، کە بریتین لەکاری ناکراو و واتای نەتوانایی و نەبوونی و بێهیوایی (دەبەخشن، بکەری ڕووداویش ڕووندەکەنەوە).

وێنەی ژمارە ـ ٢ ـ

لەم بەشەدا بکەری ڕووداو دەرنابڕێت، بەڵام بەهۆی بەرکارەوە ئاشکرا دەکرێت، کە لەڕووی کەس و ژمارەوە لەگەڵ هەموو شێوەکانی کاردا ڕێك دەکەوێت، ئەم جۆرە دارشتنە لەچاو دارشتنەکانی باسکراودا بەزۆری بەکاردێت.

کووپەڵە لەناو لقی دارەکەوە شاراوەتەوە.

لەپاش دا بووکەکان لە ماڵی جووتیارەوە ئەبرێنەوە ماڵی پاشا.

لەم بارانەدا کراوی ڕووداو بەهۆی کارەوە بەدیاردەکەوێت، کە زۆر جار لە ڕستەدا لەنێو دەچێت.

کە خوێندن تەواو ئەکات ئەکرێ بە مەلا

وێنەی ژمارە ـ ٣ ـ

بریتیە لە کراوی ڕووداو کاری وشەیکاری کاتی رابردووی کەسی سێیەمی تاکە، کە دۆخی کراوەکە روون دەکاتەوە، باوەکو ئەم دارشتنە بار و دۆخ پێشان دەدات، لەهەمان کاتدا واتای (دیتن)یش دەبەخشێت هەروا واتای جێناوی نیشانەییش:

تەماشای کرد تاکێکی قاپیەکەی پێوەدراوە، تاکێکی کراوەتەوە ئەمە بۆ کوژراوە.

وێنەی ژمارە ـ ٤ ـ

بریتیە لە بکەری ڕووداو و کاری وشەیکار و کە دۆخی بکەر پێشان دەدات، لەوانەیە بکەری ڕووداو کەس بەدیار بخات وەیا بەدیاری نەخات.

أ) بکەری دۆخی ـ کەس

لەم بارەدا وشەیکار بریتی دەبێت لە کارێکی لێکدراو (لە دەمکاتی رابردووی سادەدا) لەگەڵ بەشی ناودا، کە جێناوی لکاوی پێوە دەلکێت، ئەم جێناوە لکاوەش شوێنی بکەری ڕووداو دەگرێتەوە.

من ئارامم لێ برا.

بەسێ زمانی بەسترا.

ب) بکەری - بێکەسی

وشـــەیکارەکەی برێتیـــە لـــەکاری رانـــەبردووی بـــەردەوامی و هـــەروا رابـــردووی بەردەوامی و سادە:

لاشەی یەك ـ دوو گورگ لەناو بەفرا لە خوێنا سوور ئەکران.

گەلای درەخت بەرەنیگێکی زەرد داپۆشریێ.

وێنەی ژمارە ـ ٥ ـ

ئەم دارشتنە لەڕووی پێکهاتنێوە بە جۆرەکانی ڕستەی بـێ بکـەری زمـانی ڕووسـی دەچێت. (مەبەسـت لەرسـتەی بێبکـەر لـەزمانی ڕووسـیدا ئـەو رستەیە، کـە شـێوەی وشەیکارەکەی کەس پێشان نادات ـ بڕوانـە فەرهـەنگی زاراوەی لینگویسـتیکی، لاپـەرە ٦٤ ـ وەرگێر).

لەرسـتەی تێکـەڵدا کـاری نادیـار چـۆن لـە رستەی سـەرەکیدا دەبێـت، ئـاواش کـە رستەی شوێنکەوتوودا دەبێت.

بەڵام ئەوەندە هەیە ئەزانرێ ، کە وێژەی گەلی نەنوسـراوە فـرە کۆنـترە لـە وێـژەی نوسراو.

وێژەی گەلی ەو وێژەیە، کە دانەرەکەی نازانرێ کێیە.

٢ـ لە رستەی ناکراودا:

جگە لە تروسکەییێکی کزی چرای مزگەوتەکەی گوند هیچ نەئەبینرا.

٣ـ لـەو رسـتانەدا، کـە کـاری نادیـاری وا دەربـراوە، کـە واتـای لینگویسـتی خـۆی لـە دەستداوە:

هەتا پەرتووکیش ئەبێ حەشار بدرێت و بشاردرێتەوە.

پێویستە بوترێ.

بەم جۆرە کاری نادیار لە زمانی کوردیدا لەڕووی تایبەتێتی دارشتنێوە زۆر بەکاردێت و پێك هێنانی واتای جۆراوجۆر هاوبەشی دەکات و بەتایبەتی لەو بارانەی لەمەوبەر باسکران.

رستەی ناوی ـ کاری

مەبەشت لە رستەی ناوی ـ کاری ئەو رستەیە، کە بەشی وشەیکارەکەی بریتییە لە ناو و کارێکی یارمەتێدەر بە پێچەوانەی ڕستەی کاری، کە ڕووداو و دۆخ پێشاندەدات، بەڵام رستەی ناوی ـ کاری تەنیا دۆخی دەستنیشاندەکات. ئەم جۆرە رستەیە بکەری تێدا دەبێت وەیا لەوانەیە لە سەرەتای رستەدا وشەی بێ واتا وەیا ئامرازی (داخوازی و پرسیار و هی دی) بەرچاوبکەوێت.

ئەم جۆرە دابەشکردنەی بەشەکانی رستە، کە لەمەوبەر باسکران لە رستەی پرسیار کردنیش دا هەر هەمان شوێنیان هەیە، کە پرسیارەکە بەهۆی هێزەوە دەربراوە وەیا بەهۆی ئامرازی پرسیارکردنەوە، کە دەکەوێتە سەرەتای رستەوە لە پرسیارکردنێکی گشتیدا، بەڵام لەپرسیارکردنی تایبەتیدا بەزۆری دەکەوێتە پێش وشەیکارەوە.

رستەی داخوازی

بەشێوەیەکی گشتی بەو وشانە دەست پێ دەکات، کە واتای خۆیان لەدەستداوە، هەروا بەپێت وەیا بە ئامرازی سەرسوڕمان دەست پێ دەکات، بۆ کاریگەری زێتر دەتواندرێت وشەیکارەکە لەسەرەتای رستەدا گۆبکرێت:

چەند خۆشە ئەم گۆرانییە !

ئەمەیە سمیلّ !

تایبەتێتی شوێنی وشە لەم رستەیەدا بەم جۆرەیە ، کە لەمەوبەر باسکرا، هەروا لەدارشتنیدا کە بەشەکانی رستە بریتی دەبن لەجێناوی لکاو لەنێودەچێت.

لەم رستانەی، کە بکەری تێدا دەبێت و لەرووی کەس و ژمارەدا لەگەڵ کاری یارمەتیدەر رێکدەکەوێت، واتای گشتی جۆراوجۆری پێشاندانی دۆخەکەی بەم شێوانەی خوارەوە دەبێت:

أ) واتای دۆخ بەخشین:

من نەخۆشم.

ب) واتای خاوەنێتی دەگەیەنێت:

منیش نیمە.

پ) واتای رێککەوتن دەبەخشێت:

کاسەی پڕ ئاشتیی ماڵە (پەند).

ت) واتای دۆخی شوێن دەبەخشێت:

ئەویش ئێستا لەوێیە.

ج) واتای خاوەنێتی دەگەیەنێت:

ئەم کچە خوشکیانە.

چ) مانای بەراوردکاری دەگەیەنێت:

لەرێوی بە پێچترە.

لەو دارشتنانەی، کە جێناوی نیشانەی (ئەمە) وەیا (ئەوە) ی تێدا بەکاردێت، (بۆ پێشاندانی هەبوونی شتێك وەیا کەسێك لەنێزیکیدا لەکاتی باسکردندا) کاری یارمەتیدەر بەکارنایەت:

ئەوە کاغەز و ئەوە پێنووس.

رستەی بێ بکەر

برێتیە لەو رستەیەی، کە هەر تەنیا وشەیکاری هەیە، وشەیکارەکەش دوو بەشە: ناوی و کاری یارمەتیدەری کەسی سێیەمی تاك:

نیوەرۆیە، درەنگە.

شوێنی وشە لەنێو رستەدا:

شوێنی ئاسایی وشە لەنێو رستەدا پێویستە بەو بەشانەیەوە، کە برێتین لـەجێناوی لکاو، کە بەم جۆرە دەبێت:

سـەرکار دەکەوێتـە سـەرەتای رسـتەوە، وشـەیکار لـەکۆتایی رسـتەدا دەبێـت، بەشـەکانی ناسـەرەکیش دەکەونـە نێـوان هـەردوو بەشـە سـەرەکێکەوە، لـەنێو بەشـە ناسەرەکێکانیشدا.بەرکاری راستەوخۆ دەکەوێتە پێش بەرکاری تیانەوە (لەهێندێك باردا بـەرکاری تیـان دەکەوێتـە دوای وشـەیکار) دیارخـەریش لەوانەیـە بـەپێش وەیـا بـەپاش وشەیکارەکە بکەوێت، ئاوەڵوشەیکاریش دەکەوێتە پێش وشەیکار، تەنیا لەهێندێك باردا نەبێت، کە شوێن پێشان دەدات دەکەوێتە دوای وشەیکار.

رسـتەی لەسـەر شـێوازی دارشـتنی نادیـاریش دادادەرێژرێـت لەگـەڵ وشـەیکارێکی پەرەسەندووی بابەتەکەدا:

ژنەکەت ناوی چییە ؟

لەگەڵ

(ناوی ژنەکەت چییە ؟) دا بەراوردی بکە.

کوڕەکانی کاتی ژن هێنانیان بووە.

لەگەڵ

(کاتی ژن هێنانی کوڕەکانی بووە) دا بەراوردی بکە.

حەوشەکەمان باخچەیەکی جوانی لێیە.

لەگەڵ

(باخچەیەکی جوان لە حەوشەوەکەمانا هەیە) دا بەراوردی بکە.

بەشەکانی ڕستە

بەشەکانی سەرەکی ڕستە

سەرکار بۆی هەیە برێتی بێت لە ناو (هەروا ئاوەڵناوی نـاوی کەسـی، نـاوی بکـەر و ناوی کرا و ژمارە)، چاوگ و جێناو:

گوڵ بێ قنچك نابێ (پەند).

تا ژیر بیری کردەوە، شێت لەئاو پەڕیوە (پەند).

ڕۆیشتنم بۆ شار لەسەر تۆ وەستاوە.

گوزارە: دوو جۆری، یەکێکیان برێتـی دەبێـت لـەکار و ئـەوی دییـان برێتـی دەبێـت لەکار و ناو.

لەرستەدا رێککەوتنی نێوان سـەرکار و وشـەیکار لـە ڕووی شـێوەوە بـیرەوە هەیە، کەس و ژمارەیان لەگەڵ یەك گونجاون:

پەرەسێلکەکان هەموو کۆچیان کرد.

براکەت لەوێیە.

ئێراویێ هەموو لێ ئەدەن ئەچن بۆ ماڵی کوێخا.

لەگـەڵ ئـەوەش دا هێندێك جـار رێککـەوتنی نێـوان سـەرکار و وشـــەیکار لـــەڕووی شێوەوە (لەڕووی بیرەوە نا) تێك دەچێت بەتایبەتی لە کەسی سێیەمیدا.

١ـ سەرکار ـ شێوەی کەسی یەکەمی تاکی هەیە، بەڵام وشەیکار شێوەی کۆی هەیە:

أ) لەگەڵ ئەو سەرکارەی، کە برێتی دەبێت لە ناوێك، کۆ پێشاندەدات:

خەڵکی گەڕەك دێن و خۆیان ئەکەن بە ماڵی ئەحە ـ کوڵدا.

منداڵی هەژار زۆرن.

منداڵەکان ڕۆیشتن.

ب) لەگەڵ سەرکارێك ، کە برێتیە لە ژمارەی چەندی لەپاڵ نـاودا، ژمـارە (سـەد)ی لێ دەربچێت، کە وشەیکارەکەی هەمیشە تاك دەبێت.

دوو خوشکە لەمە پەست ئەبن.

سێ کابرا چوونە شار.

سەد جەردە لاتێك ڕووت ناکاتەوە.

ساڵی هەزاران فەرهادی تیا ئەمرێت.

پ) لەگەڵ سەرکارێك ، کە برێتیە لە لێکدراوی ناو لەگەڵ ئامرازی پێوەندی (لەگەڵ)دا، کە واتای ڕووداوی هاوبەش دەبەخشێت:

کچەکەش لەگەڵ هەردوو کوڕەکەیدا لەشار ئەچنە دەرەوە.

ئەم رستەیەی خوارەوە لەگەڵ رستەی سەرەوەدا بەراورد بکە، کە کارەکەی شێوەی کەسی تاکی هەیە.

ت) لەگەڵ ڕێککەوتنی وشەیکاری بەرکاری تیانی لەگەل بەکارهاتوو لە دارشتنی کراو (بەرکار)ی دا.

٢ـ سەرکار شێوەی کۆی دەبێت و وشەیکاریش شێوەی تاك لە کاتێکدا، کە سەرکارەکە برێتی دەبێت لەناوێك جووت بەخش بێت وەیا واتای کۆ بگەیەنێت:

چاوەکانی وەك گۆماوی خوێن سوور هەڵگەرابوون.

لەگەڵ ئەم رستەیەی خوارەوەی بەراورد کە (چاوەکانی تاری بوو بوون) ، کە وشەیکارەکەی شێوەی کۆی هەیە.

پادشا، کە ئەمە ئەبیسێ مووەکانی وەك نەشتەر گرژ ئەبێ.

ئەم رستەیەی پێشوو لەگەڵ ئەو رستەیەی خوارەوە بەراورد بکە:

(مووەکانی وەك نەشتەر درێژ ئەبن)، کە وشەیکارەکەی لەشێوەی کۆ دایە.

٣ـ کاتێ، کە کۆمەڵێك سەرکار لەرستەیەکدا دەبن و لەڕووی ئەرکی سینتاکسێوە گونجاو دەبن و شێوەکەیان تاك دەبێت، ئەوا بەشێوەیەکی گشتی وشەیکارەکە لەباری کۆدا دەبێت:

ئێوارێ پادشا کوڕەکەی و دەست و پێوەندەکەی ڕوو ئەکەنە کۆشکەکە.

لەگەڵ ئەم رستەیەی خوارەوە بەراورد بکە:

(پاشا خۆی و دەست و پێوەندەکەی ئەچێ بۆ شکار) کە وشەیکاری رستەکە لەباری تاک دایە.

پێویستە تێبینی ئەوەش بکرێت، کەوا کاتێ سەرکار برێتی دەبێت لەناوی کۆی باری تاک، ئەوا وشەیکارەکەش شێوەی تاکی دەبێت:

گەلای پایزمان زەرد بوو.

خوایە هەر منالە ووردەکە نەمبینێ.

بەرکار

بەرکار چ راستەوخۆ بێت و چ تیان ئەوە بۆی هەیە برێتی بێت لە وشەی سەربەخۆی وەك (ناو، ئەو بەشانەی ئاخافتن، کە سەر بەناون و جێناو) هەروا جێناوی لکاو وەیا کۆتایی کار.

بەرکاری راستەوخۆی برێتی لەوشەی سەربەخۆ

ئەم جۆرە بەرکارە دەکەوێتە دوای سەرکار (گروپێك سەرکار) وەیا دەکەوێتە دوای وشەیکار. لەگەڵ ئەو وشەیکارەی، کە برێتی دەبێت لەکارێکی رابوردووی تێپەڕ ئەوە جێناوی لکاوی کەسی بەکۆتایی بەرکاری راستەوخۆوە دەلکێت، (ئەەر کەسی بە کۆتایی بەرکاری راستەوخۆوە دەلکێت، (ئەگەر زنجیرەیەك بەرکار یەك بەدوای یەکەوە هاتن، جێناوە لکاوە کەسێکە بە کۆتایی بەرکاری هەرە دوایی زنجیرەکەوە دەلکێت):

کابرا منالەکانی گرت و رۆیشت.

کوێر کوێر نابا بەرێوە

مامۆستا قەڵەمێك و پارچەیە کاغەزی بەدەستەوە گرت و وتی:

ئەگەر سەرکار بە وشەیەکی سەربەخۆ لەنێو رستەدا دەرنەبراوو ئەوە بەرکاری راستەوخۆ دەکەوێتە سەرەتای رستەوە(وەیا دەکەوێتە دوای ئاوەڵوشەیکارەوە).

مەنجەڵەکە و کەوگیرم خستە قەرتاڵەکەوە .

هەموو ڕۆژ مناڵێکم ئەدی.

بەرکاری ڕاستەوخۆ بریتی لە جێناوی لکاو

ئەم جۆرە بەرکارە ئەم ئەرکانەی خوارەوەی هەیە:

ئەرکی یەکەم ـ ا ـ لەگەڵ وشەیکاردا

کە وشەیکار بریتی دەبێت لەکارێکی سادە، ئەوە بەرکارەکە بەپێشگری کارەوەکەوە دەلکێت:

ئەبێ بچم و بیهێنم.

گەر سەگ نەبێ، گورگ ئەتخوات (پەندە).

کەس نایان کرێ.

ئەرکی یەکەم ـ ا ـ ب ـ لەگەڵ وشەیکاردا

کە وشەیکار بریتی دەبێت لەوشەیەکی لێکدراوی ناوی ـ کاری، ئەوە بەرکارەکە بە بەشی ناوەوە دەلکێت:

ئەبێ بانگی بکەین.

برۆ، خوا ئاگادار بێت.

ئەرکی یەکەم ـ ا پ ـ

لەگەڵ وشەیکاردا ، کە وشەیکارەکە بریتی دەبێت لەکارێکی داڕێژراو ئەوە بەرکارەکە بە بەشی پێشگرەکەو دەلکێت:

بەسە ! بەری دە !

برا گەورەی دەریان ئەکا.

ئەرکی دووەم

بەرکاری راستەوخۆ بە بەرکاری تیانەوە دەلکێت:

بەڵام سەرت ڕووت کە، نەوەك لە دوورەوە بەمنت بزانن.

ئەرکی سێ یەم

بەرکاری راستەوخۆ بە ئاوەڵوشەیکارەوە دەلکێت:

پێم بڵێ بە چەندیان ئەدەی.

لێرەدا پێویستە تێبینی ئەو راستییە بکرێت، کەوا لەم ئەرکانەی لەمەوبەر باسکران، جێناوی لکاوی کەسی تێدا بۆتە بەرکاری راستەوخۆ، کاری دەمکاتی رانەبوردووە.

بەرکاری راستەوخۆ، کە برێتی دەبێت لەکۆتایی کار ، وشەیکار برێتی دەبێت لەکاری رابردووی تێپەڕ:

بەجێمان هێشتن.

ئەمشەو خەوم پێوە دیویت.

لەولا دەریان کردووم.

نەیان برد.

جوان بەخێوی ئەکردین.

رستەکانی بەوێنە هێندراونەتەوە ئەوە پێشان دەدەن، کەوا ئەرکی نیشانەی کەسی لەگەڵ بەرکاری راستوخۆدا بەپێی شێوەی کار و جۆری رستە دەگۆڕێت.

بەرکاری تیانی برێتی لە وشەی سەربەخۆ

ئەم جۆرەیان بە یارمەتی ئامرازی پێوەندی و پاشبەندەکەی دادەڕێژرێت و هەمیشە دەکەوێتە پێش وشەیکارەوە، کە دەکەوێتە پاش وشەیکار بەهۆی ئامرازی لکاوی

(ـ ه)هوه دەبێت، بەرکار لەگەڵ ئەم چەشنە وشەیکارەدا رووگەی ڕووداو و شوێنی دەست پێکردنی ڕووداوەکە پێشان دەدات:

بەرکاری تیانی برێتی لەجێ ناوی لکاو بەهۆی ئامراز وەیا بەبێ هۆی ئامرازەوە دەبێت:

١ـ لەباری بەرکاری تیانی بەهۆی ئامرازەوە:

١) باری یەکەم.

بەرکار بەو ئامرازەوە دەلکێت، کە کەوتۆتە پێش وشەیکارەوە، وشەیکارەکەش بۆی هەیە برێتی بێت لەکاری تێپەر وەیا تێنەپەریش و هەر چ کاتێکیش بێت:

هەر شتێکت ویست بۆت دێنم.

ئەوانیش پێی پێکەنین و چوون.

٢) باری دووەم

بەرکاری تیان بە بەرکاری ڕاستەوخۆوە دەلکێت (وەیا بە دیارخەری بەرکارەکەوە)، بەڵام ئامرازەکەی دەکەوێتە دوایەوە و بەپێش گوزارەکەش دەکەوێت، وشەیکارەکە برێتی دەبێت لە کارێکی تێپەڕی ڕانەبردوو.

باوڵەکەم بۆ بێنە.

ناتوانم چاومیان لێ بگوێزمەوە.

دەستە نوێنم لەم ژوورە بۆ دانێ.

پێویستە سەرنج لە دەوری جێناوی لکاو بدرێت، کە دەبێتە بەرکاری تیان و بکەری ڕووداوەکەش لە ڕووی واتاوە لەو بارانەدا ڕوون دەکاتەوە، کە کارەکەی نادیار دەبێت.

٢ـ باری دووەم

بەرکاری تیان بەبێ ئامرازی پێوەندی

١) لەگەڵ وشەیکاردا ، کە وشەیکارەکە برێتی دەبێت لە کاری ڕانەبوردووی تێپەڕ.

١ـ آ ـ

لەگەڵ ئەو وشەیکارەی ، کە برێتیە لە کارێکی سادە (هەمیشە ئەو کارانەی کە رێچکەی ڕووداوی پێشان دەدەن جێناوی لکاوی (ـ یَ)ی لەگەڵ دا دێت) بەرکاری تیان بە کۆتایی نیشانەی کاری رانەبوردووەوە دەلکێت.

من ئەتدەمێ (ئەت ـ دەمێ)

ئیتر بۆ بیپەرستم.

١ـ ب ـ

لەگەل ئەو وشەیکارەیە، کە برێتیە لەکارێکی لێکدراوی ناوی ـ کاری بەرکارە تیانەکە بە کۆتایی بەشی ناوی وشەیکارەکەوە دەلکێت:

کوڕەکانمان خزمەتمان ئەکەن.

منیش یاریدەی ئەدەم.

١ ـ آ ـ پ

لەگەڵ ئەو وشەیکارەی، کە برێتیە لە کارێکی دارێژراو، بەرکاری تیان بە کۆتایی پێشگرەکەوە دەلکێت:

لێی ئەسێنم.

١ ـ ت ـ

لەگەڵ ئەو وشەیکارەی ، کە برێتیە لە بەشێکی دارێژراو ، بەرکارە تیانەکە دەکەوێتە دوای بەشە بنجێکە:

ئەوە چیتانە ؟

چۆن چیمانە ؟

باری دووەم

بە بەرکاری ڕاستەوخۆوە دەلکێت:

تۆ منی بدەرێ.

لە رستەی دووەمدا بەرکاری تیان بە دیارخەرەوە لکاوە، کە ئەویش هەر بریتیە لە جێناوی لکاو.

باری سێیەم

بەرکاری تیان بە وشـەی ئاوەڵوشـەیکارەوە دەلکێـت (هێندێك جـار ئـەو بـارە لـەو کاتەدا دەبێت، کە وشەیکار لەنێو رستەکەدا نەهاتووە):

ئەچم بزانم شتێکم ناداتێ بۆ زستانەکەمان.

ئەمە بۆ ئێوارێتان.

ئەو بەرکاری تیانەی، کە لە کۆتایی کاردا دارێژراوە

لـەو بـارەی، کـە وشـەیکار بریتـی دەبێـت لـەکارێکی تێپـەڕی رابـردوو، ئـامرازێکی پێوەندی بـەپێش دەکـەوێت و جێنـاوی لکـاوی بکـەری پێوەدەلکێـت (لـەو کاتـەدا، کـە بەرکاری راستەوخۆ لەنێو رستەکەدا نابێت):

زەفەری پێ بردم.

دەمێکی هیچ دەنگ و باسێکت بۆ نەگێڕاومەتەوە.

پێم ووتی.

پێی ووتن.

ئەم وێنانەی ژوورەوە لەگەڵ ئەم وێنانـەی ژێـروو بـەراورد بکـە، لـە دەوری بـەرکاری تیان دا لە بریتی نیشانەی کەسی جێناوی لکاوی کەسی بەکارهاتوون.

ئەوە بۆ دەمێکە دەنگ و باسێکت بۆ من نەگێڕاوەتەوە.

دیارخەر

دیارخەریش بۆی هەیە بریتی بێت لەوشەی سەربەخۆ وەیا جێناوی لکاو.

له وشەی لێکدراوی دیارخەریدا دیارخەر دەکەوێتە دوای ناوی دیارخراوەوە، بەڵام لەباری دیدا بەپێش دەکەوێت.

ئەو دیارخەرەی دەکەوێتە پاش ناوی دیارخراوەوە بریتی دەبێت لە ئاوەڵناوی، ناوی بکەر و ناوی کراو، ناو، ژمارە و جێناوی (کەسی، خۆیی، پرسیار و دیار) هەروا جێناوی لکاو.

ئەو دیارخەرەی بەپاش دیارخراوەوە دەکەوێت (تەنیا ئەوەی بریتی دەبێت لە جێناوی لکاو) بەهۆی نیشانەی (ـ ی) و (ـ ە)ی خستنە سەرەوە دەخرێتە سەر ناوی دیارخراوەوە و دوو جۆرە دارشتنی دیارخەری پێك دەهێنن چۆنی و هەبوونی.

کە جێ ناوی لکاو دەوری دیارخەر دەگێرێت، بەهۆی هیچ ئامرازێکەوە بەناوی دیارخراوەوە ناڵکێت (لەکاتێك دا، کە دیارخەری دی لەنێو رستەکەدا نەبێت) لەوانەیە جێناوی لکاوی کەسی وەیا جێناوێك، کە دەوری بەرکاری تیان بگێرێت بەم جۆرە دیارخەرەوە بلکێت:

خوشکەکەتانم داوە بە کوڕی پاشای ئەم مەملەکەتە عەزیمە.

بەیانی من ڕێگای براکانمت پێشان ئەدەم.

لەباری هەبوونی چەند دیارخەرێکدا، کە هەر یەکەیان بریتین لە وشەی جیا جیا جێناوی لکاو لەنێودەچێت:

نیشانەی کامەرانییەکی بێ پایان لەسەر ڕووە گەرداوێکەیان دووبارە بۆوە.

ئەی گوێت لە قسەکانی باوکم نەبوو.

دیارخەر، کە دەکەوێتە پێش ناوی دیارخراوەوە بریتی لە ئاوەڵناوی پلەی باڵا و ژمارە و جێناوی نیشانەی و ناکرا و و دیار و پرسیار.

ئاوەڵوشەیکار

ئاوەڵوشەیکاری کات، شوێن، چۆنیەتی، مەبەست، هۆ و پێوان بریتی دەبن لە بەشەکانی جۆراوجۆری ئاخاوتن، وەك ئاوەڵکار، ناو، ئاوەڵناوی، جێناو و ژمارە

بەهاوكاری لەگەڵ ئامرازی پێوەندی وەیـا ئـامرازی پێوەنـدی و پاشـكۆكانی ، یـان هـەر بەشەكانی ئاخاوتن بەسەربەخۆیی.

ئەو ئاوەڵوشەیكارەی لە جێناوی لكاو و ئامرازی پێوەندی و پاشكۆكانی پێكهاتوون جۆراوجۆرن.

با لێرە ووچانێكی بۆ بدەین و نانی نیوەرۆی لێ بخوێن.

بۆ ئـەوەی ئـەو شـێوەی تیـا حـەل كـا چـووە ناوەیـەوە. گەیشـتنە دوو رێبانەیـەك كانی و ئاوێكی لێ بوو.

وێنەیەكی گەورەی پێوە هەڵواسرابوو.

رستەی نەسادە

ڕستەی نەسادە دابەش دەكرێتە سەر دوو بەش بنچینەیی:

لێكدراو و تێكەڵ، كە بەهۆی ئامراز وەیا بەبێ ئامراز بەیەكەوە دەبەسترێن.

رستەی لێكدراو

رستەی لێكدراو بەهۆی ئامرازی لێكدانی بەشەكانیوە دابەش دەكرێتە سەر رسـتەی لێكدراوی پێوەیست، رستەی لێكدراوی پێچەوانەوە و رستەی لیكدراوی جیاكەر.

رستەی لێكـدراوی پێوەسـت بـەهۆی ئـامرازی (و) و (وە) و (ی)ش بەشـەكانی لێـك دەدرێن:

ئێـوارە دادێ و هـەموو لێ ئـەدەن ئــەچن بـۆ مـاڵی بـاوكی. دەسـتمان كـرد بـە قسەكردن و پێی ووتن. هەر لەو رۆژەوە دڵیان بە یەكداچوو، مام رۆستەمیش هەموو جار بیانوویك ئەدۆزییەوە بۆ لادان.

ڕستەی لێكدراوی پێوەست بەبی ئامرازی پێوەستەوەش دادەرێژرێت:

بزنەكەمان بزر بووە، چووە بیهێنێتەوە.

مەولوو گەورە بووە كات هاتووە بیر لە ژن هێنانی بكەینەوە.

ڕستەی لێکدراوی جیاکەر

ئەم جۆرە ڕستەیە بەیارمەتی ئامرازی (یا)ن .. (یا) ن وەیا هەر (یا)ن دادەڕێژرێت:

هەر خۆت ئەچی، یا کەست لەگەڵە، یان دێیت لەگەڵما ئیش ئەکات، یا دەری ئەکەم.

ڕستەی لێکدراوی پێچەوانە

ڕستەی لێکدراوی پێچەوانە بە یارمەتی ئامرازی بەڵام // بەڵان، دەنا، کەچی، ئەگینا لێکدەدرێت :

ئەزانم ناتوانم شان بدەم لەشانی، بەڵام زەوی هی منە.

ئەوانەم بدەرێ، دەنا دەڕۆم.

لێرەدا وەستاو بە هێواشی چایەکی تێکرد و هەرچی منم تاسە ئەیبردمەوە.

تەماشا، کچی تۆ چ کەمەرێکی جوانی بۆ هێناویت، کەچی کچی من هیچی بۆ نەهێناوم.

دایکیان دایە قاقای پێکەنین و ئەمانیش دەسیان کرد بەگریان.

ڕستەی تێکەڵ

بەشەکانی ڕستەی تێکەل بەهۆی ئامراز و وشەی پێوەندێوە بەیەکەوە دەبەسترێن، لەوانەیە بەبی ئامرازیش لێك بدرێن، ڕستەی شوێنکەوتوو لەنێو ڕستەی تێکەڵدا باری جۆراوجۆری دەبێت بەرامبەر بە ڕستەی سەرەکی.

ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخەری

ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخەری تێکەڵ بەڕستەی سەرەکیوە دەبێت بەهۆی ئامرازی گەیەنەری (ـ کە) وەیا بەبێ ئەم ئامرازە. ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخەری دەکەوێتە دوای ڕستەی سەرەکیوە وەیا دەکەوێتە ناو ڕستەی سەرەکیوە لێرەدا وشەی دیارخراو بەهۆی ئامرازی (ـ ی) خستنەسەرەوە بە ڕستەی شوێنکەوتووەوە لێکدەدرێت و هەمیشەش لەباری ناسیاریدا دەبێت.

ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بە شێوەیەکی گشتی دەکەوێتە دوای ڕستەی سەرەکیوە، بەڵام نەك هەمیشە.

چاوی لە جۆگە کانیاوەکە بڕیبوو.

کە لەو کاتەدا لەبەر تیشکی مانگ دا ئەبریسکایەوە.

ئەو چاوە کوێر بێ، کە خەنیمی خۆی نەناسێ.

ژنەکەی چاو ئەبرێتەوە ئەو ڕێگەیەی، کە لە شارەوە دێتە دەرەوە.

کە ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخەری دەکەوێتە نێو ڕستەی سەرەکیوە، لەدوای ناوی دیارخراوەوە دەبێت:

ئەو پیاوەی، کە لەگەڵیا ئەدوام، باوکم بوو.

ئەو نامەیەی، کە هێناوتە بۆ حوکمدار ئەبی خۆت بۆی ببەی.

زۆرجار ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بەبێ ئامرازیش بەرچاو دەکەوێت و هەمان دارشتنی خۆشی دەپارێزرێت، کە لەگەڵ ئامرازدا دەبێت بەڵام لەباری بەکارهاتنی ئامرازدا چ پاش ڕستەی سەرەکی بکەوێت و چ خستنەسەر بە کۆتایی وشەی دیارخراوەوە دەلکێت.

هێندێك وێنە بۆ ڕستەی شوێنکەوتووی دیارخەری بەبێ ئامرازی گەیەنەر، کە کەوتوونەتە دوای ڕستەی سەرەکیوە:

لەگەڵیشیا بە حەسرەتەوە ئەیڕوانییە ئەو منداڵانەی تۆپێنیان ئەکرد.

ئەمەی وت و کەوتە سەیر کردنی ئەو شاخ و داخەی لەبەردەمیا کشابوو.

چەند وێنەیەکی دی بۆ رستەی شوێنکەوتووی بەبی ئامرازی گەیەنەر، کە کەوتوونەتە نێو رستەی سەرەکێوە:

ئەو کتێبەی لەناوچوو بەراستی زۆر بەکەڵك بوو.

ئەو شوێنانەی ئاویان نییە چاڵا و لێ ئەدەن.

ئەو زەوییەی درا بە جوتیارەکان لە دەربەگەکان سەنرایەوە.

رستەی شوێنکەوتووی بەرکاری

رستەی شوێنکەوتووی بەرکاری بەهۆی ئامرازی گەیەنەری (کە) وەیا بەبێ ئامراز بەرستەی سەرەکێوە دەگەیەندرێت.

ئەو پێی وتم ، کە کووپەڵەکە لەناو لقی دارەکانا شاراوەتەوە.

ئەیزانی و دڵنیا بوو لەوە، کە زاتی ئەوەم نییە.

وێنەی بۆ رستەی شوێنکەوتووی بەرکاری بەبێ ئامراز:

دایك ئەڵێت تۆش زۆر ئێمەش خۆش ئەوێت.

هەر ئەوەم ماوە منالەکانم شوێنت کەون.

هیچ باوەڕناکەم دەریچی.

رستەی شوێنکەوتووی کات

رستەی شوێنکەوتووی کات بەیارمەتیی ئامرازی (کە، هەرکە، کاتێك کە، هەتا، لەدوای ئەوەی کە، لەپاش ئەوەی کە، لەپێش ئەوەی کە، هەرچەند) بەرستەی سەرەکێوە دەگەیەندرێت.

شوێنی رستەی شوێنکەوتووی کات لەنێو رستەی تێکەڵ دا بەم جۆرەی خوارەوەیە:

أ) بەپێش ڕستەی سەرەکی دەکەوێت

کە ئەمانە هەموو کۆبوونەوە شێر ڕووی کردە ڕێوی.

کاتێك، کە باوکم کۆچی دوایی کرد، دایکم تەمەنی سی ساڵ زیاتر نەبوو.

هەتا ماڵ خۆ دزی گرت، دز ماڵ خۆی گرت .

ب) دەکەوێتە نێو ڕستەی سەرەکێوە:

ڕستەی شوێنکەوتووی کات، کە لەنێو ڕستەی سەرەکی دا دەبێت، دەکەوێتە دوای سەرکار وەیا وشەیکاری کات لەڕستەی سەرەکیدا.

ئێواری، کە تاریك داهات هەموویان کۆبوونەوە.

جاری پێشوو کاتێك، کە لێرەدا ئەو ئاگایانەم بۆ ئەگێڕانەوە ئادەمزائی لەو دیوی دوڵیانەوە خۆی مات دابوو.

پ) بەپاش ڕستەی سەرەکی دەکەوێت.

لەسەر پردەکە دانیشە نانەکەت بخۆ، هەتا هاوڕێیەکت لێ هەڵکەوێ.

شەو تەواو تاریك بووبوو، کە پیاوێك لە پرێکا خۆی کرد بە ژوورا.

چاوم پێی کەوت کە لە بەغدا بووم.

ڕستەی شوێنکەوتووی کات بە (لەگەڵ)یش دەست پێدەکات.

لەگەڵ کوڕە ئەمەی ووت، پادشا یادی قسەکەی خۆی کەوتەوە.

لەگەڵ ئەمەم ووت، زەلامەکە هەستا و ڕایکرد.

ڕستەی شوێنکەوتووی ئامانج

ئامرازی گەیەنەری کە، هەتا، بۆ ئەوەی (کە) هاوبەشی پێکهاتنی ڕستەی کەوتووی ئامانج دەکات، ئەم جۆرە ڕستەیەش هەمیشە دەکەوێتە دوای ڕستەی سەرەکێوە:

گوێی مەدەرێ ئێوارە دێمەوە بۆ لات بۆ ئەوەی یارمەتیت بدەم.

خانووێکی باشیش ئەکرم، تا لەو دەردە سەری کرێ گرتنە ڕزگارمان بێت.

بەپێخواسی ئەڕۆم باشترە، هەتا خەو سەرنەکاتەوە سەرم.

تێبینی دیاردە بەکارنەهاتنی ئامراز لەگەڵ رستەی شوێنکەوتووی ئامانج لەرستەی تێکەڵدا بکە:

هاتوومە خزمەتت، چارێکمان بۆ ئەم زستانە بکەی.

دایکی نەختێ پارەی دابووێی شەکر و چای پێ بکرێت.

رستەی شوێنکەوتووی هۆیی

ئامرازی گەیەنەری (چونکە، چونکو، لەبەر ئەوەی کە) بەشداری گەیاندنی رستەی شوێنکەوتووی هۆیی بە رستەی سەرەکێوە دەکەن ، کە ئەم رستە شوێنکەوتووە بە وشەی یەکەمی ئەم ئامرازە گەیەنەرانە دەست پێ دەکات دەکەوێتە دوای رستەی سەرەکێوە، بەڵام کە بە وشەی دووەم دەست پێدەکات ئەوا دەکەوێتە پێش رستەی سەرەکێوە و ئەم وشانەشی لەگەڵدا بەکاردێت (بۆیە، بەو هۆیەوە):

ئەم پارچە زەوییە من ئەناسێ، تەنیا من، چونکە من ڕەنجی لەسەر ئەدەم.

کەم جار بە تەنیا ئەبینرا، چونکە هەر ئەوەندەی بەچاو بکرایە مناڵە وردکە شوێنی ئەکەوتن.

لەبەر ئەوەی، کە باوکم هەتا دوا هەناسەی لە خزمەتی پاشای گەورەدا بوو، بەو هۆیەوە پاشا زۆر ئاگاداری و چاودێری ئەکردین.

لەبەرئەوەی، کە شەڕفرۆشە بۆیە ڕۆژ نیـیە بەیەکانەدەین

رستەی شوێنکەوتووی چۆنیەتی

رستەی شوێنکەوتووی چۆنیەتی بەیارمەتی ئامرازی گەیەنەری (بێ ئەوەی (کە)) دادەرێژرێت:

ئەمەی ووت وبی ئەوەی کە چاوەرێی وەڵامی ژنەکەی بکا رۆیشتە دەرەوە.

رۆستەم بەهەر چوار لای خۆیدا ئەسووڕایەوە بێ ئەوەی بزانێ، چ بکات.

ڕستەی شوێنکەوتووی پلەیی وپێوان

ڕستەی شوێنکەوتووی پلەیی و پێوان بەیارمەتی ئامرازی گەیەنەری (ئاوەڵکاری) هێندە، ئەوەندە، بەرادەیەك (کە) دادەرێژرێت و لەوانەشە لەنێو ڕستەی سەرەکیدا ئامرازی (هەتا)ی تێدا بەکاربێت:

هێندە توورە بوویووم وەخت بوو گاکە وردوخاش کەم.

ئەوەندەم قسەکرد سەرم یشێت.

بەرادەیەك پێی راهاتبوون و شارەزای بووبوون هەتا لە ترپەی پێش ئەیان ناسیوە.

ڕستەی شوێنکەوتووی *Concessive*

ڕستەی شوێنکەوتووی بەئامرازی گەیەنەری { هەر چەند (ە)} دەست پێ دەکات.

هەرچەندە کۆنە پۆلیس بوو، بەڵام بەکردەوە و ڕەفتار لە بەگزادەیەکی لێکەوتووی ئەکرد.

پاشا هەرچەندە لەسەرەتاوە دوودڵ ئەبێ، بەڵام لە دواییدا ئەڵێ:

هەرچەندم ئەکرد و ئەکۆشام خەوم لێ نەئەکەوت.

ڕستەی شوێنکەوتووی مەرج

ڕستەی شوێنکەوتووی مەرج بە ئامرازی گەیەنەری (ئەگەر، هەر (کە) هەرچەندە، کە) دەست پێدەکات و بەشێوەیەکی گشتی ئەم جۆرە رستەیە دەکەوێتە پێش رستەی سەرەکێوە هەرچەندە هێندێك جار دەشکەوێتە دوای رستەی سەرەکییەوە، رستەی شوێنکەوتووی مەرج دابەش دەکرێتە سەر دوو جۆرە ڕستە.

لەرستەی شوێنکەوتووی مەرجی راستدا دەمکاتی کاری رستەکە رابردوو، رانەبردوو داهاتووی ئیخباری وەیا دەمکاتی رانەبردوو داهاتووی ئیلزامی دەبێت کاری رستەی سەرەکێش لەکاتی رانەبردوو و داهاتوودا دەبێت.

ئەگەر بەڵێنمان ئەدەنێ دەست بۆ هیچ نەبەن، ئەوە ئەیان بەین.

بەخوا هەر ئەمکوژێت، گەر بزانێت لە خەڵکم وەرگرتووە.

کە پارەت دا مەلا لە مزگەوت دەرنەکەیت.

ئەڵێن هەر هاوینێك زۆر گەرم بوو، ئەو زستانەی بەشوێنا دێت زۆر سارد ئەبێ.

لەم جۆرە رستەیەدا شێوەیەك بەرچاو دەکەوێت، کە کات پێشان دەدات و خێرا ڕوودانی ڕووداوەکە دەگەیەنێت و کاری نێو ڕستەکە لە دەمکاتی رابردووی ئیلزامی دەبێت.

هەرکە پیرێکی بدیبایە ڕووی گرژ ئەکرد و دڵی ئەگیرا.

منداڵە ووردکەی گەرەکیش هەر دەربکەوتایە بەسەرییا دائەبارین.

جۆری دووەمی ڕستەی شوێنکەوتووی مەرج دەمکاتی کارەکەی رابردووی ئیلزامی دەبێت، لەو بارەدا دەمکاتی کاری رابردووی دووری ئیخباری لەنێو رستەی سەرەکیدا دەبێت:

ئەگەر ئەو چاك بووایە، ئەمیش چاك ئەبوو.

پارەم ببووایە ژنێکم بهێنایە.

ئەم جۆرە رستە شوێنکەوتووەی پێشوو لە باسکراودا لەوانەیە بەبێ ئامرازیش بێت.

کەچەڵ دەرمانکەر بووایە دەرمانی سەری خۆی ئەکرد.

رستەی شوێنکەوتووی بەراوردکاری

ئامرازی گەیەنەری (وەکو، هەروەکو) هاوبەشی دارشتنی رستەی شوێنکەوتووی بەراوردکاری دەکەن و شوێنی ئەم جۆرە رستە شوێنکەوتووە هەمە چەشنە لەبەرامبەر رستەی سەرەکیدا:

ا) رستەی شوێنکەوتووی بەراوردکاری دەکەوێتە پێش رستەی سەرەکێوە:

مناڵە وەکو فێری زاڵە لێدان بووبێت خێرا دەستی بۆ لا ڕوومەتی بەرزکردەوە و بەگریانەوەووتی:

لەپڕ وەکو شتێکی بەبیردا هاتبێت پەنجەکانی خستە سەر یەك بەنیازی ژمارەی شتێك.

دار هەرمێ یەك وەکو هەموو گەڵاکانی تەڕبوو.

ب) پێوەندی بەراوردکاری بەبێ جیاوازی دەست نیشان دەکات (دەمکاتی کاری رستەکە رانەبردوو و داهاتوو رابردووی سادەی ئیخباری دەبێت بەرامبەر بە کاری رستەی سەرەکی، کە دەمکاتەکەی رانەبردوو دەبێت).

برا گییان وەکو ئەبینی ئەم کوشك وسەرایە هی منە.

لای ئەو چا وەکو خۆی ئەیوت لەجێی هەموو شتێکە.

رستەی شوێنکەوتووی سەرکاری (نیهادی)

رستەی شوێنکەوتووی سەرکاری بۆی هەیە دابەش بکرێتە سەر دوو جۆر:

ا) ئەو رستە شوێن کەوتووە سەرکارییەی، کە بەرامبەر بە گوزارەی رستەی سەرەکی دەوری سەرکار دەگێرێت، ئەم جۆرە رستەی شوێن کەوتووە بە شێوەیەکی گشتی دەکەوێتە دووای رستەی سەرەکێوە و بەیارمەتی ئامرازی گەیەنەری (ـ کە) پێی دەگەیەندرێت و لەوانەشە ئامرازەکە بەکار نەیەت.

دیارەکە هیچت دەس نەکەوتووە.

لەوە ئەچوو جەرگ بڕی لیٚ قەومابێت.

ب) ڕستەی ڕستەی شوێن کەوتووی سەرکاری ڕستەی سەرەکی ڕوون دەکاتەوە:

لێم ببورە، ئەمەی تۆ ئەفەرمووی ڕێ ناکەوێ.

ئەوەی، کە لە کۆمەکەش دا ئەبێنرێ کووپەڵەکە نییە، وێنەکەیەتی.

ڕستەی شوێن کەوتووی گوزارەیی

ڕستەی شوێن کەوتووی گوزارەیی بە ئامرازی گەیەنەری (ـ کە) دەست پێ دەکات وەیا بەبێ ئامراز دەبێت و دەکەوێتە پێش وەیا پاش ڕستەی سەرەکێوە:

ئاواتەخوازی ئەوە بوو، کە ڕۆژێ لەسەری بکەن.

ئەوەی چارەسەری تۆ ئەکات ئەمەیە.

لەوانەیە لەڕستەیەك دا کۆمەڵێك ڕستەی شوێن کەوتوو یەك لەدوای یەك دا بێن و بەهۆی ئامراز وەیا بەبێ ئامراز لێك بدرێن.

هەر گەیشتە ماڵەوە یەکسەر شالاوی بۆ ئەوە سووچەبرد، کە کتێبەکانی لیٚ دانابوو.

کە ئەمە ئەڵێ ژنەکە ئەزانێ، کە ئەوە دایکی بووە.

شتێکی کەم لا سەیربوو، کە کچەکانیشیان ئەنارد بۆ خوێندن.

ئێمەش لە شارەکانا هەزار چەند و چۆن ئەکەین و فەلسەفە بە با ئەکەین، تا بزانین کوڕ و کچ پێکەوە بخوێنن باشە، یا بە جیا بخوێنن.

بەیانییەك دووای بەرچاییکردن جوامێر بەلاوەی ووت، کەوا ئەیەوێت بچێت هەندێ قەوم و قیلەی بەسەر بکاتەوە کە ناویانی پێ وت بۆی دەرکەوت هەندێکیان مردوون و زۆریشیان ماڵیان لەشوێنی جارانی نەماوە.

ویستی قسەبکات گریان بەری گەرووی گرت، بۆیە سەری شۆرکرد و بێدەنگ ڕووی کردە ئەو ژوورەی بۆیان دانابوو.

پەراوێزی نووسەر

١- زاراوەی (سۆرانی) لەم چەمکەی‌دا دیالێکتی موکری و سلێمانی دەگرێتەوە. جگە لەم دووانەش ئەو دیالێکتانەی، کە کەم لێیان کۆڵدراوەتەوە، وەك دیالێکتی (کرماشان و سنە و کەندولان و گاروس و هی دی لە کوردستانی ئێران دا بەر دیالێکتی خواروو دەکەون، کە وەکو دیارە نیمچە شێوە دیالێکتێکیان بۆ خۆیان پێك هێناوە. هەر بۆیە ئێمە لەم کارەمان دا زاراوەی (دیالێکتی ژووروو دیالێکتی خوارووی زمانی کوردی)مان بەکارهێناوە. لێرەدا پێویستە ئەوە بگوترێت، کەوا لەپاڵ زاراوەی (سۆرانی) دا زاراوەی دیالێکتەکانی نێوەراستیش بۆ هەمان مەبەست و مانا بەکاردێت، کە ئەم زاراوەیەی هەرە دوایی لەڕووی دابەشکردنی جوگرافیێوە بۆ سەر (ژووروو، نێوەراست و خواروو) پەیدا بووە. (بڕوانە سەرچاوەی ژمارە ١٨، ٢٤، ٢٩).

٢- ئێمە لەم کارەمان دا زاراوەی (گۆرانی) و (هەورامانی) بەکاردێنین، کە لە بریتی گۆرانی و هەورۆمانییە، چونکە ئەو شێوانەی ئێمە نووسیومانە زیاتر لەگەڵ یاسای گۆکردنیان دا ڕێکدەکەوێت.

٣- م. خال لە دابەشکردنی دیالێکتەکاندا، کە لە پێشەکی فەرهەنگە کوردی - کوردییە، سێ بەرگێکەی دایە، دیالێکتی گۆرانی و کەلهوری خستۆتە پاڵ گروپی کرمانجی خواروو.

٤- پێویستە ئەوە بگوترێت، کەوا ڕێککەوتنی نێوان دیالێکتی کرمانجی خواروو لەگەڵ دیالێکتی گۆرانیدا هەر لەو لایەنەدا نییە، کە د. ن. مەکەنزی باسی کردوون، بەڵکو ئەم ڕێککەوتنە زۆر لەوە فراوانتر، چونکە لەبواری سستێمی فۆنۆلۆژی ، کار ، جێناو و وشەی فەرهەنگیش دەگرێتەوە، بڕوانە (سەرچاوەی ژمارە ٣٩؛ ٦٣)

٥- ئەو بەڵگانەی دیم وەرنەگێرانە سەر زمانی رووسی، کە د. ن. مەکەنزی بە وێنە هێنابوونێوە، بۆ ئەوەی دیالێکتی زازا بە دیالێکتێکی زمانی کوردی دانەنێت.

٦- بۆ بەدیارخستنی دیالێکتی گۆرانی و زازا لەنێو دیالێکتەکانی زمانی کوردیدا بەهۆی پێوانەی زمانەوانێوە پێوستە ئەم راستیانەش بخرێنەڕوو، کە پێوەندی بە هەستی

تایبەتی خۆیان هەیە ئەویش ئەوەیە، کە گۆرانی و زازا خۆیان بەکورد دادەنێن و زمانەکەشیان بە کوردی لەقەڵەم دەدەن.

٧ـ لە دیالێکتی خوارووودا تایبەتێتیکی دیش سەبارەت بە ئامرازەوە هەیە، کە بەکارهێنان و لێکدانی لەگەڵ جێناوی نیشانەدا.

٨ـ ئێستە لەلایەن زازای کوردی تورکیا، لە سوید کۆڤارێکی ئەدەبی بەناوی (تیرێژ) دەردەچێت.

٩ـ ئەو بەڵگە نووسراوانەی ئەدەبی و ئاینی، کە بەگۆرانی نووسەراونەتەوە وا دەکەن لەگەڵ ناونیشانی بابەتەکەی نووسەر رێك نەکەون، کە گۆرانی بە دیالیکتێکی ئێرانی بۆ نووسین لە قەڵەم داوە.

١٠ـ لە بەرهەمە چاپکراوەکانی سالأنی پێشتر ئەم ئەلفوبێیانە بەزۆری بەکارهاتوون

١١ـ وێنەکانی دی نەنوسراون و تۆمار نەکراون.

١٢ـ لەبڵاوکراوەکانی ئەمرۆدا هێندێك جار ئەم چەشنە نووسینە پێرەو ناکرێت و هەر لەیەك بابەت دا هەردوو جۆرە نووسین بەرچاو دەکەوێت.

* لەو ئەلفوبێیەی پێشان دراوە، کۆمەڵێك تیپ رێکخراوە، کە لەنێویدا (ئە، ئو، ئۆ، ئی، ئێ)یش بەپیتی سەربەخۆ داندراون و سەرەتاکانیان بە (*e, u, o* , ,) دەست پێکراون و لە دوای پیتی (ا، و، ی)ە هاتوون و لە دوای (ئا)، نەهاتوون و ئەمەش لەزۆربەی فەرهەنگە کوردێکاندا پێرەو کراوە.

** ئەوانەی لەنێو کەوانەدا داندراون شێوەی گۆکردنی پیتەکانی، کە لە سەرەتای وشەدا دەبن.

*** ت. وەهبی تێبینی دەنگی (ذ)ی کردووە، کە گۆکردنی کەوتۆتە نێوان دانەکانی، کە تایبەتە بە چەند هەرێمێکی وەك ناوچەی سلێمانی و کەرکوك و ئەردەلان (بروانە سەرچاوەی ژمارە ٨٥).

**** ئەگەرچی ئەم پیتە بەشێوەیەکی سەرەکی وەکو پێشگرێکی دەنگی بزوێنی درێژ دەژمێردرێت وا باشترە شوێنی لە کۆتایی تیپەکاندا بێت، ئەگەرچی هێندێك نووسەر دەیخەینە دوای تیپی (ا)ە.

١٣- نابێت لەگەڵ پێشنیازی ن. ع. ئەمین (بروانە سەرچاوەی ژمارە ٦٦ لاپەرە ٧١)دا رێك بکەوین، لەبارەی نووسینی پێشکری (بێ) کە لەگەڵ وشەدا دەبێت بەجیا ئەم دوو شێوە نووسینە بەراورد بکە (بی ناو) و (بێناو).

١٤- لە کاری لێکدراودا، کە بەشی ناو وەیا ئاوەڵاوەکەی دەوری کراوی (ئۆبێکتی) دەگێرێت پێویستە بەجیا بنووسرێت، ئەم دوو وشەیە بەراورد بکە: وەریان گرت - وەریان ئەگرێت.

١٥- لێکۆڵینەوەیەکی سەربەخۆ دەربارەی فۆنۆتیکی سلێمانی هەتا ئێستە نەکراوە. بۆیە ئەو فۆنێمانەی لێرەدا باسکراون بەشێوەیەکی سەرەتایین و لەو نووسینانە وەرگیراون، کە دەربارەی ئەم دیالێکتە نووسراون و هەروا نووسەریش خۆی بەگوێ گرتن تێبینی خۆی خستۆتە سەر.

١٦- لێرەدا تێبینی ئەوە دەکرێت، کە دەنگی قورگی (ا ، ە) لە شێوەی ژووروودا (کرمانجی) کەمێك جیاوازی هەیە لەگەڵ هەمان دەنگ لە شێوەی خوارووودا وەك لەوشەی مار، تاری // تاریك، چەعف // چەڤ - چاو، تەل - تاڵ.

١٧- ئەم فۆنێمانە تایبەتێتیان لەنووسین دا جۆراوجۆرە: د. ن. مەکەنزی وەکو دەنگێکی گەروو سەیریان دەکات (بروانە ژمارە ٤٤ بەرگی - ١)، ئی. ن. مەکاروس دەنگی (پ و ك)ی بەرامبەر بە دەنگی (پی و کی) دادەنێت (بروانە سەرچاوەی ژمارە ٤٧)، ك. ك. کوردۆیف دەنگی پ، ت، ك بەدەنگی قورگی دانانێت، بەڵام دەنگی پُ، تُ، كُ بە قورگی دادەنێت.

١٨- بە بەڵگەی ت. وەهبی ئەم فۆنێمە تایبەتە بە ناوچەی سلێمانی و کەرکوك و ئەردەلان (بروانە سەرچاوەی ژمارە ٨٥)، ئەم فۆنێمە لەلایەن ق. س. سۆکۆلۆڤەوە

لەشێوەی کرمانجی کوردانی تورکمانستاندا لێی کۆڵدراوەتەوە. (بڕوانە سەرچاوەی ژمارە ٢٠).

١٩- لەبەر ئەوەی ئەم ئامرازە کاریگەری هێز و ئاوازی وشەکەی پێش خۆی دەچێتە سەر، بۆیە لەکاتی نووسیندا لە نزیکی وشەکەی پێش خۆیەوە دەنووسرێت.

٢٠- ئەو شێوانەی جێناوی لکاو، کە لەنێو کەوانەدا داندراون لەگەڵ ئەو وشانەدا بەکاردێن، کە کۆتاییان بەبزوێن دێت.

٢١- لەدوای جێناوی لکاودا هەر تەنیا پاشبەندی ئامرازی پێوەندی بەکاردێت.

٢٢- هێندێك جار بەکارنەهاتن وەیا کەم کردنەوەی بەکارهاتنی جێناوی لکاوی کەسی دووەمی تاك بەچاو دەکەوێت:

خوا ئاگادار(ت) بێ

(لەشێوەی سلێمانیدا، کە جێناوی لکاوی کەسی دووەمی تاك لەنێودەچێت، لەبریتی ئەو دەنگی (و) بەکاردێت و شوێنی دەگرێتەوە بۆ وێنە ئەم ڕستەیەی نووسەر بەکاری هێناوە بەم جۆرە گۆدەکرێت : ***خوا ئاگادار و بێ*** - وەرگێڕ).

٢٣- هەروا لە ئەرکە سەرەکێکانی جێناوی لکاو (- ێ) پێوەلکانێتی بە کاری ناسادەی تێپەڕەوە بۆ دەربڕینی باری تیان (ناڕاستەوخۆ)، لەکاتی شیکردنەوەی شێوەکانی ئەم جۆرە کارە لێکدراوانە ئەم جێناوەی دەوری ئۆبێکت (کراو)ی تیان لەنێو ڕستەدا دەگێڕێت: (لێی ئەسێنم)، لێمان سەندن)، کە لەچاوگی (لێ سەندن)ەوە وەرگیراوە (بۆ وەرگرتنی زانیاری زیاتر بڕوانە سەچاوەی ژمارە ٣٠).

٢٤- جێناوی لکاوی (- ێ) بەدەگمەن دەوری کەسی سێیەمی تاك دەگێڕێت، بۆ وێنە لەلێکدانی لەگەڵ کاری (گەیشتن)دا: ***کە گەیشتمێ.***

٢٥- جێناوی نیشانەی ***ئەو*** لەڕووی شێوەوە هەر بەجێناوی کەسی سێیەمی تاك (ئەو) دەچێت.

٢٦- جێناوی نیشانە، کە لەگەڵ ئامرازی پێوەندی بنجیدا لێك دەدات، شێوەکەی کورت دەکرێتەوە: بەم، بەو، لەم، لەو هتد.

٢٧- لەگەڵ ئامرازی (هەر)دا بەراوردی بکە، کە لەگەڵ رستەی شوێنکەوتووی کاتدا بەکار دێت.

٢٨- ئەم ئامرازانە لەشێوەی سلێمانیدا بەتەنیا بەکار نایەن.

٢٩- لەبەرهەمی وێژەیی کوردیدا ئەم ئامرازی بەپیتی بەستنەوە ناسراوە.

٣٠- لەگەڵ ئەم کارانەی، کە کۆتاییان بە پاشگری (- ەوە) هاتووە ئامرازی (- ە) لەنێو دەچێت.

٣١- کاری تێپەڕ بۆی هەیە ئۆبێکت (کراوی) سەربەخۆ، وەیا تیانی لەگەڵ دا بێت، یانیش هیچ کامێکیانی لەگەڵدا نەبێت.

٣٢- شێوەی دەمکاتی نادیار لەکاری تێپەر دادەرێژرێت.

٣٣- ئەو کارانەی لەسەرەوە رێزکراون شێوەی چاوگیان هەیە، ناوی کاری نادیاریان لێندراوە، نەك شێوەی نادیار لەنێو فەرهەنگ دا بە سەربەخۆ باسکراون.

٣٤- ئەم کارە واتای تێنەپەریش دەبەخشێت.

٣٥- هەر تەنیا یەك وێنە لەکاردا هەیە ئەویش - وون (چوون - چوواندن).

٣٦- لێرەدا بۆ ئەوەی دەچین، کەوا پاشگری باسکراو لەزۆر بـاردا واتـای هـۆی روودانـی رووداو دەپارێزێت و بە یارمەتی (هێنان و خستن) دادەرێژرێت.

٣٧- لە کاری لێکدراودا نیشانەی کەسی جۆری دووەم دەکەوێتە نێوان کار و ناوەوە.

٣٨- لەگەڵ شێوەی ناکراوی کاری (هەبوون)دا یەك دەگرێتەوە.

٣٩- لە گەردانکردنی کاری (بوون)دا لەکاتی رانەبوردوودا شێوەی کەسی کاری پێوەندی وەیا کاری هەبوون بەکاردێت.

٤٠- لەم بارانەدا کاری هەبوون بەکاردێت.

٤١- لەم واتایەدا کاری بوون بە تەواوی گەردان دەکرێت.

٤٢- لەم ئەرکەیدا پاشگر کەمتر بەکاردێت (بوونەوە).

٤٣- کاری (ویستن) لە شێوەی کاتی نادیاریدا لێی دەربچێت، کە نیشانەی کەسی جۆری دووەمی لەگەڵ بەکاردێت، کە دەکەوێتە نێوان پێشگری (دە) (یان نا) و رەگی کاری:

ئەمەوێ ، ئەتەوێ ، ئەیەوێ

ئەمانەوێ ، ئەتانەوێ ، ئەیانەوێ

نامەوی ، ناتەوێ ، نایەوێ // ناوێ

.وهی دی

٤٤ـ ئەگەر کارەکە دارێژراو بوو، ئەوا ئەم پێشگری (بـ ـ)یە بۆی هەیە بەکار نەیەت: دا (بـ) خە، هەڵ (بـ)گرە و هی دی.

٤٥ـ ئەوانەی لەنێو کەوانەدا داندراون رەگی کاری رانەبوردوون.

٤٦ـ ئەم شێوەیە لەوانەیە لەرووی شیکردنەوەوە لە کاری ***رۆیشتن ـ برۆوە*** وەرگیرابێت.

٤٧ـ بە هەبوونی (ر) لەنێوان رەگی کۆتایی هاتوو بە بزوێن و پاشگرەوە، بەراوردی بکـە لەگەڵ ***مەخۆرەوە***، ***بڵێرەوە*** و هەتا دوایی.

پەیدابوونی (ر) لەپێش لکاوی (ـ ێ) و ئامرازی لکاوی (ە)ش دا بەرچاودەکەوێت: بخەرە خوارەوە.

٤٨ـ ئەگـەر لـە رستـەدا کـراو (ئۆبێکتـی) رووداو هـەبوو، ئـەوە جێنـاوی لکـاو بـەوەوە دەلکێت.

٤٩ـ شێوەی وەرگیراوی (هاتۆتە > هاتوووەتە)یە.

٥٠ـ شێوەی ناراستی کاری بوونی بەلێکدانی لەگەڵ شێوەی کەسی سێیەمی تاکی کـاری رابوردووی ئیلزامیو لەگەڵ بەکارهێنانی نیشانەی دەمکاتی کـاری رابـوردووی ئیخبـاری (د)ە.

٥١ـ ئەوەی لەم رستەیەدا تێبینی دەکرێت کاری تێنەپـەری ترسـان و لـەرزین لەشـێوەی کـاری رابـوردووی ئیلزامـی دووردا وەکـو کـارێکی تێپـەڕ بـەرکاهاتووە، بـەڵام نیشـانەی کەسی کاری تێنەپەڕی پێوەلکاوە.

٥٢ـ ی. مەکاروس (٤٧ و ٦٤) و ت. وەهبی (٨٥، ١٧٣) ئەم شێوەیەی ئیلزامـی تێبینـی دەکرێت لە وێنەی کەوتبوومایە؛ بەڵام لەنێو کەرستەکانی ئێمـەدا ئـەم شـێوەیە بـەرچاو نەکەوت.

٥٣- هەروا شێوەی (بـ) کەوتبام (ایە)، (بـ) کەوتابامایە و بکەوتمایە تێبینی دەکرێت.

٥٤- لەکاتی نووسینی ئەم تیپە بە ئەلفوبێی عەرەبی لە شێوەی (نەء)دا دەبێـت، بـەواتا هەمزەی دەخرێتە کۆتاییەوە.

٥٥- ئامرازی لێکـدەری (وە)بـۆ لێکدانـی دوو رسـتەی سـادە بـەکاردێت، کـە لەئـەنجامی لێکدانیـاندا رسـتەی لێکـدراوی پێوەسـت دادەرێژرێـت، لەوانەیــە بکەوێتــە سـەرەتای رستەیەکی سەربەخۆش (بەڵام لەدوای پنت وەیا فاریزەوە).

٥٦- ئـەم جـۆرە دارشـتنە لـەنێو زمـانی قسـەکردندا زۆر کـەم بـەکاردێت (بەشـێوەیەکی سەرەکی لە نێو بەرهەمی زانستی و چاپەمەنیدا هەیە).

٥٧- ئەم کارانەش هەر سەر بەوانن:

دان، فرۆشتن گرتن، کردن، وتن، خواردن.

٥٨- رستەی تێکـەڵ لەگـەڵ رسـتەی شـوێنکەوتووی هـۆدا لەوانەیـە وەکــو رسـتەیەکی لێکدراویش لێك بدرێتەوە بەیارمەتی ئامرازی هۆییەوە.

تێکستێکی کوردی

مانگی ئەو شەوە، جگە لەشەوان، ڕۆژگەورە و خڕ و زەردە وەکو زێڕ لە تاقی ئاسمان ئەدرەوشایەوە، ڕۆناکیە نەرمەکەی پەردەیەکی وەك ڕووی خۆی زەرد و هێمنی ئەخستە سەر زەمینی ئەو ناوە، هەر وەکو بڵێی پیرە پایز لە ڕێگای دا بەرەو زەوی، پێش ئەوەی گەڵا و سەرکەلی دار و درەخت زەرد بکات، ڕەنگی خۆی خستبێتە سەر مانگی ڕەنگین، ئەویش دووبارەی کردبێتەوە بۆ سەر زەمین. هەرکە بە ترس و لەرز لە هەورازەکەی (گردی زەیتون) سەرکەوتین ولە نوختەی پۆلیسی سێ ریانەکە و لە گۆڕستانەکە دەربازبووین و نەبووین، هەستم بە سەرماییێکی بێ ئەندازە کرد، کە لەگەڵ بای ئەو نیوەشەوی پایزە بە لوول هەڵمەتی بۆ دەم و چاو و لەشم هێنا. لەگەڵی گرژ بووم. وە دەماری لەشم کشت بوون. شوورکە دارەکەم لەدەست تێ هەڵدا و هەردوو دەستم خستە ناو باخەڵم. سەرم دانەوان و هەنگاوم ڕائەنا. تا کاتێك خاموش بووم و لەدونیای ئەم لا و ئەو لام ئاگام لە چ شتێك نەما، کڕ وەك پەیکەرێکی دار بە جۆرێکی ئالی لنگەکانم هاتو چۆیان ئەکرد، وە بۆ پێشەوەیان ئەبردم. چاوم ئەوەی بەدی ئەکرد، تەنیا سێبەری دایکم بوو، کە وەك جنۆکە لەسەر جادەکەم هەڵئە پەڕی و ئەجووڵایەوە، جارجارەش، کە کەرەکە سەری ڕائەوەشاند گوێم لە فڕمەی لووت و لەقە لەقی گوێیە درێژەکانی ئەبوو، هەر ئەمەندە و بێدەنگ لەدونیای ئەو نیوەشەوە نقووم ئەبووم.

سەرچاوە

1. Абдуррахман Хаджи Маруф. История курдской лексикографии и принципы составления русско-курдского словаря. Автореф. канд. дис. Л., 1972.
2. Бакаев Ч.Х. Говор курдов Туркмении. М., 1962.
3. Ибрагим Азиз Ибрагим Хаджи. Сложноподчиненное предложение с придаточным определительным в центральных диалектах курдского языка. Автореф. канд. дис. М., 1975.
4. Курдистан Абдул Рахман Латиф. Определение и способы выражения определительных отношений в курдском языке (диалект сорани). Автореф. канд. дис. М., 1976.
5. Курдоев К.К. Курдский язык. М., 1961.
6. Курдоев К.К. Категория рода и объектная конструкция в заза. — Иранское языкознание. М., 1976.
7. Курдоев К.К. Грамматика курдского языка на материале диалектов курманджи и сорани. М., 1978.
8. Курдоев К.К. Исследования заза (курдская диалектология) (рукопись).
9. Курдоев К.К., Юсупова З.А. Курдско-русский словарь сорани. М., 1983.
10. Лазарев М.С. Курды и курдский вопрос. — "Азия и Африка сегодня". 1983, № 12.
11. Маккензи Д.Н. Курманджи, курди и гурани. — "Народы Азии и Африки". 1963, № 1.
12. Мухамед Фарук Омар Садык. Именное словообразование в литературном языке курдов Ирака. Автореф. канд. дис. М., 1977.
13. Опыт историко-типологического исследования иранских языков. Т. 1. М., 1975.
14. Пирейко Л.А. Основные вопросы эргативности на материале индоиранских языков. М., 1968.
15. Руденко М.Б. Курдская литература XVII века. — "Народы Азии и Африки". 1971, № 3.
16. Смирнова И.А. Образование сложных глаголов в южном диалекте курдского языка (сорани). Автореф. канд. дис. М., 1964.
17. Смирнова И.А. О характере спряжения переходных глаголов в прошедшем времени в курдских диалектах центральной группы. — Эргативная конструкция предложения в языках различных типов. Л., 1967.
18. Смирнова И.А. Формы числа имени в иранских языках. Л., 1974.
19. Смирнова И.А., Эйюби К.Р. Морфологическая структура слова в курдском языке (глагол и существительное). — Морфологическая структура слова в индоевропейских языках. М., 1970.
20. Соколова В.С. Новые сведения по фонетике иранских языков.- Иранские языки. 2. М.-Л., 1950.

21. Хазнадар М. Очерк истории современной курдской литературы. М., 1967.
22. Хайдари Джамшид Хайдар Ассим. История развития современной курдской художественной прозы в Ираке (1925-1960 гг.). Автореф. канд. дис. М., 1979.
23. Хамоян М.У. К истории изучения заза. — Вопросы фразеологии, стилистики и грамматического строя восточных языков. Самарканд, 1972.
24. Цаболов Р.Л. Очерк исторической фонетики курдского языка. М., 1976.
25. Цаболов Р.Л. Очерк исторической морфологии курдского языка. М., 1978.
26. Цукерман И.И. Очерки курдской грамматики. — Иранские языки. 2. М.-Л., 1950.
27. Цукерман И.И. Очерки курдской грамматики. Глагольные формы курманджи. М., 1962.
28. Эйюби К.Р. Творчество современного прогрессивного курдского поэта Хажара. Автореф. канд. дис. Л., 1963.
29. Эйюби К.Р., Смирнова И.А. Курдский диалект мукри. Л., 1968.
30. Юсупова З.А. Предлоги и послелоги в южном диалекте курдского языка (сорани). Автореф. канд. дис. Л., 1965.
31. Юсупова З.А. Энклитические местоимения в структуре предложения (на материале курдского языка). — ППиПИКНВ. 13, 1977.
32. Юсупова З.А. Синтаксические функции энклитических местоимений в курдском языке. — ППиПИКНВ. 14. Ч. 2, 1979.
33. Юсупова З.А. Изафетные конструкции в сулейманийском диалекте курдского языка. — Иранское языкознание. Ежегодник. 1980. М., 1981.
34. Юсупова З.А. Морфологические функции энклитических местоимений в курдском языке. — ППиПИКНВ. 15. Ч. 1, 1981.
35. Юсупова З.А. Конструкции с пассивными глаголами. — ППиПИКНВ. 16. Ч. 1, 1982.
36. Benedictsen M. Les dialektes d'Awromān et de Pāwa, revus et publiés avec des notes et une esquisse de grammaire par A.Christensen. København, 1921.
37. Blau J. Manuel de kurde (Dialecte Sorani). P., 1980.
38. Chodzko A. Études philologiques sur le langue kcurde (dialecte de Solěimanié). — JA. T. 9. P., 1857.
39. Christensen A. und Barr K. Iranische Dialectaufzeichnungen aus dem Nachlass von F.C.Andreas. B., 1939.
40. Edmonds C.J. Some Developments in the Use of Latine Character for Writing of Kurdish. — JRAS. July 1933.
41. Edmonds C.J. Prepositions and personal Affixes in Southern Kurdish. — BSOS. Vol. 17. P. 3. L., 1955.
42. Fossum L.O. A Practical Kurdish Grammar. Minneapolis, 1919.
43. Mackenzie D.N. The Origins of Kurdish. — Transactions of the Philological Society. L., 1961.
44. Mackenzie D.N. Kurdish Dialect Studies. Vol. 1-2. L., 1961-1962.
45. Mann O.-Hadank K. Mundarten der Gûrân. — Kurdisch-Persische Forschungen. Abt. 3. Bd 2. B., 1930.
46. Mann O.-Hadank K. Mundarten der Zâzâ. — Kurdisch-Persische Forschungen. Abt. 3. Bd 4. B., 1932.

47. McCarus E.N. A Kurdish Grammar. Descriptive Analysis of the Kurdish of Sulaimaniya. N.Y., 1958.
48. Mokri M. Bîžan-u-Manîja. Version populaire du Sud du Kurdistan. P., 1966.
49. Mokri M. Contribution scientifique aux études iraniennes. P., 1970.
50. Morgan J. Dialectes kurdes, langues et dialectes du Nord de la Perse. — Etudes linguistiques de la mission scientifique en Perse. T. 5. P., 1904.
51. Mukrîyanî G. Elif u bêy kurdî wênedar be tîpî latînî. Be zarawekanî Soranî, Badînî, Feylî, Hewramî. Hewlêr, 1972.
52. Soan E.B. Grammar of the Kurmanji or Kurdish Language. L., 1913.

بابەتی ڕێزمانی

٥٣– بەکر دلێر. ئەشکەوتەکەی گوندوك. بەغدا، ١٩٥١.

٥٤– تاهر سادق، ڕێنووس، چۆنیەتی نووسینی کوردی، بەغدا، ١٩٦٩.

٥٥– تەوفیق وەهبی دەستووری زمانی کوردی، بەغدا، ١٩٢٩.

٥٦– ڕێزمانی ئاخاوتنی کوردی بەپێی لێکۆڵینەوەی لیژنەی زمان و زانستەکانی، بەغدا، ١٩٧٦.

٥٧– ڕێنووسی کوردی - گۆڤاری کۆڕی زانیاری کورد، بەرگی یەکەم، بەشی یەکەم، بەغدا ١٩٧٣.

٥٨– زاراوە زانستییەکان. دانان و لێکۆڵینەوەی لیژنەی زاراوە زانستییەکان، بەغدا، ١٩٧٦.

٥٩– زاراوی هەمەچەشنە. دانان و لێدوانی ئەنجومەنی کۆڕ و لیژنەکانی، بەغدا، ١٩٧٣.

٦٠– فؤاد حەمە خورشید. اللغة الكردية. بغداد، ١٩٨٣.

٦١– سعید صدقی. مختصر صرف و نحوی کوردی. بەغدا، ١٩٢٨.

٦٢– محمد امین هەورامانی. فۆنەتیکی زمانی کوردی. بەغدا، ١٩٧٤.

٦٣- محمد امین هەورامانی. ڕێزمانی کوردی. سۆرانی و هەورامانی، بەغدا، ١٩٨٢.

٦٤- مەسعود محەمەد. چەند حەشارگەیێکی ڕێزمای کوردی، بەغدا، ١٩٧٦.

٦٥- نوری عەلی ئەمین. قەواعدی زمانی کوردی، بەغدا، ١٩٥٦.

٦٦- نوری عەلیی ئەمین. ڕابەرێ بۆ ئیملای کوردی، بەغدا، ١٩٦٦.

٦٧- نەسرین فەخری. چاوگی بی واتا لەزمانی کوردیدا، بەغدا، ١٩٧٣.

٦٨- ئەورەحمانی حاجی مارف. ڕێزمانی کوردی، بەرگی یەکەم (مۆرفۆلۆژی)، بەغدا، ١٩٧٩.

٦٩- جەمال ەبەز. زمانی یەکگرتووی کوردی، بامبێرگ، ١٩٧٦.

فەرهەنگ

٧٠- حەمیدی ئێزەد پەنا و مەحموود زامدار. فەرهەنگی لەك و لوڕ، بەغدا، ١٩٧٨.

٧١- عبدالرحمن امین زەبیحی. قاموسی زمانی کوردی، بەغدا، بەرگی یەکەم ١٩٧٧، بەرگی دووەم، ١٩٧٩.

٧٢- علاء الدین سجادی. دەستوور وەفەرهەنگی زمانی کوردی - عەرەبی - فارسی، بەغدا، ١٩٦٢.

٧٣- گیو موکریانی. قاموسی مهاباد، هەولێر، ١٩٦١.

٧٤- معروف قەرەداغی مەردۆخی. فەرهەنگی کشت و کاڵ. بەغدا، بەرگی یەکەم ١٩٧٢، بەرگی دووهەم ١٩٧٣.

٧٥- فەرهەنگی خاڵ. سلێمانی، جزمی یەکەم ١٩٥٩، جزمی دووەم ١٩٦٤، جزمی سێهەم ١٩٧٦.

دیوان و لێکۆڵینەوە

٧٦- دیوانی جەفایی، بەغدا، ١٩٨٥.

٧٧- دیوانی ڕەنجووری، بەغدا، ١٩٨٣.

٧٨- دیوانی صەیدی هەورامی، سلێمانی، ١٩٧٥.

٧٩- دیوانی مەولەوی، بەغدا، ١٩٦١.

٨٠- شیرین و خوسرەو. خانای قوبادی، بەغدا، ١٩٧٥.

٨١- علاء الدین سجادی، ئەدەبی کوردی، بەغدا، ١٩٥٧.

٨٢- عیزەدین مستەفا ڕەسوول. زمانی ئەدەبی یەکگرتووی کوردی، بەغدا، ١٩٧١.

٨٣- وەلی دێوانە. ژیان و بەسەرهات و هۆنراوەی، بەغدا، ١٩٧٦.

84- Mann O. Die Mundart der Mukr Kurden. Kurdisch Persische Forschungen. Abt .4. Bd3. T.1.B., 1906. T.2.B., 1909.

85- Wahby T., Edmonds C.J.A Kurdish- English Dictionary. Ox., 1966.

ئەو سەرچاوە سەرەکییانەی کەرەستەی وێنەکانی لێ وەرگیراوە

٨٦- چیرۆکەکانی مەم. بەغدا، ١٩٧٥.

٨٧- دیوانی سەلام. بەغدا، ١٩٥٨.

٨٨- ڕۆژی نوێ، ژمارە ٢، سلەیمانی ١٩٦١.

٨٩- علاء الدین سجادی، ڕشتەی مرواری، بەغدا، بەرگی ١-٢ ، ١٩٥٧، بەرگی ٣، ١٩٥٨.

٩٠- کاوس قەفتان. ١٥ چیرۆك، بەغدا، ١٩٦٩.

٩١- محمد خاڵ، پەندی پێشینان، بەغدا، ١٩٥٧.

٩٢- محمد کریم شریف. فۆلکلوری هۆنراوەکانی کوردەواری، کەرکووك ١٩٧٤ .

٩٣- نوری عەلی ئەمین، ڕێزمانی کوردی، بەغدا، ١٩٦٥.

٩٤- نووسەری کورد، بەغدا، ١٩٧١، ژمارە ٢.
٩٥- نووسەری کورد بەغدا، ١٩٧٢، ژمارە ٥.
٩٦- نووسەری کورد، بەغدا، ١٩٨١، ژمارە ٦.
٩٧- هیوا، بەغدا، ١٩٦١، ژمارە ٣٣.
٩٨- ئیبراهیم ئەحمەد. ژانی گەل، سلێمانی، ١٩٧٢.